

NĚKTERÉ
MOCNOSTI
VLÁDNOU
OBROVSKOU
MUKLEÁRNÍ
SÍLOU!

WITZ

ČTVEREC

SBORNÍK PRO MEZINÁRODNÍ POLITIKU

O B S A H :

Úvod.....	1 - 9
Jiří Hájek : Poznámky k vývoji konceptů a realit československé zahraniční politiky.....	4 - 21
G.Boffa - G. Pajetta : Socialismus a československý emmalcedasát.....	D 1 -D 13
Interview s Andrejem Sacharovem.....	D14 -D 20
Václav Benda : Papež Karel Wojtyła, katolická církve a svět.....	22 - 48
Pronluva papeže Jana Pavla II.....	D21 -D 24
Miloš Hájek : Eurokomunismus - nová léska nebo nový program?.....	49 - 87
G. Herling-Gróssinski - Adam Michnik : Dialog s eurokomunismu.....	D25 -D 42
Jiří Dienstbier : Jimmy Carter v Bílém domě.....	68 - 101
Mouss Al Moussoui : Proč krveprolití v Iránu.....	D43 -D 46
Hnutí 5. dubna.....	D47 -D 50
Dvakrát o Středním východě /Kamil Saman a Felicia Langerová/.....	D51 -D 54
Luboš Dobrovský : Selženicynova kritika západního světa, její zdroje a hranice.....	102 - 109

Mezi stranami 30 - 31 fotografie Jana Pavla II.

Titulní list a frontispice Karel Trinkewitz

Copyright : Autoři statí

Výšlovní nákes dalšího opisování rukopisu.

V ZEMI, jejíž osud je odvozen od mezinárodní situace více než osudy většiny jiných, je zahraničně - politické uvažování kupodivu tradičně na jednom z posledních míst. Jako bychom při pohledu na mapu a naše dějiny předem strádali odvahou pokusit se o úkol beztak neřešitelný.

Důsledkem je ovšem praktická prohra téměř v každém okamžiku, kdy se naše zájmy dostanou do kontaktu a konfliktu se změněnou nebo jen rozvíjenou evropskou hladinou. O okamžicích, kdy sami čelíme mrtvou vodou valmocenských patř ani nemluvě.

V čem je základ těchto proher? Je v nedostatecích našeho vnímání okolního světa nebo v objektivní nemožnosti nalézt suverenní místo "v srdci Evropy", "na křižovatce mocenských zájmů", v samém středu "the Central European Theater of War"?

Takovou otázku nelze ovšem zodpovědět jedním sborníkem, seriózní knihou ani sebedokonalejším teoretickým uvažováním, nýbrž jen praktickou politikou. Taková politika je však nemyšlitelná bez dlouhodobé přípravy, sbírání a analýzy

informací o světě a tendencích jeho vývoje. To je úkol celé generace, možná celé řady generací. Znamená to pečlivě přeskoumat dědictví minulosti od Havlíčka přes Masaryka a Šnerala po denní práce šedesátých let. A znamená to také věnovat nepřetržitou pozornost současnosti.

Tento sborník je jedním z pokusů o systematictější uvažování o současné zahraniční politice a mezinárodních vztazích. Lze doufat, že vyvolá o sanelibávanou problematiku větší zájem a snese na hlavy autorů vodopád fundované kritiky? I tady platí, že jen střetávání názorů bez jiného omezení než jaké přikazuje vlastní odpovědnost a profesionální povinnost, nás může dovést k tak širokému spektru promyšlených stanovisek, aby jejich podšjší syntézy poskytly politice dostatečné a účinné alternativy.

Zatím tedy nelze mluvit o "tváři", ale jen o jednotlivých čarách, z nichž se obraz jednoho dne může slekit. Každý autor tu odpovídá jen za sebe, ale podílem na společném úkolu vyjadřuje svůj zájem na kolektivním skoumání, osvobozením od někdejších zábran toho či onoho stranění vůči zastáncům stranění jiného.

Zbyvá dodat pár slov k uveřejněným dokumentům. Redaktor je seřadil vědomě narepresentativně. Kromě přínosu osobních pohledů autorů rozhodovalo hledisko jejich nedo-

sažitelnosti prostřednictvím dostupných komunikačních
medií od Růžeho práva po Hlas Ameriky.

V soukromém vydání pro pár přátel a technikou, lišící se od středověkého klášterního opisování brkem jen klaviaturou psacího stroje a kopířáky, není ovšem místo pro korektury, které by napravily překlepy a drobné stylistické nedostatky, vzniklé při redigování přímo do stroje. Snad nebudou příliš rušit.

1/1/79

Jiří Gímenther

Jiří Hájek

POZNÁMKY K VÝVOJI KONCEPCÍ A REALIT ČESKOSLOVENSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Šedesáté výročí vzniku Československa vede mnohé z nás k pokusům objektivně hodnotit toto uplynulé období a v něm zejména ty chvíle, kdy se dějiny našich národů setkávají či srážejí s proudy a silami světového vývoje. Vždyť některá z těchto střetnutí nezapůsobila jen dovnitř naší společnosti, nýbrž ovlivnila svým způsobem také evropské či světové dění. Dostala se do pojmosloví publicistiky či politologie i do povědomí společensky zainteresovaného normálního člověka naší doby jako označení jakýchsi "modelových" situací. Platí to o Mnichovu, ale také o Únoru 1948 a znovu o "pražském jaru" 1968 a jeho srážce s tanky spojenců.

Zamyšlení nad těmito uzlovými body nás mnohdy vrací k otázce, kterou si od počátku novodobých dějin našich národů stavěli lidé, pociťující za ně odpovědnost: Stojí zato zajišťovat s obrovským vynakládáním sil existenci a podmínky rozvoje malého národa v sousedství velkých mocenských celků, v ohnisku jejich střetávání, v poloze, která je z pohledu těchto mocenských jednotek posuzována především jako strategická pozice? /Bismarckův otrěpaný výrok o Čechách byl velmi často opakován, ne vždy v náš prospěch./ A stojí-li to zato, což nakonec všichni tazatelé prakticky prokázali - jakými způsoby, nástroji a cestami je třeba postupovat a pracovat?

Náhodný letošní souběh výročí nás poučí, že v rozměrech státních a politických celků středověku nebylo třeba o této otázce uvažovat. Zejména husitské hnutí napovědělo daleko dopředu kladnou odpověď. Zánik české státnosti a ohrožení samé identity národní v 17. a 18. století ji však postavilo s veškerou vahou před ty, kdo se od počátku nové doby snažili uvést český /a paralelně s ním i slovenský/ národ znovu do života a dějin.

Lze říci, že je to první otázka zahraničně-politická, kterou si vedení národa klade v době, kdy je ještě národem bez vlastního státu. Dramaticky naléhavou se stává, když toto vedení s pozic převážně kulturních snah, provinciálně omezených, čelí buržoasně nacionalistickým, tehdy ještě revolučním, hnutím německým a maďarským, otřásajícím státním celkem, jenž pohltil českou státnost /a nedovolil vyt voření státnosti slovenské na sebenížším stupni/. Mezi tlakem těchto podmíněně pokrokových a revolučních sil /zahrnujících ovšem i složky méně pokrokové a reakční, jež je později nahradily v podobě junkerského pruského militarismu a maďarského děntristického šovinismu/ a expanzí "univerzální monarchie ruské" neviděl Palacký, a po něm prakticky všichni političtí vůdci /buržoasní i sociálně-demokratičtí/, až do předvečeru první světové války reálnou možnost pro plnou českou státnost. Pro její omezenou formu zdála se nejvhodnějším rámcem rakouská monarchie, v níž se právě Češi a Slováci spolu s ostatními národy mohli domoci podmínek vlastního rozvoje a na kterou chtěli působit i tak, aby ji vymanili ze zajetí expanzivní německé politiky "Drang nach Osten". Tato koncepce, formulovaná původně liberální s demokratickou inteligencí, nemající

ještě základnu v opravdové silné národní buržoazii, hledá od počátku spojence. Mocensky jím měla být právě monarchie, kterou - proti vlastní demokratické orientaci a z potřeb národní sebezáchovy - čeští politikové a slovenští dobrovolníci zachraňovali z krise 1848 a při níž stáli i v krizi 1866. Uskutečněním dualismu 1867 a stále užším sepětím monarchie s prušáckým imperialismem až do úplného podřízení, se postupně zmenšovala realita této koncepce a politiky na ní založené, kterou zásadně neměnilo hledání dalších spojenců jak uvnitř Rakouska, tak za jeho hranicemi na východě, na jihu či na západě.

x x x

Vypuknutí první světové války postavilo českou politiku před nutnost hledat jiné řešení. Z politických vůdců měl jediný Masaryk odvahu i schopnost toto řešení hledat a svým způsobem i najít. Uskutečnitelné se ovšem stalo silou lidového hnutí, jež pomohlo argumentům politického přesvědčování a zejména vzdušnou revoluční vlnou znemožnilo snahy některých kruhů v táboře vítězné Dohody o zachování Rakouska jako či nitale evropské rovnováhy. K uskutečnění Masarykovy koncepce, přijaté později ostatními politiky, dochází ovšem v Evropě, kde vítězové ve vzájemných rozporech hledají cesty, jak zajistit výsledky svého vítězství nejen proti odporu a připravované revanši poražených odpárců, ale i proti oné revoluční vlně. Do těchto mocenských a společenských sil, jejich střetávání a bojů, se pro malý národ malého národa, který buduje stát ve spolupráci a vedoucí vrstvou Slováků /pro nedostatečnou rozvinutost i některými svými vůdci a samozřejmě českou buržoazií zahrnovaných do "československého náro-

da" - také pro zjednodušení při jednáních mírové konference/ a proti vůli ještě včera privilegované silné německé menšiny.

Oporou tu měla být vítězná Dohoda, v ní Francie. Ta už za války pochopila možné výhody ze spojení středoevropského státu. Jako vojenský a mocenský hegemon evropské pevniny se jevila být zárukou proti možné obnově německé expanze, zároveň však byla nejrozhodnějším odpůrcem revoluce z východu a přímo jejího ruského ohniska. Vedle ní, jako doplnění a možná i vyvážení velmocenské opory a vlivu, měl nový stát pracovat ve svazku přátelských národů střední a jihovýchodní Evropy - v duchu Masarykových představ o "Nové Evropě" i jeho jednání s vůdci těchto národů v emigraci. Širším rámcem pak měla být aktivní úloha ve Společnosti národů, požímané podle Wilsonovy představy jako instituce demokratických a spravedlivých mezinárodních vztahů a záruka světového míru.

Tyto složky, motivované potřebou záruk a opor malého státu v poválečném zmatku, dostávají rámcem sračky Dohody a revolucí kontrarevoluční aspekt, nepříjemný nejen pro masarykovské vedení, ale odporující i demokratismu československého odboje i nálady při vzniku státu. Je ovšem třeba říci, že kontrarevoluční pozice československé politiky v letech 1919-20 přijímají její představitelé /kromě Kramáře, jenže právě proto záhy ustupuje do pozadí/ jen na pokyny Dohody, požívají je jako sekundární a co nejdříve je opouštějí.

V zahraniční politice spojené s osobou Benešovou se naopak projevuje demokratická ~~zmatka~~ orientace, která tuto politiku už od počátku dvacátých let vystavuje kritice domácí pravice

i fašizujících režimů v okolí. Benešova orientace se nejvýrazněji odráží v podpoře Společnosti národů, všech snah o její posílení a vybudování účinného systému kolektivní bezpečnosti, od ženevského protokolu /1924/ přes Briand-Kelloggův pakt až k jednáním o odzbrojení a snahám zastavit útočníka v japonsko-čínském sporu, při obraně Etiopie proti Mussolinimu i v boji španělské republiky. Zde se také nejdříve sblíží československé pozice se sovětskými, zvláště po vstupu SSSR do ženevské instituce a rozvinutí politiky kolektivní bezpečnosti v Evropě. Sem patří i spojenecká smlouva z roku 1935. Tím se dohná i nedostatek, daný tím, že československá politika pod tlakem pravice a malodohodových partnerů tak dlouho váhala s uznáním SSSR *de iure*, když k uznání *de facto* a navázání hospodářských styků došlo už v roce 1922.

Snaha o vytvoření společenství malých států střední Evropy narazila - právě pro demokratický charakter Benešovy politiky - na odpor Pilsudského Polska, Horthyho Maďarska a od polovice dvacátých let i klerikálního Rakouska /předtím za sovětské vlády v Rakousku zde byly dobré výsledky/. Torzem zůstala Malá dohoda, úspěšná proti maďarskému revanšismu, ještě aktivní počátkem třicátých let, kdy se Benešovi daří dát jí dokonce organizační statut, ale později ro zložená hitlerovskou expanzí i fašizací režimů obou partnerů.

Reálně nejistějším mocenskou oporou měla být Francie. Pomáhá prosadit požadavky na mírové konferenci, je patronem Malé dohody, vystupuje proti anšlusu 1931, za kolektivní bezpečnost 1934-6. Za to má vděčnost a podporu československé politiky, je

značně populární i u většiny československé veřejnosti. Její mocenská síla, uměle vypjatá začátkem dvacátých let, nestačí však na úlohu hegemonu v Evropě, ucítá se stále více v úzké spolupráci s Británií a pod jejím vlivem: 1925 Locarno, zklamání pro východní spojence, jejichž hranice s Německem nezaručilo, 1933 dokonce Pakt čtyř s Hitlerem a Mussolinim, předzvěst mnichovské politiky "appeasementu". A nakonec rok 1938 : společně s Hitlerem pracuje britsko-francouzská politika na demontáži svých pozic ve střední Evropě až do ostudné mnichovské konference. Axioma věrnosti spojenců, odůvodněné nutností jeho podpory jako záruky samotné existence státu, vede Beneše asi víc než než nějaké třídní buržoazní uvědomění k postupnému přijímání všech požadavků nepřitele a nakonec do kapitulace; nevidí alternativu.

Spor o Mnichov mezi historiky bude asi sotvakdy vyřešen, poněvadž pro historii neplatí "kdyby". Autor těchto řádek zůstává přesvědčen, že československá politika měla tehdy ještě možnosti, které nevyužila. Po květnové mobilizaci, která přitiskla ke zdi Hitlera i západ, jenž samozřejmě reagoval vzápětí nevrle, dala se československá politika touto reakcí zřejmě zalaknout tak, že už nic podobného neučinila, ač mohla. Věrný podporovatel Společnosti národů neučinil ani gesto, aby na její forum, i když značně neúčinné, vznesl svou při alespoň tak, jak to současně činilo Španělsko. I když po zveřejnění faktů o účincích stalinských čistek na sovětskou armádu a diplomacii právě v roce 1938 i pod dojmem z 21. srpna 1968 v naší společnosti vzrostly pochybnosti o skutečné ochotě Sovětského svazu poskytnout nám v roce 1938 pomoc, zůstává skutečností, že jediný z velmocí po celou dobu

podporoval československé stanovisko morálně i politicky. Vyslovil ochotu poskytnout pomoc nejen v rámci smlouvy po splnění povinnosti Francií, ale i nad tuto mez. Československá vláda ne učinila nic, aby tuto ochotu, přiznanou jejími mluvčími v samotném okamžiku Mnichova, prakticky vyzkoušela a využila ve prospěch své pozice proti Hitlerovi a mnichovanům. Jediným opravdu pozitivním faktorem tohoto temného okamžiku zůstává postoj československého lidu, který se statečným gestem, obdivovaným celým světem, pokusil dělat svou zahraniční politiku - ovšem marně.

x x x

Buržoazní pravicoví odpárci Benešovy koncepce zahraniční politiky, kteří se s hlučným odsuzováním hodnot předminhové republiky nastoupili po Mnichovu k moci, se pokusili /pokud aspoň některým o to šlo/ "řešit" problém malého národa a bezbranného státu bezpodmínečnou poslušností a přizpůsobivostí vůči hitlerovské říši. Stačilo několik měsíců, aby se prokázala nereálnost a zhoubnost takto pojaté zahraniční politiky. Slovenským klerofašistům bylo za účast při rozbití zbytku společného státu ponecháno vnější zdání státnosti s povinností vasalských služeb, českým fašizujícím a fašistickým politikům bylo přes krajní servilnost určeno nejhlubší ponížení s perspektivou účasti na poněmčení země a vyhlazení národa.

x x x

Pokusy o obnovu československé státnosti za druhé světové války zůstávaly bez valných perspektiv v období "podivné války", kdy v táboře západních mocností přes stav války s Něm eckem ješ-

tě trval značný vliv mnichovaní a mnichovanství a Beneš zůstával pro západní vlády nepohodlnou příteží. Teprve útok Hitlera proti SSSR a vznik široké protihitlerovské koalice /o níž se marně pokoušela sovětská politika za účasti Benešovy v předmnichovských letech/ dává snaze o obnovu Československa základnu i perspektivu. V zahraniční politice odboje doma i venku se odráží vývoj této aliance, jejímž plným členem se stává i Československo, podepsané na její deklaraci z počátku 1942. Pro jeho pozici v této alianci a uznání jeho cílů nejenergičtější pracovala sovětská politika; proto také v zahraniční politice odboje i v poválečných koncepcích dochází k podstatnému posunu nalevo. První a základní spojeneckou smlouvou obnoveného Československa je smlouva se Sovětským svazem z 12.12.1943, o níž není mezi složkami odboje sporu a jež je všemi partnery poválečného politického systému uznána za "základ zahraničně-politické pozice" republiky.

Pozice republiky je na konci války nesrovnatelně silnější než byla v roce 1918. Republika má aktivní podporu slovenského národa, jehož individualitu uznává. Je zbavena německé menšiny. Porážka a okupace Německa eliminuje nebezpečí z této oblasti. Rozhodující vliv Sovětského svazu jako nejsilnější evropské velmoci a společenské změny, způsobené tímto vlivem i protifašistickým bojem národů střední a jihovýchodní Evropy, vytvářejí předpoklady k jejich novým přátelským vztahům a spolupráci. Košický program určuje postavení Československa "po boku SSSR a v jedné řadě se slovanými a demokratickými státy" této oblasti. Zda-

razňuje se "slovanská orientace" jako hlavní, postavená ovšem na "širší základ všeobecných přátelských vztahů" k ostatním členům protinacistické aliance" /formulováno ještě před vznikem OSN jako institucionalizace této aliance/, přičemž se hovoří o "zvlášť úzkém přátelství k Francii", jakož i o aktivní účasti při budování nového pořádku v osvobozené demokratické Evropě.

Tato koncepce zahraniční politiky vychází z pluralistického pojetí poválečného mezinárodního vývoje, jak je odráží i Charta OSN i zřízení velmocenské "čtyřky" s orgánem Rady ministrů. Proti tomu se od počátku prosazuje bipolární pohled, zdůrazňující konfrontaci mezi západními velmocemi v čele s USA a Sovětským svazem. I když vezmeme v úvahu, že se autokratické metody stalinského systému vlády uplatňovaly také za války a ještě silněji po ní i v zahraniční politice, nelze přehlédnout hlavní odpovědnost, kterou jakožto nejsilnější mocenský faktor poválečného světa má americká politika za rozpoutání studené války, v níž se tento bipolární pohled na svět prosadil na obou stranách. /K tomu viz práce řady amerických liberálních historiků, nemarxistů, mj. Fleminga, Williamse, Horowitze, popř. nedávný rozhovor Pajetta-Boffa v Rinascitě č.33 ze srpna 1978./

Přijetím názoru, že se svět rozpadl na dva tábory, se na obou stranách posílily dogmatické, sektářské tendence, pro něž byla zvlášť úrodná půda v komunistických stranách, plně tehdy přijímajících stalinské názory a politiku. Bipolární černobílý

pohled na dění ve světě nutně vedl k požadavku monolitní jednoty celku, označovaného za tábor socialismu a míru, k uplatňování zásady "kdo nejde s námi, jde proti nám", k vyhlášení nejen opozičních, ale i jakkoli odlišných názorů spojence za zradu, za přechod do nepřátelského tábora a za důvod k nelítostnému boji. Jak postupovala studená válka v mezinárodním měřítku a demarkační linie mezi spojeneckými armádami z konce druhé světové války se stávala hermeticky uzavřenou hranicí dvou antagonistických táborů či frontou studené války, zužoval se prostor, vytyčený československé zahraniční politice košickým programem a zároveň se rozpadal omezeně pluralitní systém vnitřní.

Únorové střetnutí 1948 bylo plným odrazem toho, že ve vztazích mezi velmocemi převážily bipolární prvky studené války, které uvnitř Československa nenechávají místo pro Benešovu koncepci "socializující demokracie", ale ani pro "specifickou cestu k socialismu" /v podstatě nepřiliš odlišnou od Benešovy koncepce/, vyhlášenou Gottwaldem dokonce s odvoláním na samotného Stalina /ÚV KSČ v září 1946/. Zároveň se únor stal událostí jaksi potvrzující nenávratný nástup studené války do všech mezinárodních a společenských vztahů. Její dopad i dovnitř socialistického tábora signalizovala o čtyři měsíce později rezoluce Informbyra o Jugoslávii. Na společenství lidově-demokratických zemí bylo plně aplikováno stalinské schéma politického systému, v němž jediným myslícím a rozhodujícím místem je centrum "strana", chápána jako nejvyšší vrcholek jejího aparátu/

a všechny ostatní složky jsou pouze pákami a transmisemi, pohybujícími se jen z podnětu centra. Také komunistické strany a jimi řízené státní aparáty spojeneckých zemí se staly pákami, kolečky a transmisemi pro pokyny či příkazy stalinského centra.

Zahraniční politika Československa, stejně jako jiných států bloku, má v té době hlavní a jedí ný úkol : přispívat k nerozborné jednotě a disciplíně bloku při plnění úkolů, stanovených centrem. V teh dejší situaci ovšem některé z těchto úkolů odpovídaly názorům či pocitům podstatné části československého lidu - zejména boj proti obnově německé hospodářské, politické a nakonec i vojenské moci západními mocnostmi; dovo-
lával se zkušeností zcela čerstvých a odůvodněných obav, za-
kotvených v po dědomí širokých vrstev. Naproti tomu boj proti "titovštině", tak zdramat-izovaný a s takovým tragickým dopa-
dem v procesech 1951-53, takový ohlas mít nemohl. K přijímání myšlenek a skutečností takto řízené politiky monolitního bloku, či aspoň k ~~jejich~~ chápání jejich nutnosti, přispívalo i to, že disciplína bloku pomáhala vyřešit či odstranit dřívější sou-
sedské spory /s Polskem, Maďarskem, uznání neplatnosti Mnicho-
va NDR/ a že rozšíření socialistického tábora o Čínu bylo pře-
svědčivým důkazem jeho růstu a nepřemožitelnosti, dokumentova-
ným i válkou v Koreji a v Indonézi.

Monolitní pojetí spojeneckého svazku, formálně vyjádřeného multilaterálně ve Varšavské smlouvě 1955, setrvává v česko-
slovenském zahraničně-politickém myšlení i praxi také v dal-
ší etapě, vyznačené XI. sjezdem KSSS a jeho účinky. Uplatňuje

se tu sice pochopení významu neangažovaných zemí, zejména "třetího světa", stalinskou politikou dříve přesíraných, a Československo v té době razí do mnohých z nich cestu hospodářským i politickým stykům ostatních spojenců. Jsou ožívovány i některé styky se západoevropskými státy a využívá se přitom i dřívějších kulturních a hospodářských tradic. Nadevše však zůstává důraz na monolitní jednotu, na striktní shodu všech stanovisek se sovětskými, čímž se československá zahraniční politika ostře odlišuje od tehdejších volnějších pozic polské a od šedesátých let rumunské politiky. Bezvýhradná podpora intervence v Maďarsku i kritiky polského, a hlavně jugoslávského "revizionismu", promítnutá i do mezistátních vztahů, je doplňována rozhodným odporem proti polycentristickým tendencím v mezinárodním komunistickém hnutí, kde KSČ věrně a důsledně hájí sovětská stanoviska. Z toho i distance vůči Číně, od počátku šedesátých let vystupňovaná v nepřátelství současné. Kritika způsobu odstranění Chruščova /1964/ a některé pokusy uvolnit pro československé hospodářství možnosti, vyplývající z eventuální normalizace vztahů s NSR po nástupu velké koalice /1966/, jsou spíše epizodami než změnou této linie důsledné konformity zahraniční politiky s politikou sovětskou.

Obrodný proces 1968 mění tuto bezpodmínečnou a dogmaticky požímanou věrnost ve věrnost střizlivou, uvažující a diskutující z pozic rovnosti. Ne náhodou se českoslovenští komunisté dovolávají ve svém sporu s pěti spojeneckými stranami zásad sovětského prohlášení z 30. 10. 1956 o rovnoprávném charakteru vztahů mezi socialistickými zeměmi. Kritické přehodnocování

názorů, stereotypů a praxe uplynulých dvaceti let zahrnuje pochopitelně také oblast zahraniční politiky, o níž se poprvé po dlouhé době veřejně diskutovalo. Přitom na rozdíl od jiných oblastí tu vůbec nešlo o základní zásady. Se souhlasem převážné většiny veřejnosti vedení KSČ i vláda zdůrazňovaly kontinuitu v orientaci, věrnost spojenectví se SSSR i s celým společenstvím Varšavské smlouvy. Jediná změna, vytyčená v Akčním programu a požadovaná i veřejností, je větší aktivita, „vlastní tvář“. V souladu se základní tendencí obrodného procesu - demokratizací politického systému i řízení ekonomiky vytvořit prostor k plnému uplatnění tvůrčích sil společnosti a využít plně možností daných socialistickým charakterem jejích základů - se požaduje, aby tomu byl dán výraz i v působení navenek.

„Pražské jaro“ ovšem již samo sebou, jako významný společenský proces, tak působilo, zejména mimo společenství Varšavské smlouvy na evropské i mez inárodní komunistické hnutí a celou světovou levice. Uplatnění jeho zásad v zahraniční politice mohlo přirozeně a organicky napomáhat uskutečňování opravdu rovnoprávných vztahů uvnitř společenství, tím i k jeho opravdovému upevnění a k úspěšnějšímu působení pro společné cíle, zejména při zmírňování napětí v Evropě. To však mohlo být věcí dalšího vývoje.

V do bě rozvoje obrodného procesu v československé socialistické společnosti se snažila zahraniční politika především přesvědčit spojence o naprostém oddanosti Československa společenství, věrnosti smluvním závazkům i morálním povinnos-

tem, vyplývajícím ze členství ve společenství i anaze přispět nejlépe k dosažení společných vyhlášených cílů.

Pro sovětské vedení však zřejmě bylo rozhodující zárukou jednoty společenství a pevnosti spojeneckých svazků zachování systému monopolu moci v rukou aparátu strany. Vše ostatní bylo vedlejší : pevné zachování socialistického rázu ekonomiky, demokratické a přirozané uplatňování vedoucí úlohy KSČ získáváním a obnovováním důvěry lidu, naprostá věrnost spojení a zdržení se jakýchkoli praktických kroků, jež by o ni mohly vyvolat pochyby /zejména ve vztahu k NSR/. Proto byli českoslovenští komunisté obviněni z pokusů "vytrhnout Československo ze socialistického společenství" bez jakýchkoli konkrétních důkazů. Poprvé a zatím naposledy došlo k vojenské akci SSSR a dalších čtyř členů Varšavské smlouvy a to nikoli podle znění smlouvy k obraně proti útoku ze strany NATO, nýbrž k intervenci proti věrnému spojenci, aby mu bylo násilím zabráněno dosáhnout dalšího stupně vývoje socialismu demokratizací politického systému, která probíhala v souladu s převážnou většinou lidu a s jeho aktivní podporou. Lze v tom spatřovat recidivu oněch stalinských metod, které byly odmítnuty již zmíněným sovětským prohlášením z 30.10.1956 a které se v srpnových dnech ocitly v tak zřetelném konfliktu s československým lidem i většinou západních komunistů.

Výsledky srpnové intervence před deseti lety leží dodnes na československé společnosti. Zahraniční politika jeho vedení,

v podstatě dosazeného intervencí a jen formálně potvrzeného mechanismem obnoveného stalinského systému, se vrátila do pozic monolitní politiky bloku. Tak jako jiné aspekty politiky tohoto systému se setkává s projevy formálního souhlasu, za nímž je zřejmá stále větší lhostejnost, nezájem, ba něco víc: V konfrontaci se sovětskými tanky a s rozhodnutími diktovanými zvenčí prožila většina této společnosti hluboké zklamání a v jejím postoji k spojenecké velmoci došlo k podstatnému posunu. Místo skutečné a ochotné podpory je tu kritický odstup, nedůvěra, pochybnosti a někdy i ~~stichotný~~ apriorně negativní postoj. Sebelépe organizovaný rituál nadšené družby nedokáže tuto skutečnost zakrýt.

Ti, kdo se zamýšlejí nad problémem malého národa v sousedství velmoci /a dokonce jedné ze dvou světových supervelmocí/, mají tu další "modelovou" situaci. Je nesporné, že výhody ze spojení s SSSR, jak se jevily už od jeho počátku, dále trvají. Československo existuje jako společný, díky obrodnému procesu 1968 spravedlivěji přebudovaný stát dvou blízkých národů. Je chráněno před možností recidivy německé expanze, i když ta se v dohledné době sotva může projevit ve formě ohrožující národní existenci těchto obou národů. Má výhody začlenění do velkého celku, zajišťujícího jeho hospodářství, přísun surovin i odbytu výrobků, stejně jako účast na vědecko-technických akcích, přesahujících možnosti malého státu. V rámci tohoto celku má konečně možnost rozvíjet i styky se světem mimo tento rámec, aniž se tím může ohrozit stabilita jeho postave-

ní. Bylo by nesprávné na tyto výhody zapomínat. Jsou podstatné.

Nejsou ovšem jednostranné. Také druhá strana dobře ví, co znamená účast Československa v těchto svazcích.

Ale stejně tak by bylo chybou zakrývat oči před skutečností, že toto spojení se projevilo pro Československo jako limitující faktor ve chvíli, když se vedení tohoto státu v plném souladu se svým lidem a při do držování všech smluvních a zákonných povinností vůči spojencům pokusilo ústavní a zákonnou cestou upravit vnitřní režim tak, aby odpovídal lépe potřebám dále se rozvíjející socialistické společnosti, požadavkům postindustriálního stápy jejího vývoje /vědecko-technické revoluce/ i demokratickým tradicím, zakoreněným ve vědomí jejích národů. V důsledku násilného zákroku tato společnost už deset let v podstatě stagnuje, rozvoj jejích tvůrčích sil je omezován a v jejích řadách se rozmáhají nálady a postoje, jež nejsou příznivé ani oficiálně vyhlášeným socialistickým zásadám a cílům, ani rozvoji tohoto spojení samého. V tom, že této společnosti bylo zabráněno řešit svým způsobem situaci, jejíž trvání prodlužuje hlubokou společenskou krizi, je podstata nikoli nějaké "doktriny", jak o ní mluví západní publicistika, nýbrž reality omezené suverenity. A to mnohem víc než jen v tom, že se v zahraniční politice vrátila praxe i nazírání o dvacet let zpět.

V současném, opět stále více /a přece jinak než dříve/ pluralistickém a mnoha problémy sužovaném světě, je suvere-

nita každého státu nějak omezována. Doufejme, že s postupným řešením aspoň některých problémů bude omezována ještě víc úmluvami o omezení zbrojení, ochraně životního prostředí, lepší mezinárodní dělbě práce, rozumném čerpání světových zdrojů i účinné ochraně lidských práv a důstojnosti člověka. Jde ovšem o to, aby byla zmenšována a odstraňována taková omezení suverenity, která jsou výsledkem postojů silnějších sousedů či velmocí ovládajících prostor, v němž ten který národ existuje a bránících jeho pokrokovému rozvoji.

Dané omezení samozřejmě neohrožuje holou existenci československého státu ani společnosti, podvazuje však její síly, ~~neohrožuje~~ vytváří momenty a faktory stagnace, zadržování a morálního oslabování. Je škodlivé především socialismu i samotnému spojení. Odporuje i závazkům, za jejichž přijetí všemi státy jak ve světovém tak v evropském měřítku vyvinula sovětská, a sní i československá, politika alespoň verbálně značné úsilí a jež jsou zakotveny v dokumentech jimi podepsaných.

Naše společnost má a bude žít v daném spójeneckém svazku, který je také faktorem současné stability v Evropě a ve světě. Nikdo rozumný nebude, jako nechtěl ani v roce 1968, tento svazek rušit. Úkolem politiky, opravdu odpovědné vůči současnosti i budoucnosti této společnosti, by mělo být co nejrychlejší a nejúčinnější odstranění právě oněch specifických omezení její suverenity. Od uvědomělých a odpovědných členů této společnosti to vyžaduje strážlivě a v plném roz-

sahu pochopit i problémy SSSR a ostatních členů společenství, z nichž někteří prakticky dokázali snížit rozsah omezení své suverenity. Konečně jsou i na sovětské straně předpoklady pochopit faktory vnitřní, tj. dynamiku společenského rozvoje socialistické společnosti, stejně jako mezinárodní, které v dnešním světě nedovolují bez vážných škod aplikovat uvnitř spojeneckých bloků černobílá bipolární hlediska studené války, ve stycích mezi bloky uznaná za překonaná. Stačí jen poukázat právě na helsinský dokument či na závěry konference komunistických stran Evropy v Berlíně /1976/.

I když spolupracovníci i větší-na čtenářů tohoto sborníku nepatří k těm, kdo mohou v bezprostřední situaci přispět k přijetí a provádění takové politiky, mají aspoň odpovědnost a povinnost, zděděnou od dřívějších generací myslících lidí v tomto národě, o ní uvažovat, hovořit a přesvědčovat. Je důležité, aby takovou politiku společnost skutečně chtěla a požadovala na svém vedení i okolí.

Prof. dr. Jiří Hájek, DrSc., je bývalý dlouholetý diplomat, ministr zahraničí v r. 1968, mluvčí Charty 77 od jejího počátku do jara 1978.

SOCIALISMUS A ČESKOSLOVENSKÝ OSMAŠEDESÁTÝ

Rozhovor Giuseppe Boffy s Giancarlem Pajettou - Rindascita
č. 33, 25.8.1978, str. 16-19. /Zkráceno./

Boffa : K diskusi nás nevede jen samotné výročí, ale vědomí, že problémy, které otevřel rok 1968 v Československu jsou neméně živé i dnes, neboť nebyly vyřešeny. Domnívám se rovněž, že československý 68.rok není srozumitelný, nepokusíme-li se poukázat na jeho příčiny, které svými kořeny nespočívají pouze v daném roce nebo v polovině 60-tých let, nýbrž mají hlubší dějinné základy.

Přínejmenším musíme vyjít z poválečné situace Evropy, z rozštěpení kontinentu na dva protikladné bloky v druhé polovině 40-tých let a posoudit, jaké to mělo důsledky pro zemi jako je ČSSR. Zemi, která má v obrazci východní Evropy zcela osobité a původní dějinné rysy: například si zaslouží vzpomenout faktoru jednoty v protifašistickém boji, který právě v Československu našel jedno z nejpůsobivějších vyjádření. Byla to jednotu, která zahrnovala rozmanité politické síly kolem komunistické strany, mající pozoruhodnou autoritu v zemi a mezi masami. Soudím, že právě proto byl vliv a dopad studené války na Československo o tak silný a snad i pádnější než kdekoli jinde. A zdá se mi pravděpodobné, že tvrdá zkušenost tohoto období je základnou pro pochopení povahy hnutí, které se v letech 67-68 rozvinulo v Praze, v Čechách a na Slovensku.

Pajetta : Shoduji se s tebou, že československý osmašedesátý je aktuální téma nejen kalendářně, ale protože jde o otevřenou ránu. Ránu, která zasáhla Československo, ale nejen tuto zemi. Jáme povinni promyslet všechno, co se odehrálo po skončení války: počínaje sovětskou politikou, naším vztahem k ní a pak XX.sjezd, který sástal zastíněn nálepkou "kultu osobnosti". To je pro nás, italské komunisty, neodlučitelne od rozboru celé naší politické linie. Nestačí vzpomenout rok 45, 48 a další události tak, že budeme konstatovat: "Tehdy jsme řekli..." To nebude naše cesta. Budeme muset také říci, že jsme se v těch letech učili a to nezbytně postihlo naše dobové soudy.

Boffa : Přijmeme-li jak o východiskem zamýšlení nad tvrdou realitou studené války a způsobem, jak ji pojímaly obě strany, musíme se zastavit u jedné otázky. Osobně jsem přesvědčen, že hlavní odpovědnost za počátek studené války nese americká politika vůči Evropě. Nicméně považují za nezbytné se také ptát, zda odpověď, kterou dalo stalánské řízení politiky SSSR, byla vskutku jediné možná.

Pajetta : Bylo opravdu nutné reagovat na studenou válku a na rozdělení Evropy zaujetím pozice obležené pevnosti? A motivovat vše tím, že jáme na prahu možného nového konfliktu? Kam to vedlo? K vytvoření monolitního bloku, k řešení, při nichž strategicko-vojenské důvody převládly natolik, že i politický boj a rozdílné názory /neodmyslitelné od situačních proměn v mocenských silách/ se redukovaly na víru nebo opačný pól - podezření ze zraždy, obvinění ze špionáže a vše

vyústilo v procesy. Zkušenost nás učí a naše vlastní duchovní dozrání nám praví, že jen citlivě členitý přístup a přiznání, že každá socialistická země má osobité, poslání, umožní využít potenciální síly. Ale ty byly vyloučeny nebo zadušeny a samotní komunisté prošli nejtvrdější zkušeností ve svých dějinách a v dějinách svých zemí: mechanicky, leckdy katastrofálně přejímali cizí modely a přijímali rady nebo -choeme-li se vyhnout eufemismu - rozkazy. Po r.56 se mluvilo o Abakumovi a Berijovi, jímž se dávala vina. Ale i zde stojíme před nepřesvědčivými stanovisky, jímž chybí politická analýza, rozbor mocenských sil. My sami, když mluvíme o socialistických zemích, leckdy zjednodušujeme. Přitom je jasné, že Pilsudského ~~Průkka~~ a plukovníké Polako nebo Bulharako a Maďarsko se značně lišily od Československa, které mělo v parlamentě mnoho stran, mělo Beneše, dělnické a odborářské hnutí, fungující demokratické struktury, umožňující působení velké komunistické strany, snad nejsilnější v kapitalistické Evropě té doby. Proto je oprávněné se ptát, zda nezbytná obrana a dokonce nezbytné spojení a spolupráce socialistických zemí byly jedinou možností, kterou měly, nebo zda mohly sledovat i jinou cestu.

Boffa : Stalin a sovětská vůdcovská skupina odpověděli na studenou válku přijetím její vlastní logiky. Tím, že vytvořili proti bloku blok protikladný, odpověděli v podstatě na studenou válku studenou válkou.

Pajetta : Dovedli logiku do krajnosti, resp. aplikovali na mezinárodní vztahy stalinskou logiku, uplatňovanou

uvnitř země: znamenalo to vymýcení dialektiky i ve straně, často pak slepou represí a vytváření stavu jakési směsice těžkostí a strachu pro ty, kteří mohli přijít s jiným řešením nebo se nebyli ochotni podrždit bezpodmínečné poslušnosti.

Boffa : Stalin nejen přijal, ale - jak jsi řekl - dovedl do krajnosti situaci dvou protikladných bloků, což obsahovalo likvidaci politiky lidových front a velkých anti-fašistických aliancí. Namísto toho se ustavil blok východních zemí, který nejenže nebyl pouhou aliancí, ale skutečným rozšířením sovětského systému, s uplatněním stalinského monolitismu ve všech těchto zemích.

Vyvožela-li tato operace zostření v celé východní Evropě, v Československu měla snad důsledky ne tak bezprostřední, ale o to vážnější. Právě v této zemi nalezla politika anti-fašistické fronty organický výraz ve spojení základních dějinných stran země. Měla masovou a soudržnou základnu a v tomto bloku byla KS nejsilnější stranou, o čemž svědčí i její 38 % hlasů ve volbách, o jejichž svobodném průběhu nikdy nikdo nepochyboval. Samotný obrát v r. 48 v Praze byl něčím hlubším než pouhým převrácením. Zostření situace nebylo jen dílem jedné strany a jiskrou, která vše zažehla, představovala demisi ministrů pravého křídla Národní fronty. Odpověď na ni zahrnovala i velmi silnou účast mas, zvláště dělnictva Prahy a dalších průmyslových center. A únor 48 počítal velkou část strany a mas mladé jako okamžik rozletu, kdy budou vymýceny překážky, které se stavěly proti rychlejší cestě

k lepší společnosti, k socialismu. Nepřipomínám to náhodou, neboť komunisty, kteří byli v r. 48 mladí a aktivně se podíleli na těchto událostech, nalézáme o dvacet let později mezi protagonisty velkého hnutí, stojícího za Dubčekem, jako stoupence nové politiky a dnes jsou pronásledováni nebo žijí v exilu. Jinak řečeno, kořeny hnutí 68 sahají hluboko do minulosti.

Osobně také vylučuji, že přenesení stalinského monolitismu, stalinismu do Československa, bylo nevyhnutelným důsledkem února; ve skutečnosti samotný únorový obrat byl urychlením, znásilněním, deformací vlastních cílů. Byl vývozem modelu do země, do níž nepatřil. Celé dějiny Československa jsou dějinami pevné parlamentní demokracie. Důsledky operace byly proto pomalejší: například proces proti Slánekému se odehrál později než podobné procesy v jiných východních zemích. Ale současně přinášela vážnější, trýznivější a těžší důsledky pro zemi.

Pajetta : Dále je zde otázka situace v jednotlivých zemích, přesněji toho, co jim vnátil SSSR a co vzešlo z jejich domácí pády. Jestliže byl v oněch letech v Itálii tak rozšířen mýtus - a nikoli jen mezi komunisty - o sovětském řešení, o "vousáči", který by měl přijít, aby vyřešil všechny problémy, nevidím důvod, proč by tomu nemohlo být podobně i v Československu. Soudím, že by bylo vskutku nehistorické mluvit pouze o příkazech dobyté zemi. Československo ještě nepohlíželo na Rudou armádu, která je osvobodi-

la, stejně jako na hitlerovské jednotky, které přišly po Mnichovu. Ale právě proto se mohlo v ČSR udělat více pro sjednocení a mobilizaci různorodých sil. Země předtím prošla kalvárií nacistické zvůle v přesvědčení, že to bylo z velké části dílem dlouholetých spojenců Francie a Anglie v Mnichově, zatímco jediný stát, který prohlašoval svou ochotu pomoci v zachráně československé nezávislosti a pak republiku osvobodil, byl Sovětský svaz.

Pravili jsme již, že ČSR byla již před válkou zemí s pevnými parlamentními strukturami, které nespadly s nebe, ale byly výsledkem lidového a národního hnutí proti Rakousko-Uherské říši a na nichž se účinně podílelo dělnictvo. Českoslovenako mělo odbory, jejichž silné a účinné zastoupení v továrnách, snad i skorporativními a tradeunionistickými aspekty, to vše z něj činilo nikoli pouze typ západoevropské země, jak napsal nejeden publicista, nýbrž zemí politiky vaspělou, schopnou sledovat nebo alespoň se pokoušet o novou cestu přístupu k socialismu. To vše bylo tak či onak zmařeno. Odvrhla se celá demokratická tradice, a to nikoli jen kvůli únoru 48, ale jako nezbytný důsledek.

Boffa : Českoslovenako bylo snad nejvíce předurčeno pro zku-

šenost rozdílného typu, s bohatým politickým a sociálním životem, která měla pevné kořeny a mohla pomýšlet na nejpozitivnější, nejbohatší a nejplatnější vývojové cesty. Místo toho došlo k vnucení jediného, stalinského modelu. Jeho přijetí a jeho kopírování vyvolalo hluboké zpusto-

šení.

Pajetta : Poznal jsem lidi, kteří tehdy vládli v Československu. Poznal jsem Zápotockého, který utíkal svým hlídačům, přišel mezi lidi a dokázal improvizovat domácí schůzi. Poznal jsem Novotného, jistě takřka čítankový příklad dogmatika, ale svým paternalismem působil jako bodrý muž. Poznal jsem Kopeckého a Fierlingera. Byli to lidé, kteří měli zkušenosti z práce v dělnickém hnutí a z Kominterně je nejednou obvinila, že podléhají pravicovému oportunismu nebo sociál-demokratismu. Rozhodně nebudili dojem pronásledovatelů a tím méně quislingů. Nicméně se nechali strhnout, zvrátit. Jsou to události, které snad ještě komplexně neznáme: stali se z nich lidé, kteří převzali roli pronásledovatelů a také katů, aby se pak sami stali obětmi. Za to platili a měli platit nejvyšší cenu - nemyslíme jen na Slánské nebo Gemindery, ale i na člověka jako je Husák, který byl těžce postižen a persekčován dokonce lidmi, kteří pak patřili mezi protagonisty pražského jara.

V tom všem je něco, co ukazuje, že krmě politické slabosti zřejmě Československu ohyběla osobnost, která by byla schopna hledat nové cesty a vzdorovat cizímu nátlaku. Rozhodujícím činitelem byly aparáty a lidé, Čechoslováci i nečechoslováci, kteří zasévali tíseň a šířili zkázu. Činili to i proto, že byli málo spjatí s národními dějinami nebo se přímo stavěli proti demokratické tradici a národního hnutí a samotného českého dělnického hnutí, a především pak

projevovali minimální pochopení pro slovenské národní problémy.

Poučení z toho má platnost i pro nás Italy. Deserce před úkolem hledat národní cestu s obavou, že nacionalismus zvrátí socialistické snahy a slabá vůle po opravdu demokratické přeměně, jsou nejen projevem nebezpečné a zhoubné praxe, ale jistým zemím /Československo je mezi nimi/ přinesly takové dědictví, že se socializací výrobních prostředků, dlouhou zkušeností v řízení a spolupráci socialistických zemí nejsou ještě po třiceti letech vyřešeny problémy svobody a demokracie. Navíc se vyt vořila a trvá situace, v níž neexistuje veřejný zápas, v níž není aktivní podíl dělnictva, vášně pro věc, důvěra v sebe sama. Konec je jediný - nemáme ^{pouze} tak společnost, která se nám nelíbí pro jisté právní pořádky nebo pro omezení politických svobod, ale máme společnost v krizi.

Boffa : Nemůžeme vsakutku zapomenout, že myšlenky, které se zrodily v roce 1968 v Československu, pocházely z nitra KSČ. Ostatně ani nezapomínáme, že i mimo Československo jsme právě my, komunisté, vzrušeně sledovali obrodné hnutí, zatímco naši protivníci doufali, že celá Dubčekova politika bude co nejrychleji zlikvidována, protože se nehodila do jejich schémat komunistického hnutí.

Pajetta : Před deseti lety jsme řekli své ne. Odsoudili jsme vojenskou intervenci a dnes s hlubokým přesvědčením opakujeme a vyjadřujeme svůj odpor proti tomu, co se stalo. Proč? Nejen proto, že se potvrdily naše obavy, ale

že jsme sklíčení z toho, co se odehrálo během uplynulých let.

Existuje otázka, která mi připadá jako věštecká. Před lety jsem slyšel, že jedno z nebezpečí spočívalo v tom, že formální pluralismus různých československých stran se přeměňoval v něco reálnějšího. Tyto strany totiž jednaly, dokazovaly, že existují a přinášely nové prvky do systému socialistické moci. Zdálo se nám tehdy a zdá se nám i dnes, že jde o prapodivné obvinění. Nebo co říci o tomto zcela nepřijatelném tvrzení: důkazem toho, že komunista Sarkovský neposkytoval záruku věrnosti a oddanosti socialismu bylo, že byl příliš populární. Nepovažoval jsem to tehdy a nepovažuji to ani dnes za smrtelný hřích a spíše bych si přál, aby tím trpěli všichni komunističtí vůdci. Nejen v Československu.

Boffa : Co se odehrálo v těchto deseti letech v Československu jen posiluje náš tehdejší odsudek. Problémy, které si vytyčil československý osmašedesátý nejenže se nevyřešily, ale jsou ztíženy, i když vnější projevy krize se mohou leckdy jevit méně dramaticky.

To platí i obecněji pro evropskou situaci. Zapadá-li okupace z roku 68 do rámce studené války a dramatické protikladnosti bloků, je rovněž pravda, že po roce 68 pokračoval v Evropě proces uvolnění, který jsme podporovali a stejně tak i dnes se chceme všemožně snažit, aby se vyvíjel nejpozitivnějším způsobem. Mluvíme-li o uvolnění, máme na myslí proces, který by postupně vedl k překonání bloků v Evropě.

Naproti tomu uvolnění z 60-tých let zachovalo strnuleu protikladnost bloků. To neznamená, že daný proces není, pozitivní, má ovšem meze, jímž se nelze vyhnout a bohužel právě nyní je cítit jejich váhu.

Pajetta : Když promýšlíme dnešní situaci, vždy musíme umět rozlišovat. Cheeme-li pochopit minulost, musíme mít stále na paměti, jak rozdílné byly události. Například Jugoslávii, Maďarsko a Polsko nemůžeme pojímat jako bezroz-
dílné země.

Ani my nejame stejní jako v minulosti, pŕ r. 45, 48 nebo 56. Poučili jsme se s našich i oizích zkušeností. Nemě-
li jsme vždy pravdu. Měnili jsme se i my.

Je fakt, že jugoslávská a českosl venská otázka se dají stěží srovnávat. V prvním případě jsme se spokojili se sov
větskými dokumenty a přidali k nim své. I my je vyobeovali
a ostře jsme s jugoslávskými komunisty polemizovali pro
jejich prohřešek vůči proletářskému internacionalismu. Pole-
mika trvala dlouho a je slušné doznat, že jsme ji ukončili
teprve po XX. sjezdu, kdy Sověti uznali svou chybu a nakonec
nás vyzvali, abychom učinili totéž.

Pokud jde o Maďarsko v roce 56, je již situace jiná.
Reagovali jsme kriticky, žádali jsme plné objasnění. Je
pravda, že jsme nakonec ospravedlňovali sovětskou intervenci,
přihlíželi jsme však k širším aspektům světové sítuace.
A ta byla vážná: vzpomeňme na suezskou válku. Ale náš postoj
k Maďarsku a Polsku se lišil od našeho stanoviska v roce 48

a to v důsledku toho, že jsme přistoupili k XX.sjezdu.

Když po dalších 12 letech došlo k československým událostem, byl náš postoj již neodmyslitelný od dozrání našeho přesvědčení o národních cestách, o nezbytnosti rozdílnosti jako prvku, který přibližuje socialismus jako konkrétní a reálný cíl, založený na základě souhlasu.

Tyďáť i my, naše myšlení, je součástí dějinného procesu, v němž jsme nestáli stranou. Proto také cítíme československé a jiné události jako blízké. Navzdory dramátům a hořkosti se nehodláme stáhnout do sebe, považovat za marné pokusy, které jsou složité, často protikladné a probíhají způsobem, který jsme nemohli předvídat nebo jsme jej předvíдали falešně a chybně. Nejme diváci, jsme protagonisté. Nechceme peskovat Čechoslováky jako učitelé, ale chceme být uprostřed procesu, který je celosvětový, připraveni poučit se i od dobrých samouků i ze zkušeností jiných, které kriticky zvážíme.

K tomu nás ostatně nabádal i Togliatti. A když jsem jej již vzpomněl, myslím si, že i on se učil, nebyl vždy stejný: Karel Marx z roku 1848 není Marxem, který posuzuje německou sociální demokracii. A stejně tak marxista Lenin se nezastavil u posledního dílu Kapitálu, nýbrž psal díla odlišná a nová a v posledních letech života ho dokonce trápila nezbytnost vše znovu promyslet, provést kritiku, obrodu.

Boffa : Z tohoto hlediska byl československý osmašedesátý rok důležitým datem i v našich dějinách, v dějinách italských komunistů. Zejména díky Togliattimu a jeho jaltské

závěti jsme byli politicky připraveni, abychom s největším zájmem a sympatií přivítali novost československé zkušenosti.

Je rovněž fakt, že když jsme odsoudili intervenci, použili jsme energická slova s vědomím, že nejde o pouhý příležitostný protest. Věděli jsme, že jde o naplnění přeseané politické volby, hluboké a velmi savazující.

Pajetta : Longo tehdy řekl : Zaujímáme toto stanovisko s vědomím, že z něho nevede cesta zpátky.

Baeffa : To také vysvětluje, proč jsme od našeho tehdejšího stanoviska neustoupili, což politicky očekávali nebo v což věřili mnozí naši protivníci. Jme si plně vědomi významu našeho postoje, který nás zavázal, abychom ještě hlouběji a šíře promýšleli strategii cesty k socialismu v zemích západní Evropy.

V tomto smyslu československé poučení usnadnilo, ba i podpořilo proces našeho vývoje. Rok 1968 je důležitým datem celého komunistického hnutí celé západní Evropy. Všechny významné komunistické strany se tehdy postavily proti intervenci a snad se nemýlím, řeknu-li, že tehdy se odehrál jeden ze základních okamžiků tendence, která se dnes nazývá eurokomunismem.

Pajetta : Když mluvíme o eurokomunismu, máme na mysli proces, na němž se nepochybně podílí i zkušenost Československa. Tedy země, o níž si nikdo nikdy nemůže myslet, že ji vyloučí z našeho kontinentu.

/Rozhovor byl zkrácen o pasáže, všeobecně známé československému čtenáři a o vsuvky a obraty vlastní pouze mluvené řeči./

Giuseppe Boffa je přední italský komunistický novinář.
Giancarlo Pajetta je dlouholetý člen politbyra Italské komunistické strany.

INTERVIEW S ANDREJEM SACHAROVEM/Le Monde 15. 8. 1978/

Jaký je dnešní význam československých událostí v r.1968 a jak ovlivnily události v SSSR a dalších zemích?

S : V posledním desetiletí bylo málo tak významných událostí jakou byl hrdinský pokus československého lidu osvobodit se z totalitního jařma. Miliony na celém světě sledovaly s nadějí a nadšením, jak československý lid obnovoval právo myslet, hovořit a pohybovat se svobodně,;jak se opět mohla rozvíjet individuální tvořivá iniciativa.

Pak se svět s rozhořčením a zděšením dověděl o hanebné a zbabělé agresi sousedů, obávajících se, že jejich totalitní režimy jsou ohroženy a vystrašených možnými důsledky toho, co se dělo v Československu, v jejich vlastních zemích. Intervence SSSR a čtyř zemí Varšavské smlouvy značně přispěla k odhalení skutečné tváře totality, jež je jedním z největších nebezpečí našich dnů. Události v ČSSR zároveň ukázaly, že k totalitarismu existuje alternativa, že je možné proti němu bojovat. Názory na myšlenky československé renesance a socialismu s lidskou tváří se mohou lišit, ale realita je vždycky složitější než sen.

Osobně se domnívám, že by ani světové hnutí za lidská práva, ani humanitární klauzule Závěrečného aktu helsinských dohod ~~ani~~ mezinárodního boje za osvobození politických vězňů nebyly možné a nedosáhly by nynějšího rozmachu, kdyby nebylo pražského jara, následovaného pražským podzimem.

Události v Československu značně utvářely můj vlastní

úděl, máj vlastní vývoj. Není to nic mimořádného, ale velmi běžný úkaz v SSSR i dalších zemích. Charta 77 dnes důstojně pokračuje v práci hrdinů roku 1968.

V roce 1968 demonstrovalo sedm disidentů na Rudém náměstí. Nedávno jich bylo přes stovku před soudní budovou, kde byl Souzen Ščaranskij. Lze to považovat za znamení, že disidentské hnutí roste? Jakkoli je ještě vzhledem k počtu obyvatel okrajové?

S : Přesně klasifikovat disidenci je obtížné. Není to strana, kde dostanete legitimaci nebo organizace s psanými stanovami. V tom to netkví, ale ve společenské úloze informace, kterou plně odhodlaní lidé poskytovali a nadále poskytují světu; je to psychologická změna, kterou jejich aktivita podnítila ve všech zemích a na celém světě.

Demonstrace 25. srpna 1968 byla historickým gestem, jež mělo ohromný význam ve chvíli národní hanby nad intervencí. Těch sedm lidí představovalo to nejlepší v naší zemi. Můžeme dnes mluvit opět o historických událostech ve spojení s procesy s Orlovem, Ščaranským, Ginzburgem a jejich přáteli. Nikdo, kdo četl nebo slyšel poslední prohlášení Ščaranského, jenž bojoval 15 měsíců pod hrozbou rozsudku smrti za svou čest a přesvědčení, za čest židovských občanů a všech, kteří reprezentují demokratické hnutí u nás, nemůže zůstat netečný k tomuto hlasu z dějin lidského údělu. Historie bude soudcem ušlechtilého zápasu Jurije Orlova za vítězství pravdy, odporné nespravedlnosti jeho odsouzení, stejně jako nezapomenutelné laskavosti a tragického údělu Alika Ginzburga.

Opozice v SSSR je různorodá - jedni bojují za národní kulturní práva v republikách, ruské nacionalistické hnutí, židovské a německé hnutí, která se dožadují práva na emigraci, neomarxisté a demokratické hnutí. Co mají společné kromě toho, že odmítají nynější systém?

S : Všechna opoziční hnutí v SSSR mají též svrchovaný cíl - bránit lidská práva a bojovat proti totalitnímu systému, který tato práva soustavně porušuje.

Všechny opoziční skupiny, které znám, mají jednu věc společnou: věří jedině v otevřenou opozici. Nenásilná a otevřená obrana lidských práv, jak jsou definována ve Všeobecné deklaraci lidských práv OSN - to je ideologie, jež může sdružit, a sdružuje, lidi různého politického, etnického a náboženského okruhu v naší zemi.

Jeden francouzský deník, píšící o nedávných procesech, poznamenal, že v SSSR lze očekávat zahájení teroristických akcí, protože jiné formy nenásilného protestu nejsou možné. Jaký je váš názor?

S : Cíle a metody terorismu jsou v diametrálním rozporu s cíli a metodami boje za lidská práva, jehož základním rysem je, že je veden otevřeně. To je důvod, proč terorismus nemůže vzejít z demokratického hnutí nez ohledu na to, jak velké jsou problémy, jimž čelí a jak nespravedlivé jsou úřady. Dnešní mezinárodní terorismus se pokouší zničit legální základy demokratických států a je, do značné míry, produktem ideologie, strategie a taktiky totalitarismu. V řadě případů je přímo pěstován tajnými službami totalitních mocností.

Mnoho disidentů muselo emigrovat nebo jsou ve vězeních a pracovních táborech. Dá se říci, že demokratické hnutí je v koncích?

S : Úřady soustavně tvrdě postihují demokratické hnutí a pokoušejí se udusit svobodu, kde se objeví. Jsem přesvědčen, že boj za lidská práva bude pokračovat tak dlouho, dokud budou porušována, pokud bude porušována svoboda myšlení a informace, náboženství a práva vybrat si zemi, nebo místo ve vlastní zemi, kde chce člověk žít.

Podstatné je, že žádné represivní akce proti silným a hrdým lidem, žádná sběhnutí a odpadnutí hrdky slabších a postižených lidí, nikdy nesprovedí se světa to, co demokratické hnutí v SSSR dalo celému světu - vyhlášení určité pravdy.

K represím a porušování lidských práv v SSSR opravdu dochází. Rád bych se zmínil o nedávných případech, které jsou méně známé než procesy. Na Krymu se upálil Tatar Musa Mamud na protest proti zákazu, aby Tataři žili ve své zemi. Sedm členů sekty Pentekostalitů se sedm týdnů zdržovalo v místnostech amerického konzulátu na protest proti tomu, že se patnáct let marně snaží dostat povolení k opuštění země, kde je náboženství pronásledováno a kde jsou podrobeni nejruznějším druhům represe a ponižování. Biolog Sergej Kovaljov, zatčený v roce 1974 za rozšiřování podzemní Kroniky současných událostí a za obranu svobody víry v Litvě, byl nyní v táboře č.37 v Permu odsouzen k šesti měsícům vězení.

Kovaljov musí zůstat v táboře do r.1981 a pak bude až do roku 1984 ve vyhnanství. Matematik Alexandr Bolonkin, který strávil čtyři roky ve vězení a dva roky ve vyhnanství za rozšiřování Kroniky současných událostí, byl znovu odsouzen ke třem letům ~~zákazů~~ v pracovním táboře na základě vykonstruovaného obvinění ze "zneužití veřejných fondů". Při vyšetřování byl bit. Pravým důvodem nového procesu bylo, že profesor Bolonkin žádal o emigraci.

Vy jste prakticky nejznámější zástupce demokratického hnutí a poslední, kdo je ještě na svobodě. Nebojíte se?

S : Žiji především ve stálých obavách o rodinu, přátele a příbuzné. Co se mé osoby týče, nelze si být ničím jist, ale snažím se na to nemyslet.

Po procesech s Orlovem, Ščaranským a Ginzburgem se mnozí západní vědci rozhodli bojkotovat své sovětské protějšky a neúčastnit se mezinárodních setkání nebo s nimi zrušit styky. Co si o tom myslíte?

S : Vítám dočasné a částečné zrušení kontaktů jako jednu formu boje za lidská práva. Tato forma protestu, k níž se rozhodli sami západní vědci, se mi zdá být účinný způsobem, jak přimět sovětské úřady, aby si uvědomily, že zmírnění napětí je neoddělitelné od respektu k lidským právům a že trvání na tom není ani přechodný vrtoch, ani libůstka, ani politický manévr, ale hluboké přesvědčení západního veřejného mínění...Zdůraznil jsem "dočasné zrušení kontaktů", protože chápu, že dlouhodobě tvoří kontakty mezi lidmi, včetně

vědců, z různých zemí integrální součástí détente a mohou přispět k posílení důvěry mezi národy.

Co si myslíte o přístupu západu /USA a evropských zemí, zejména Francie/ k otázce lidských práv?

S : Není pochyb, že se v minulých letech, od událostí v Československu, zájem o tuto otázku postatně zvýšil. Domnívám se, že hrstka disidentů v SSSR a dalších východoevropských zemích sehrála významnou roli. Jsou původní Kroniky současných událostí, první skupiny pro obranu lidských práv, Helsinské skupiny v SSSR, ~~Evropský~~ Výboru na obranu dělníků v Polsku a ovšem Charty 77 v Československu.

Domnívám se, že linie, kterou zaujal prezident Carter, má svrchovaný význam. Je nezbytné prosazovat spravedlivý přístup a používat stejná kritéria pro všechna porušování lidských práv, aniž bychom se dali strhnout politickými úvahami nebo opozicí. Jsem přesvědčen, že tato politika není vedena sektářskými úvahami, že nemůže být manévrem, majícím na mysli úzký cíl, ale že vyjadřuje základní principy amerického národa a aspirace většiny lidu hrdé a odvážné země, která chce mír a svobodu.

Při některých příležitostech se ovšem tato politická linie setkala s protikladnou praxí, v některých případech narazila na opozici anebo byla znehodnocena nedůslednostmi. Ve všech případech, kdy se to stalo, byly následky tragické.

Proto je nutné vyvinout úsilí, aby se takové situace neopakovaly.

Nesmírně oceňuji postoj západoevropského veřejného mínění k otázce lidských práv. Je velmi důležité, aby se levicové síly, zejména komunisté, oddali tomuto boji. Doufám, že se tyto síly budou ještě více angažovat, že jejich zájem se rozšíří a zahrne všechny oběti bezpráví a že přispějí k hmotné podpoře rodin pronásledovaných osob.

Je důležité, aby obrana lidských práv nepadla za oběť různostem názorů mezi skupinami, stranami nebo národy. Měla by raději vyjádřit tužby lidstva ve světě už tak krutě rozděleném.

Obracím se k západoevropským národům a vládám, které spolu s národy a vládami dalších zemí nesou vážnou odpovědnost za budoucnost lidstva. Je nemožné čelit této výzvě bez obrany lidských práv na celém světě. To je důvod, proč by jejich obrana, ze stejných důvodů jako boj za odbrojení, měla tvořit základní linii politiky všech západních států a stát nad taktickými manévry, diktovanými vnitřními nebo zahraničně-politickými záměry. Využívám tohoto interview francouzskému deníku, abych se přímo obrátil na francouzskou vládu.

Akademik Andrej Sacharov je přední sovětský atomový vědec, jeden z hlavních tvůrců sovětského jaderného potenciálu. Je nositelem Nobelovy ceny míru.

Václav Benda

PAPEŽ KAROL WOJTYLA, KATOLICKÁ CÍRKEV A SVĚT

Když v pondělí 16. října navečer rozhlas oznámil, že novým papežem byl zvolen krakovský arcibiskup, kardinál Karol Wojtyla, proběhlo světem radostné vzrušení. Byla to zpráva příliš překvapující, než aby jí bylo možno uvěřit na první poslech. Nezvyklá volba hned upoutala pozornost komentátorů: "První neital po 450 letech! První Polák /a první Slovan vůbec/ na papežském trůnu! Nejmladší papež v tomto století! Poprvé z druhého světa!"

Už tyto hrubě vnějškové informace dávají každému tušit, že se děje něco neobvyklého - nejen ve Vatikánu, ale v katolické církvi vůbec. Vatikán se na nějakou dobu stává jedním ze zajímavých ohnisek světa.

Ale za senzačními jednotlivostmi zpráv lze tentokrát cítit i opravdovou radost. Je to jen radost z něčeho neobvyklého, radost ze změny; neboť málokdo tuší, co to znamená a může znamenat. Ale radost ze změny tentokrát není jen výrazem pohnuté senzacechtivosti. V nezdravé zaběhnutosti tohoto světa se pojednou cosi pohnulo jinak než bývá zvykem; v tom je vždy naděje, i když nikdo neví, k čemu to povede a zda to vůbec k něčemu povede. Navíc se jedná o papeže: představitele katolické církve, jenž bývá titulován "náměstek Kristův";

představitele Vatikánského státu. A Vatikán je pro veřejnost zvláštním tematem. Jednou je to mikrostát o rozloze 48 hektarů, spojený s jakousi dožívající institucí /tj. s katolickou církví/; šéfem toho je papež, tedy děda na způsob místního faráře, snad jen úměrně bohatší a kultivovanější. Podruhé je to jedno z nejvýznamnějších center světové politiky; stát, na jehož ~~rozloze~~ nepatrné rozloze je soustředěna značná část pokladů světa; obrovská mezinárodní organizace s velkým vlivem v zemích euro-americké kultury. Tyto pohledy se podle psychologických potřeb mohou dosti rychle střídat. Je tomu podobně jako s "mezinárodním Židem". Katolíci sami naštěstí většinou nevěří ani prvnímu, ani druhému.

Neméně komplikované to je i s morálním nebo vůbec "duchovním" vlivem papeže. Tato dvojjakost pohledů motivuje pozornost, jakmile se s papežstvím něco děje.

Nyní došlo k podstatné změně, ale komentáře se rozcházejí a mnohdy jsou protichůdné. Volba Poláka je jednou rafinovaný politický tah, komplikující politiku socialistickým zemím; podruhé je to naopak výraz realističtější politiky církve právě vůči těmto zemím; a nechybí ani zcela podivný výklad, podle něhož kardinálové zvolili "věc socialismu".

Jednou je Karol Wojtyła představován jako ostrý bojovník za práva církve proti útisku polské vlády; podruhé zase jako velmi mírumilovný a nepolitický člověk. Polský vyslanec v Římě to raději komentoval takto: "Volba Karola Wojtyły byla způsobena netolik tím, že je Polák, ale jeho osobností,

která odpovídá požadavkům současné církve. Skutečnost, že byl zvolen, je též příčinou uspokojení polských katolíků a všech Poláků." Je ale politika v běžném smyslu slova v tomto případě klíčem k pochopení /třeba i politických důsledků/? Jenže podobné dvojznačnosti najdeme i v čistě náboženském hodnocení, pokud jde o teologické názory a podobně.

Všichni se však shodnou v tom, že se Karol Wojtyła dostal na papežský trůn nečekaně a že je to dobře. Působí dojmem silné osobnosti, přitom však mluví v singuláru a ne v majestátním plurálu, jak bylo až do letoška mnoho století zvykem. Ruší a zjednodušuje ceremonie, ale ve službě jejich opravdovosti; přitom z něho vyzařuje hluboká úcta k tradici. Ví se o něm, že je filosof a teolog; ale ví se též, že začínal jako dělník. To všechno je dalším důvodem k radosti. Je to radost z toho, že pohádky se občas opravdu dějí; že se právě jedna uskutečnila. Nastal jeden z těch mála případů, které narušují vidění tohoto světa jako "boje o koryto". Je možno zase aspoň na chvíli věřit na čest a spravedlnost. Nejvíce důvodů k radosti mají katolíci: v čele církve stojí nyní kněz a myslitel, obojí v silném smyslu slova. Lépe volba nemohla dopadnout. Církev je ve vleklé těžké krizi a vzhlíží k němu s nadějí.

Zvláštní důvod k radosti mají katolíci v Polsku, Československu a některých dalších zemích. V Polsku je to samozřejmé, ale proč u nás? Protože se teď nemusíme stydět za viditelnou podobu církve.

Už dost dlouho v naší církvi /tj. v katolické církvi v Čechách/ platilo "čím výš, tím hůř". Papež k tomu mlčel, vlivné vatikánské kruhy to podporovaly. Vždy se však myslelo jen na české poměry. Řím /nebo dokonce samého papeže/ se málokdo odvážil kritizovat. A když bylo loni biskup F. Tomášek jmenován kardinálem, bylo toto úsloví doplněno s typicky českým smyslem pro černý humor: "Čím výš, tím hůř. Ale platí to jen od kaplana po biskupa. Dál už je to stejný." To teď neplatí, přestože se v Čechách v církvi nic nezměnilo, alespoň zatím. Jak to řekl jeden starý kněz: "Měl jsem pocit, jako když je voják v zákopech, ve kterých je na odchápnutí a přitom má ten neblahý dojem, že páni generálové se už dávno dohodli a popíjejí spolu v salonech; jenom on se vůl ještě mlátí, i když už není proč. Teď je to jinak, i když je to dál na odchápnutí." Toto se opravdu netýká politiky /nebo jen politiky/, ale vztahu víry a lidské uzavřenosti, ať už má podobu konzumní společnosti nebo jinou.

Teď lze psát o papeži s živým nadšením; a nedostatek výhrad není tentokrát dílem cenzury, kterou by si vyžadovala úcta k jeho titulu. Co však tato změna přinese církvi? Jak se to projeví u nás v Čechách? Co bude nový pontifikát znamenat pro politiku? Místo věštění věcí budoucích se však raději pokusme analyzovat to, co se už stalo - onu změnu projevovou novou volbou. Ponechme času otázky účinků této změny, pravděpodobnosti těchto účinků atd. Neboť sama změna může být pro

pochopení věcí velmi podstatná, podstatnější než otázka jejich důsledků. Proto sestupme pod povrch jednotlivostí, k jejich kontextu.

Problémy katolické církve jsou většinou viděny zcela povrchně /bohužel většinou i uvnitř církve/. Nevěřící její krizi chápou buď jako zákonitý dějinný proces postupného odumírání reliktní víry a náboženství vůbec, nebo spolu s četnými věřícími poukazují na přílišnou archaičnost církevní struktury i zvyků. Ti, kdo chápou, že křesťanství je jedním z kořenů naší kultury, toho litují a navrhuji nápravu v podobě modernizace. Tak se ktize církve zužuje na přežilost forem. V církvi samé už několik desetiletí sílí hlasy po radikální reformě všech výrazových prostředků a zvyků, které občas docházejí sluchu i v Římě. Obnova má přinést záchranu. Ale záchranu čeho? Proč církev zachraňovat?

Věříme, že křesťanství dává člověku nový rozměr. Je to "evangelium"-tj. radostná zvěst. A pokud církvi nerozumíme establishment, ale společenství víry, které má svou strukturu, pak je proč se o ni starat. Jenže křesťanství se dnes nezdá být přílišným zdrojem radosti a opravdovosti, a asi už vůbec ne při pohledu zvenčí. Proto chtějí věřící tyto starokřesťanské motivy oživit, osvobodit je od předpisů a vnějškovosti. Příliš těžce nyní pociťujeme, že zvláště v posledních třech stoletích vedli církev téměř jen právníci a diplomaté a málokdy skuteční kněží a teologové. Mezi působením Ježíše Krista a vystupováním našich biskupů se zdá být propast.

Od počátku tohoto století začíná jakýsi "obrodný proces", jehož motorem jsou teoretici bez faktické moci: univerzitní teologové. Nejprve jsou odsouzeni. Církevní vedení vidí v jejich počínání nebezpečnou herezi a prostí věřící zase pohoršlivé štouralství ve sféře posvátna. Jenže toto štouralství "kritické teologie" se postupně kultivuje, takže v meziválečných letech začíná rezonovat s některými velmi živými duchovními proudy v církvi /ve Francii se dokonce živě kontaktuje s různými výrazně levicově orientovanými hnutími./ V padesátých letech má už nová teologie nejen vysoce kultivovanou intelektuální podobu /K.Rahner, H.de Luback, Y.Congar, M.D. Chenu/, ale je i silně oživujícím stimulem mnoha prostých věřících. Rezonuje s tím, co hledají a proto získává široké zázemí /Německo, Francie, Benelux/. To bylo za dlouhého pontifikátu Pia XII. Slouží mu ke cti, že si i při své neuvěřitelné upjatosti dokázal udržet tolik rozhledu, že novou teologii neodsoudil, ale dokonce místy přijal /i když jen ve zcela nepatrné míře/.

Pak následuje významný pontifikát Jana XXIII. v letech 1958 - 1963. Jeho volba byla neočekávaná. Prý i jeho vlastní sekretář byl zcela zaskočen, když o tom v rozhlase slyšel. Nikdo však nic významného nečekal: opět Ital, opět bývalý diplomat /mimo jiné kdysi i vyslanec v Turecku/, i když ze selské rodiny; hlavně však už starý člověk /v roce volby mu bylo 77 let/. Po pěti stoletích si ale opět zvolil jméno

Jan, v úmyslné návaznosti na Jana Evangelistu, který celou druhou polovinu 1. století zdůrazňoval prvenství lásky; ale i s výslovným poukazem na Jana Křtitele, proroka "přicházející spásy nového věku" na počátku 1. století. Ve vysokém stáří se z diplomata známého svou lidskostí stává opět "věřící sedlák" s prostým viděním věcí a s živelným nadšením. Necelý rok po volbě oznamuje, že svolá koncil - minulý byl před sto lety a předtím až v 16. století. Koncil má reformovat církev, má otevřít dveře novému duchu v křesťanství, má zahájit dialog s moderním světem, má překročit bariéry mezi křesťany různých konfesí. V říjnu 1962 se II. vatikánský koncil schází: přes dva tisíce biskupů z celého světa, jejich teologičtí poradci i pozorovatelé nekatolických církví. Jednání je často dost dramatické, neboť církev se mezitím nebezpečně rozštěpila na "progresisty" a "konzervativce", takže problémem je i vnitřní duchovní jednota katolicismu. Ale teologové /zvl.jejich mluvčí E.Schillebeeckx/ dokázali biskupů vyložit duchovní smysl novot a našli u většiny z nich podporu. I když se předlohy dokumentů často upravovaly a mnohdy se hodně slevovalo z maximalistického pro gramu, přece jen došlo k obratu, který někteří političtí pozorovatelé později komentovali jako "revisionismus". Změny se týkají liturgie, vztahu k nekatolickým církvím /"ekumenismus"/ i vztahu ke světu. Nejvýznamnější je však nový způsob chápání: pluralita jako výraz vnitřní jednoty - ne uniformita. Plura-

lita duchovních proudů uvnitř církve, pluralita teologických pohledů, otevřenost vůči okolnímu světu.

V červnu 1963 však Jan XXIII. zemřel. Kardinálové zvolili Pavla VI. Volba byla patrně motivována nejen snahou pokračovat, ale i strachem před tím novým, k čemu koncil otevřel cestu nebo co i mimoděk rozpoutal. Proto Ital z tradiční "římské školy", slibující kompromisní politiku. Už volba jména je toho výrazem, navazuje na apoštola Pavla, který tolik stavěl víru nad zákon, nebo na svého dávného předchůdce Pavla V., tvrdého papeže kázně? Jeho dlouhý pontifikát je ve znamení tohoto něpřít. Povolil, aby koncil pokračoval. Po jeho ukončení ustanovil správní komisi, která měla dbát na to, aby se koncilní usnesení dostala do života církve. Prakticky se však uskutečnila jen reforma liturgie, a to neúplně.

Zato napětí v církvi spíše rostlo. Dokonce už jen umírněná reforma liturgie narazila u některých staromilců na odpor. Naopak "progresivní" proudy se radikalizovaly. Mohly se dovolávat výsledků koncilu, z jejich řad byla "rada teologů" /ustavená oficiálně/, vydávající časopis Concilium. Ten však postupně upadal v nemilost. Situace se vyostřila zvláště v Holandsku a v Latinské Americe.

V Holandsku došlo k rozsáhlé aplikaci nové teologie v životě církve; a to dokonce její extrémní podoby /i když bezpochyby ortodoxní/. Řím zradil vyhlašovanou pluralitu a holandský katolicismus mocenskými zásahy zčásti potlačil - přes odpor z řad Němců a Francouzů.

V Latinské Americe, ve zcela odlišných kulturních a politických poměrech, se nové specifikum nevykazovalo skrze jemnosti teologie, ale v politických činech, dokonce ve spolupráci s levicovými revolucionáři. Teprve z této "praxe" tam pak vyrůstá jakási rustikální teologie. Jihoameričany se nepodařilo potlačit,^{ale} jen izolovat.

Přes tento rozdíl mezi "buřiči" byly však nakonec jejich požadavky vůči Římu podobné: zrušit církevní právo, zrušit liturgické předpisy, zrušit /nebo změnit/ závaznost některých článků nauky, zrušit celibát atd. Katolická církev měla postupně dostat podobu blízkou evangelickým církvím. Jejich hlas nacházel místy podporu i v ostatní Evropě a ve třetím světě.

Jak léta od koncilu ubíhala, ztrácel Řím duchovní sílu a úměrně tomu zvyšoval mocenský tlak. Od jalových kompromisů postupně přecházel k reakci, aniž dokázal postavit alternativní koncept .

Do této doby spadají i počátky velmi neblahé politiky při jednání Vatikánu s ČSSR. Už dříve Řím uznal právoplatnost církevních "představených", kteří byli v 50-tých letech podivně dosazeni poté, co byli řádní biskupové /většinou už tehdy dost staří/ internováni a řeholní představení zatčeni /spolu s velkým množstvím kněží/. Nastala u nás éra vlády "kapitulních vikářů", kteří mají diecézi řídit jen do jmenování nového biskupa. V roce 1968 se však biskupové, už staří a nemocní, vrátili do svých funkcí. Byli to lidé starého stylu, většinou

necháající nové potřeby církve, ale lidé velmi poctiví, kteří pro svou víru mnoho vyt rpěli. Během posledních několika let však postupně umírali. A tehdy začala ona jednání, už v situaci "normalizace" u nás. Vatikán zastupovali arcibiskup Cassarolli a monsignor Podgi, za ČSSR jednali pracovníci sekretariátu pro věci církevní ministerstva kultury, církev reprezentovali dřívější i noví kapitulární vikáři. Část z nich se pak stala biskupy, přestože polští a rakouští kardinálové v Římě protestovali. Polští biskupové se dokonce velmi ostře postavili proti vatikánským pokusům o podobná jednání v Polsku. Cassarolli jimi nebyl přijat; zato byl na varšavském letišti uvítán tisícovým davem, hesly "Chce zničit církev v Polsku!" a kamením. Letos měla jednání u nás pokračovat.

Typicky italská církevní politika kompromisů všemi směry tak vedla k nedobрым koncům v teologii i v politice samé. Přesta však Pavel VI. postupně uskutečnil významný čin: rozšířil kardinálský sbor asi o třicet členů a jmenoval většinou neitaly, mezi nimi i dost neevropanů. Tím podpořil italskou církevní hegemonii. Těžko říci, zda to byl program, nebo jen důsledek politiky kompromisů; rádi bychom věřili prvnímu.

Za těchto okolností se v srpnu 1978 kardinálské kolegium sešlo k volbě nového papeže. Italové měli menšinu. Pro pokračování v dosavadní politice mohli počítat jen s hlasy z ČSSR, Maďarska a z části třetího světa - případně ještě s několika jednotlivci odjinud. To však nedá dvě třetiny. Jihoameričané

mají určitě značnou podporu i mimo vlastní území, ale o většině též nelze mluvit. Pak zbývá Evropa jako možná třetí strana: Její kardinálové jsou vesměs silné osobnosti a řada z nich reprezentuje teologickou špičku. Jsou zde různé proudy - od dosud "progresivního" Holandska až po zdánlivě velmi konzervativní Polsko. Nepovažují se však vzájemně za hereetiky a mají k sobě mnohem blíže, než se navenek zdá. Jsou méně diplomaty než Italové a méně aktivními politiky ~~jako~~ než Jihoameričané - přestože se větší-nou distancují od establishmentu, jak buržoazního, tak zvláště komunistického.

Při volbě muselo opět dojít ke kompromisu. Konkláve zvolilo znovu Itala, ale Itala nejvíce přijatelnějšího pro ostatní, Jana Pavla I. /Předtím byl, stejně jako Jan XXIII., arcibiskupem v Benátkách./

Nejprve jsme byli zklamáni: zase Ital. Volbou jména i v řeči po volbě se rozhodl "pokračovat v programu obou svých posledních předchůdců". Tedy spojování protikladů; opět kompromisy bez konce? Navíc si oficiální vatikánští komentátoři dávali příliš záležet na tom, aby na krátkosti konkláve ukázali jednomyslnost kardinálů. K tomu jeho důraz na "církvní kázeň", hned v prvním projevu. Ještě že to není nikdo z kurie!

Ale záhy jsme byli velmi příjemně překvapeni. Jeho úsměv nevypadal strojeně. Vystupoval přirozeně a skromně /někdy až s nedostatkem sebevědomí/. Zrušil obřad korunovace. Nenechal

se nosit na nosítkách. Poprvé začal mluvit v singuláru. Chtěl opravdu být jen "obyčejným a pokorným knězem" a ze své hodnosti byl upřímně rozrušen. Náhle však zemřel, dříve než by bylo možno pozorovat vliv jeho vlády.

V říjnu nové konkláve: titíž kardinálové, jen zážitek náhlé smrti relativně "mladého" papeže navíc. Tentokrát je konkláve delší než minule - osm kol hlasování - a pak ta neuvěřitelná zpráva.

Je to opět kompromis /i když tentokrát šťastný/? Někteří to tak vykládají. Kardinál Wojtyla byl přece odjakživa mezi konzervativními považován za přílišného modernistu a mezi progresivními za konzervativce, který typicky polským způsobem lpí na tradičních formách. A opět jméno Jan Pavel.

Všechny okolnosti jsou však příliš nezvyklé. Především není člověkem "věčného Říma", ale představeným "slovanakého Říma", Krakova. Je teoretik - přednášel na filosofických a teologických fakultách v Krakově a Lublinu; ale je i významným politickým představitelem polské církve a aktivním účastníkem polského hnutí za lidská práva.

Jednání a promluvy nového papeže budí sympatie, ale často překvapují. Má ve zvyku říkat přímo to, co chce. U tak vysokého hodnostáře je to nezvyk. Karol Wojtyla není diplomat, i když mu toto umění není neznámé. Nechce však být politik, alespoň ne v běžném smyslu slova. Chce být kněz a teolog. Ovšem - protože chce být opravdovým knězem, musí být často politikem. Ani potom se jeho řeč nestává řečí oficiální

diplomacie, ve které znalci rozebírají skryté významy jednotlivých obrátů; řečí, která normálním smrtelníkům připadá banální a stále "na jedno kopyto". Raději užívá přesných teoretických popisů - a když už z jakéhokoli důvodu nemůže mluvit naplno, přicházejí na řadu vtipné odpovědi. Tak když se Karola Wojtyly, už jako nového papeže, novináři ptali, jaká bude jeho politika vůči východoevropským zemím, odpověděl pouze: "Nikoli naivní."

Z této jeho přímosti však nijak neplyne, že je snadné mu porozumět. Odvykli jsme totiž rozumět řeči kněze i řeči teologa. Asi též proto, že místo kněží máme většinou jen kecaly a místo teologů jen mravokárce. Ale má to i hlubší důvod: teologie nedává poznání, zaměřené k našemu sebeuspokojení, její poznání nelze "využít" a úspěšností efektu pak platnost poznání legitimovat. Teologie hledá v naší zkušenosti naopak to, co se této využitelnosti vymyká, co nás zve mimo meze služby vlastnímu pohodlí. Proto je její řeč jakoby z jiného světa - není z "tohoto" světa vědotechniky. Proto většina lidí není schopna porozumět teologické řeči; ne proto, že jsou "nevěřící", ale že žijí pro sebe.

Karol Wojtyla nám to však dále komplikuje. Protože jeho myšlení je skutečně teologické, nedá se popsat ani kategoriemi školní teologie. Je nesmyslné ptát se, zda je progresista nebo konzervativce. Politické důsledky takového myšlení neplynou z toho, že by vytvářelo ideologii; ale naopak z toho, že jakožto teologické je toto myšlení v rozporu s každou

ideologií. Tyto politické důsledky teologické reflexe křesťanské víry pak nemá smysl zařazovat podle politických schémat nalevo nebo napravo. Jejich radikalita přitom nedovoluje, aby byly chápány jako projevy "strany středu". Zrovna tak nejde o anarchii, neboť odpor vůči ideologickému systému pramení z jiné struktury smyslu.

Pokusme se porozumět novému papeži. Pokusme se porozumět tomu, co znamená, že byl zvolen. Co se to stalo?

Museli bychom se v posloupnosti papežů vrátit o dost století zpět, abychom našli papeže alespoň v zásadních rysech podobného Karolu Wojtylovi. Je mezi nimi prvním skutečným teologem za celý novověk. /Kněžské kvality minulých papežů nám nepřislouží posuzovat./ Od Pia XII. a Pavla VI. se liší svou otevřeností vůči všemu novému, lidskostí, pružností rozhodování, přirozeným projevem. Oproti "dobrému papeži" Janu XXIII. je Karol Wojtyla nejen o dvacet let mladší, ale též mnohem energičtější; jeho otevřenost vůči novým proudům je reflektovaná a neleká se důsledků. Též si ale více uvědomuje riziko, které obrat nese: nebezpečí, že se církev přizpůsobí "tomuto světu" právě v tom, co by naopak měla světu dávat; že místo "nového světa" kultury 20. století přijme svět peněz a policie. Proto nemluví o "přizpůsobení se světu". Spíše chce, aby církev neutíkala od skutečných problémů dneška, aby nesla tíhu nejistoty a hledání moderního člověka - ba někdy až beznaděje. To není kompromis, ale z "modernizace", ale sestup k základu problémů namísto pokusu o povrchové

přelakování. Protože nyní jde o víc: Nejprve sice též o to, aby se v církvi uskutečnila usnesení koncilu, ale především o novou rovinu pohledu.

Jan Pavel I. měl v září 1978 dost pokory i odvahy, aby spontánní myšlenky Jana XXIII. předvedl svým "vnějším" projevem. Nyní je konečně možno začít vážně poslouchat, co papež říká, neboť mluví přirozeně a sama tato přirozenost už díky jeho předchůdci není senzací. Karol Wojtyła přitom vystupuje méně "lidově" než jeho předchůdce: směje se mnohem méně, jeho řeč je náročnější, energičtější. Dovede si zjednat autoritu, ale autoritu přirozenou, plynoucí z duchovní velikosti. Při papežské inauguraci na náměstí svatého Petra se na obrovské ploše neztratil ani bez papežské tiary. Suverénně a přitom zcela přirozeně ovládl prostor. Dokázal působit výrazně i bez květnatých ceremonií; právě bez nich, neboť ho to osvobodovalo k opravdovosti.

Podobně tomu bylo v Krakově. V jednání s prostými lidmi nebo se studenty byl zcela přirozený a srdečný; nikdo neměl pocit, že by se k němu Wojtyła musel snižovat ze své kardinálské hodnosti. Přitom ale všichni cítili, že patří k těm "nahore" v opravdovém smyslu slova - k velikánům ducha, u kterých může každý člověk hledat radu a pomoc. Patří ke skutečné duchovní šlechtě, která tvoří, tj. umožňuje svými výkony, novou podobu života.

Při odborných setkáních nejen že strpěl i aktivní názo-

rovou opozicí, ale ani nemanipuloval průběh seminářů. Jakmile však byl požádán o přednášku, ovládl svým myšlením celý prostor.

Jeho autorita se nikdy nezakládala na titulech. Je jedním z těch výjimečných případů, kdy je titul jen vnějším potvrzením skutečné lidské hodnoty. Jeho životní osud nám připadá jako pohádka a nebyť přílišné blízkosti Krakova, museli bychom jej odkázat do říše legend. Ke všemu se dopracoval vlastní silou - nedědil z rodiny ani vyšší postavení, ani duchovní tradici. Jeho stec byl bezvýznamný boják, matka zemřela brzy po porodu. Namáhavě studoval. V osmnácti letech přišel do Krakova a jak sám říká: "Krakov změnil můj život. Je to kouzelné město." Jenže tehdy zuřila válka, Krakov byl okupován německou armádou, polské vysoké školy zavřeny. Karol Wojtyla dostal přikázanou práci v jedné chemické továrně.

Ale polský život pokračoval v podzemí a neomezoval se zdaleka jen na přímé hnutí odporu. Je až neuvěřitelné, co vše se v Krakově přes tvrdý dozor Gestapa dalo dělat: "podzemní" divadla, univerzitní studium, charitativní činnost. Tímto způsobem Karol Wojtyla v letech 1941-44 studoval teologii. Nezástal však jen u toho: často též vystupoval v jednom "podzemním" divadle a pro pomoc židovským rodinám se dostal na černou listinu Gestapa.

Po vyhnání Němců pokračoval Karel Wojtyla ve studiích v Krakově i v zahraničí. Mezitím byl v listopadu 1946 vysvěcen na kněze. Od té doby byl stálým spolupracovníkem akupiny

ZNAK. Podílel se též na vydávání dvou významných katolických krakovských časopisů: Znak /teologicko-filosoficko-kulturní měsíčník/ a Tygodnik powszechny. Ve Znaku vydával v letech 1957-8 na pokračování svoji práci "Elementy etiky", obsahující axiologickou analýzu /pod vlivem Schellera/ starokřesťanských životních norem v konfrontaci s antickou etikou a jejich vývoj. Zde sestupuje od etiky k jejím předpokladům. Kromě toho přispívá do úzce odborných časopisů a též přednáší. Témata: ontologie /existenciální interpretace tomismu, vztah k fenomenologii/, etika /fenomenologické analýzy, především jejich aplikace ve zcela konkrétních problémech/, dějiny kultury, fundamentální teologie a eschatologie. Především obě posledně jmenované disciplíny ukazují nové horizonty. Karol Wojtyła chce z eschatologie učinit univerzální hledisko všech teologických disciplín. Eschatologie, nauka o smyslu veškerenstva "in extremis", nejsilněji vyjadřuje transcendenci lidského pobytu. Existence, která poukazuje mimo své vlastní meze právě tím, že se realizuje věrně v těchto svých mezích, "tady a teď". Hodně přejímá pozdní Heideggerovo myšlení. Stále se však konfrontuje s tradiční teologií: s tomismem v jeho soudobé francouzské a polské interpretaci, ale též s Augustinovou tradicí. Většinou volí tradičnější výraz, neboť důvěřuje jeho síle. Moderní metody mu slouží spíše k pročištění tradičních termínů. Ve stále opakovaných omšelých větách

tradiční teologie se najednou objevuje bohatý pramen. To vše mu dává svobodu od školních sporů mezi jednotlivými "směry". Jako malá ukázka aplikace takové teologie nám může sloužit promluva po slavné inaugurační mši. /Viz Dokumenty./

V září 1958 je Karol Wojtyła vysvěcen na biskupa a v lednu 1964 jmenován krakovským arcibiskupem. Je nucen zabývat se více politikou, ač již při práci ve Znamení na tato témata narážel. I ve své vysoké funkci musí jako teolog analyzovat problémy, ať je to právě vhod či nevhod. Jako kněz se musí zastat utlačovaných, a to nejen "svých", věřících. Proto píše pastýřské listy, které se čtou v neděli ve všech kostelích, proto hovoří se studenty a zastává se jich při studentských bouřích v Krakově. Proto je později ve styk s Výborem na obranu dělníků. Nikdy však nevystupuje politicky z vlastní iniciativy, vždy jen pod tlakem nutnosti, diktované mu jeho posláním, skutečně není "štváček". Přitom dovede veřejně zastávat radikální stanoviska.

Karol Wojtyła se jako biskup zúčastnil všech jednání II. vatikánského koncilu. Posílal odtud do Krakova "Listy soborové", Koncilní listy. Vysvětloval v nich věřícím smysl změn v církvi, což bylo pro tradičně laděné Polsko velmi potřebné.

Kromě účasti na odborných kongresech sám organizoval ve své arcibiskupské rezidenci "studijní dny" a symposia, věnovaná filosofickým a teologickým tématům. Vše to činil se svobodomyšlností u církevního kněze nevyklou. Právě

svoboda myšlení měla přetavit živé jádro křesťanské tradice a sloužit skutečně světu; skutečným lidem a ne jen abstraktním představám. Přitom nejde o volnomyšlenkářství; nejde o kritiku, ale o pomoc na cestě lidského života. Na Štědrý den, ale i jindy, zval kardinál - byl jmenován kardinálem v červnu 1967 - Wojtyla do svého bytu krakovské umělce, zvláště začínající a nejen katolíky. Nikdy to nebyly "oficiální setkání". Ostatně sám též píše básně, některé publikoval pod pseudonymem Andrzej Jagin.

O Karolu Wojtylovi je známo, že jeho názory na vztah státu a církve se značně liší od názorů vlád východoevropských zemí i od dosavadního kursu Vatikánu. Tak např. asi před dvěma lety řekl na biskupském synddu v Římě pražákému biskupovi: "Jestli nechcete, aby po vás v Praze zůstalo jen trochu smradu, dělejte přesný opak toho, co děláte." Biskup se hájil tím, že plní přesně římské instrukce - a tehdy možná právem.

Wojtylovi nejde o katolický klerikalismus, ale o to, aby církev byla znamením svobody a opravdovosti, jak pro sebe samotnou, tak pro okolní svět. Proto ho v Krakově nadšeně podporovali i nekatolíci. Přitom nepodporoval mocenské nároky ideologických podob katolicismu, i když tím někdy na polském venkově ztrácel popularitu. Lidé, kteří tohle všechno nechápou, pak jeho stanovisko - a Znak vůbec - hodnotí jednou jako ostrý antikomunismus, podruhé jako přílišný ústup z pozic církve.

"Komunismem" se ovšem Wojtyla opravdu nekamarádí, není však "antikomunista" v běžném smyslu slova. Chápe objektivnost Marxových společenských analýz, ale nesohlasí s jejich interpretací, ať v Marxově či "marxistickém" podání. Proto nikdy neřekl nic příznivého o "eurokomunismu", i když s podobně zorientovanými lidmi v Polsku spolupracuje. Tato spolupráce přitom není dána jen politickou oportunitou, ale oboustrannou upřímnou snahou zabránit nejhoršímu. Současně ale varuje před ztotožněním se s jistými levicovými politickými silami na Západě, byť zdánlivě křesťansky orientovanými. To vše má pramen v odmítání všech forem ideologie.

Nikdo nedovede pochopit, jak mohl být Karol Wojtyla zvolen papežem. Už o tom vznikly dvě legendy. Podle první neevropští /a italští/ kardinálové nevěděli dost přesně, koho vlastně volí. Chtěli snad zase kompromis, i když neitalský. A o Polácích se říká, že jsou zbožní, navíc Wojtyla nebyl /na rozdíl od Čech/ v Římě považován za heretika. Podle druhé verze sestoupil na kardinály Duch svatý, takže měli odvahu ke zcela extrémní volbě. Demytologizovat tyto legendy nedovedeme.

Volba vyvolala rozruch. Z pozdravných telegramů se všichni snažili vyčíst reakce politiků. Socialistické sčásky /kromě Polska/ si daly s gratulací načas. Pak se však v Katolických novinách objevily vedle sebe gratulace presidenta republiky, olomouckého biskupa a Sdružení katolických duchovních v dojemné shodě.

Nejčileji reagovali Američané. President Carter hned telefonoval profesoru Brzezinskému a pak poslal pozdravý telegram: "Připojuji svoji radost a svoji gratulaci k tomu, co vez spojitosti s volbou papeže Jana Pavla II. cítí celý svět. Dvakrát za posledních osm týdnů muselo kardinálské kolegium volit nového představeného své církve a dvakrát jejich volba naplnila církev i svět novou nadějí. Jako Váš předchůdce, tak rovněž i Vaše Svatost sdílí zkušenost lidí pracujících a dobře rozumí každodenním vítězstvím i porážkám v lidském životě. Jako teolog, duchovní pastýř i člověk práce dokážete rozumět, tak jak tomu málokdo dokáže rozumět v Americe, nejtěžším zkouškám, které život přináší. Víte, co znamená bojovat o víru, o svobodu, o sám život...Vaše zkušenost problémy dneška obohatí a bude obohacena věkovitými tradicemi Vaší církve. Při naší návštěvě v Polaku počátkem letošního roku jsme s Rosalyn poznali smysl duchovní pružnosti národa, který Vás dal světu."

Polští biskupové vydali toto prohlášení: "Místní církve tvoří společně jedno obecnou církev. Každá místní církev přináší své bohatství k pokladu obecné církve...Polská církev chce sloužit všem lidem, je otevřena dialogu se všemi lidmi dobré vůle; chce sloužit celku společnosti, národu a všem lidem bez ohledu na hranice." A kardinál König z Vídně pak řekl "Splnilo se moje dávné přání."

O celém průběhu konkláve jsou kardinálové povinni zachovat mlčení. Poslechněme si však, co o volbě říká Karol

Wojtyla sám, ve své první promluvě ke kardinálům: "Touto dobou křesťanský lid více než kdy jindy cítil závažnost, delikatnost a odpovědnost úkolu, před kterým kolegium kardinálů stálo...Skutečnost volby lze s vnitřním uspokojením přijmout jen ve světle víry. Z vaší strany bylo třeba velké odvahy a důvěry...Jsem hluboce vděčný papeži Pavlu VI. za rozšíření kardinálského kolegia a především za mezinárodní podobu, kterou mu dal."

Ve své řeči pak Karol Wojtyla načrtl program svého pontifikátu: Uvedení reforem II. vatikánského sněmu do života. Touha po křesťanské jednotě, odstranění překážek na cestě k plnému společenství s nekatolickými církvemi, při zachování specifika katolické církve. Potřeba boje s nespravedlností společenskou, hospodářskou a politickou. Chce poskytovat pomoc všem lidem, sužovaným nespravedlností a diskriminací jakéhokoli druhu: od ekonomické až po pronásledování za víru. Připomněl kardinálům, že "purpur, který nosíte, je znamením věrnosti až k prolití krve, jak jste slibovali při slavné mši".

Karol Wojtyla není tak usměvavý papež jako jeho předchůdce, ale o to více a o to hlubší humor dokáže mít. Jeho humor vychází z velkorysosti a širokosti duše. Dovede se projevit i v recesí, dotaženou do nejabsurdnějších poloh. Když měl rozhodnout o obřadu uvedení do papežského úřadu /neděle 22.10./, odmítl nejprve, stejně jako jeho předchůdce, korunovaci; pak ale ještě dodal: "I ostatní ceremonie musí být

zjednodušeny a musí probíhat rychleji, aby sportovním fanouškům nešel odpolední fotbal v televizi." Někteří to vykládají jen tím, že v mládí sám hrál fotbal. I to je pravda; dokonce hrál nějaký čas závidně. Také jezdil na kanoi a dosud lyžuje. Před několika lety honprý náhodně kontrolovala československá hraniční hlídka a když spatřila doklady, měla z toho šok: poprvé viděli živého kardinála, a to na lyžích.

Pak přišla první pravidelná středeční alokuce - promluva papeže ke shromážděným věřícím. Karol Wojtyla se rozhodl pokračovat v "seriálu", který začal a nedokončil jeho předchůdce. Téma: křesťanské ctnosti. Jan Pavel I. mluvil o víře, lásce a naději. Nyní přišla na řadu rozvážnost.

Rozvážnost bývá často vykládána ve smyslu neangažovanosti: Rozvážný je ten, kdo neriskuje. Někdy dokonce znamená vychytalost - umět si všechno rozvážit. Ale Karol Wojtyla dovedl ukázat původní smysl rozvážnosti a rozumnosti. Ukázal, že člověk má rozum především proto, aby poznal, že rozumné není to, co lidé za rozumné považují. Naopak, rozumnost člověku ukazuje nutnost i možnost radikální změny života, vykročení z naší zaběhnutosti. Rozumnost neznamena jen racionalismus. "Není rozvážný ten, kdo se snaží v životě uplatnit a ukořistit, co může. Rozumnost znamená důslednost a odpovědnost."

Bude však nový papež skutečně moci svůj program uskutečňovat? Rozhodně to nebude mít jednoduché. Římská kurie si příliš zvykla vládnout. Zvláště v posledních letech jmenovala po celém světě /ČSSR nevyjímaje/ řadu biskupů, o kterých měla

zato, že budou poddajní. S církevní hierarchií to prostě není slavné, i když je v ní řada vynikajících mužů. Karol Wojtyła se rozhodl do kurie zasáhnout, proto zatím potvrdil jen několik jednotlivců. Již také suspendoval předsedu oné komise, která měla dohlížet na uskutečňování koncilových usnesení a která nic neuskutečnila. Zdaleka však není rozhodnuto. Mnozí naopak soudí, že Karol Wojtyła nemůže udělat více než připravit pole pro svého nástupce. Ale snad lze být optimističtější a věřit na zázraky, když už se právě jeden stal - při volbě papeže. Italský list La Stampa k tomu píše:

"Způsob života Jana Pavla II. vyvolal v kurii jistou dezorientaci. Kurie myslí v kategoriích staletí, proto též její mechanismus pracuje pomalu. Raději riskuje nepohyblivost, aby uchovala zdání neochvějnosti. Ale to je cizí papeži Wojtylovi. Ten spěchá s tím, aby ustanovení II. vatikánského sněmu uvedl do života, aby přivedl k cíli ekumenické hnutí. Kromě toho byla kurie zvyklá určovat papežům denní program; avšak za tohoto "polského" pontifikátu si ho papež řídí sám. Pokud to považuje za dobré, porušuje ustálený pořad dne. Přišel pozdě na audienci, když viděl, že jiné setkání je důležitější. Sám to komentoval takto: Zpovídám se ze svého hříchu, mám naději, že dostanu rozhřešení ode všech...Nový papež též nedodrжуje v Římě obvyklou odpolední siestu. Nanejvýš se po obědě projde po zahradě. Hodně čte nejrozumnější věci. Též deníky. Některé italské : Osservatore Romano, La Stampa, Il Tempe...; ze zahraničních: Figaro, Le Monde, Die

Welt, Times...V kurii se říká, že současný Svätý Otec je příliš samostatný, že vše dělá příliš spontánně. Ale současný papež by přece měl být právě takový!...Někteří preláti říkají: Kurie je stará, ale církev je mladá. Současný papež je toho dokladem."

Podobně píše též Observer : "Aktivní způsob života Jana Pavla II. a jeho pohyblivost saskočily úředníky Vatikánu. Byl zvyklí vtisknout každého papeže do svých měřítek. Jan Pavel II. neustále porušuje jejich předpisy. Dal výrazně najevo, že nechce být "vatikánským vězněm" v žádném slova smyslu...Vatikánský tiskový úřad, který je za normálních okolností dost ospalá instituce, nepracující po druhé hodině po poledni, je nyní z obou stran bombardován."

A ještě poslední aktualita : V neděli 5. listopadu zavítal papež do Assisi, města svatého Františka, středověkého reformátora křesťanství. Dav lidí ho nadšeně vítal. Ozvaly se výkřiky: "Díky Polaku! Ať žije Polsko!" A do toho ojedinělý výkřik: "Ať žije umlčená církev!" Wojtyla pohotově odpověděl: "Umlčená církev už nemlčí, neboť mluví ústy papeže!"

Byly zde obavy o papežův vztah k evangelickým církvím. Nejsou Poláci proti evangelikům příliš zaujati /též z národních důvodů/? Ale to by Karol Wojtyla neměl být spolupracovníkem Znamení. Už ve své první promluvě se o vztahu k nekatholickým církvím jasně vyjádřil. Není však stoupencem běžného pojetí ekumenismu, který jednotu církví chápe jako sbližování organizací, především vzájemné připodobňování ve vnějších

projevech a v nauce. Nový papež chce zachovat specifické rysy katolické církve, neboť je přesvědčen, že jedině tak může opravdu přispět univerzálnímu křesťanství. Jde přece o pluralitu, ne o novou podobu uniformity.

Volbou Karola Wojtyły za papeže nezvítězila "progressivní" strana v církvi, i když i ona teď konečně dostane, co jí náleží. Nezvítězilo tedy to, co někteří komentátoři před více než desítkou let nazvali "revizionismem" v církvi, ale nezvítězila ani reakce. Nový velký pokus o renesanci křesťanství nevychází přitom z kompromisu mezi těm-ito extrémy, ale z nadhledu, jemuž jsou taková dělení cizí. Chce věrně interpretovat katolickou tradici v důvěře, že je co interpretovat. Tento výklad sám má vést k otevřenosti pro svět, ne naopak. Proto považujeme tuto volbu za významné "znamení doby", bez ohledu na to, zda pokus bude úspěšný. Je to výzva. Výzva k tomu, abychom se zamysleli nad naší touhou po změnách. Abychom měli odvahu k radikálním změnám, ale abychom současně dovedli najít opravdovou hybnou sílu, která v nás působí a k reformám vybízí. Abychom se nedali svádět pozlázky různých mód, ani nezůstávali v tom, co už je zaběhnuté. To předpokládá jak důvěru v naší vlastní tradici, tak důvěru v lidskou poctivost a velikost i mimo naší tradici. Celá tato odvážná cesta "interpretace toho, oč nám vlastně jde" se může díť jen ve věrnosti tomu, o "co" nám jde a v naději - čili ve víře. Neboť nevyžaduje jen roz-

lišovací schopnost intelektu, ale především ochotu odevzdat sebe samého službě opravdovosti. A právě to je důvěra ve smysl veškerenstva, tedy víra. Víra, která je a zůstane živou výzvou světu, na níž lze sice reagovat rozličně, již však nelze beztestně pominout. A je-li v této úvaze věnováno jen málo místa různým církevnickým a politickým spekulacím a prognózám, pak proto, že daleko zásadnější a zároveň konkrétnější výzvan pro budoucnost církve i světa má sám fakt, že právě taková živá výzva bude napříště zaznívat ústy nejvyššího představitele církve.

Dr. Václav Benda /nar. 1946/ vystudoval literární vědu a filozofii, poté matematiku. Pracoval krátce jako asistent filosofie, později jako výzkumný pracovník v oboru počítačů, nyní je zaměstnán jako topič.

PROMLUVA PAPEŽE JANA PAVLA II.

při inaugurační mši v neděli 22. října 1978

"Ty jsi Kristus, Syn Boha živého!" /Mt 16,17/

Tato slova řekl Šimon, syn Jonášův. Řekl je svými ústy, ale přesto tato slova nevyšla oň něho. "Tělo a krev ti to nezjevily, ale můj Otec, který je na nebesích."

Byla to slova víry. Tato slova znamenají počátek Petrova poslání v dějinách spásy, v dějinách Božího lidu. Současně s tímto vyznáním jsem měl před očima dějinnou dimenzi církve. Je jí možno vidět z těch několika slov víry a vztahuje se k člověku, který je řekl. Takový je počátek církve vždy. I počátek církve teď. "Ty jsi Petr, to jest skála, na tobě postavím svou církev."

Dnešního dne se na tomto místě musím znovu dovolávat slov "Ty jsi Kristus, Syn Boha živého!" Ano, bratři a sestry, především těchto slov. V obsahu těch slov se před našima očima otevírá tajemství živého Boha, které nám Syn přiblížil. Nikdo lidem nepřiblížil živého Boha, nikdo jej nezjevil, jen On. Jsme v našem poznání Boha, to je v naší touze po Bohu, zcela závislí na váze těchto slov. "Kdo vidí mě, vidí Otce." Neohraničitelný, Neproniknutelný, Nezbadatelný, Nevýslovný se nám stal blízký v Ježíši Kristu, svém jednorozrozeném Synu. Narozněném z Panny Marie v betlémském chlévě.

Vy všichni, kteří hledáte Boha, vy všichni, kteří věříte,

i vy, kteří pochybujete nebo se i stavíte proti, přijměte ještě dnes z tohoto místa slova, která kdysi řekl Šimon Petr. V těch slovech je nová a poslední, neomezená pravda o člověku: syn Boha živého. "Ty jsi Kristus, Syn Boha živého."

Dnes k novému biskupovi Říma přichází Petrovo poslání. Neboť Petr v tomto městě naplnil své poslání a zde je dokonat. Pán se k němu kdysi obrátil a řekl: "Když jsi byl mladší, přepásával ses a chodil jsi kudy chtěl. Ale teď tě jiný přepáše a vyprovodí a povede tě, kam nechceš." A Petr byl přiveden do Říma. Možná nechtěl, ten galilejský rybář. Možná by byl raději zůstal u modrého Genezaretského jezera, při svých lodích, při svých sítích. A přece byl od Boha vyveden a přišel do Říma, do jeho světa antické slávy.

Stará legenda, zpracovaná též Sienkiewiczem, říká, že když jednou v době pronásledování chtěl Petr z Říma odejít, objevil se Pán na cestě naproti němu. A když se Petr zeptal "Kam jdeš, Pane?", odpověděl: "Jdu do Říma, abych tam byl podruhé ukřižován." Tak se Řím stal Petrovým stolcem. Během věků na něj vstupovali stále noví biskupové. Dnes na něj rovněž vstupuje nový biskup Říma, prostoupený třesením ve vědomí své nehodnoty vůči velikosti nového povolání a velikosti universálního poslání, spojeného s tímto římským stolcem.

Na římský stolec nastupuje biskup, který není Říman, ale je biskupem, je synem Polska. Ale v této chvíli se stávám Římanem, navazuji na tisíciletou tradici polské církve, na tisíc let jejího společenství s Římem.

Nezbadatelné jsou úradky Boží prozřetelnosti...

Po mnoho věků, když nástupce svatého Petra vstupoval na svůj stolec, byla mu na hlavu vkládána tiara. Jako poslední ji přijal papež Pavel VI. v roce 1963, ale potom, po korunovaci, ji nepoužíval. V této záležitosti ponechal svým nástupcům svobodu volby. Papež Jan Pavel I., jehož památka je v našich srdcích tak živá, tiaru nepřijal. A nyní ji nepřijímá ani Jan Pavel II., jeho nástupce. Neboť není vhodné v tuto dobu sahat po tom, v čem je nepatřičně viděn symbol časné vlády papežské. V tomto čase se máme dívat k Bohu a k tajemství vlády samotného Krista. A tak ten, jenž se zrodil z Panny Marie, Syn Boha živého, jak vyznal Petr, přišel, aby nás všechny učinil králevstvím. Druhý vatikánský koncil nově připomněl tajemství té vlády. Kristovo poslání kněze, proroka a krále. Všichni, celý Boží lid, jsme účastnými tohoto poslání. A možná proto kdysi vkládali na papežovu hlavu tu trojitou korunu - tiaru, aby dali symbolický výraz tomu, že celé hierarchické společenství církve, celá "svatovláda", je službou - pokud je dobře spravována. Je službou, která má jen jeden smysl, totiž aby se celý lid Boží účastnil v tomto trojitém Kristově povolání. Aby též setrval pod Jeho vládou. Pod tou vládou, která svůj pramen nemá v moci tohoto světa, ale v nebeském Otci a v tajemství kříže a zmrtvýchvstání. Pod tou vládou, která odpovídá celé hlubině lidského nitra, lidského srdce, vůle i rozumu. Aby celý lid setrval ve vládě Kristově, v té vládě, která nepromlouvá silou, ale láskou a pravdou.

Proto Petrův nástupce dnes prosí Krista, aby se mohl stát

služebníkem Jeho jediné vlády. Služebníkem Tvé sladké vlády, služebníkem Tvé nepomíjející vlády. Ahy se mohl stát sluhou, sluhou služů.

Bratři a sestry, nebojte se přijmout Kristovu vládu. Pomozte papeži a všem, kteří chtějí sloužit Kristu a člověku skrze Krista. Nebojte se! Otevřete dveře pro Něho! Otevřete pro Něho hranice států, ekonomických systémů, politických systémů, všech forem civilizace! Nebojte se!

Kristus ví, co je v člověku. On sám. Dnes člověk tak často neví, co v něm je. Tak často nevnímá smysl svého života. Dovolte Kristu mluvit k vám! On sám má slova života, života věčného. Kristus vás osvobodí!

Děkuji všem, kteří sem dnes přišli, děkuji z celého srdce.

Miloš Hájek

EUROKOMUNISMUS - NOVÁ LÉČKA NEBO NOVÝ PROGRAM ?

Člověk, který by četl pouze náš oficiální tisk, by se donedávna musel domnívat, že eurokomunismus je cosi nesmírně škodlivého, protože jde o výtvar imperialistů a jejich agentur, ale zároveň něco bez těla a bez hlavy, protože žádná komunistická strana se jako eurokomunistická oficiálně neoznačuje. Je skutečně pravda, že termín "eurokomunismus" si nevymysleli komunisté, ani ti, ~~kterí~~^{kterí} jsou takto označováni. Nicméně se však tento termín ujal, stal se uznávaným pojmem evropské politiky a byl nakonec významnými komunistickými stranami akceptován de facto, což je důležitější než oficiální přijetí. Nesálem na tom, že si ho vymysleli političtí oponenti - vždyť termín "marxismus" razili zprvu také Marxovi odpůrci a teprve později ho přijali i jeho stoupenci. Je též podružné, že přesně nevystihuje daný obsah - nezahrnuje např. sovětský a západoněmecký komunismus, přestože jde o evropské země, naopak je velmi blízký komunismu japonskému. Každý výraz politické terminologie je totiž terminus technicus a je ho třeba brát v konkrétním historickém kontextu, ne podle etymologického významu. /Pro příklad vezměme, v kolika významech se používalo nebo používá slova "revizionismus": od Bern-

steina přes označení politiky Svazu komunistů Jugoslávie do jisté doby. V roce 1958 a dalších letech nazývali sovětští a čínští komunisté Jugoslávce revizionisty, od roku 1960 začali Číňané tímto slovem častovat i sovětské komunisty a činí tak dodnes, zatímco Jugoslávce tak od jisté doby už nazývá ani Moskva, ani Peking./

Slovem eurokomunisté jsou dnes označovány především italská, francouzská a španělská strana. Neboť to jsou tři významné západoevropské strany, které úzce spolupracují. Neznamená to, že by většina ostatních západoevropských komunistických stran byla bližší ortodoxní linii než jim. Termín eurokomunismus je ostatně mladší než proud, který označuje. Jestliže termín se v politickém slovníku objevuje až v posledních letech, vznik proudu musíme datovat od roku 1956.

V onom roce rozbil Chruščov Stalinův mýtus, termín stalinismus, do té doby používaný jen odpárci komunistických stran, pronikl i do jejich řad a stal se označením pro vše, co bylo v hnutí negativní.

Demokracie jako nezbytnost socialismu

Kardinálním bodem kritiky stalinismu bylo ujasnění významu demokracie pro revoluční socialistické hnutí. Iniciátorem celého dlouhého procesu se stali italští komunisté. Nemalou zásluhu na tom měl Palmiro Togliatti, celkem jedinečná postava mezi komunistickými vůdci jeho generace. Ačkoli se podřizoval Stalinově politice v dobách jejích nejhorších excesů, nepřestal nikdy samostatně myslet, učil lidi myslet a myslit-

oí lidé si vybíral do vedení strany. Kdo zná mechanismus výběru vůdců v komunistických stranách, musí uznat, že složení vedoucího gremia IKK, charakterizované jmény Longa, Amendoly, Pajetty, Ingraa, Alicaty a Berlinguera bylo v první řadě dílem Togliattiho. Po XX. sjezdu KSSS zformuloval Togliatti novou politiku a vytyčil před stranou jako "stěžejní dějinný úkol" dojít k socialismu pokojnou cestou a vytvořit socialistické zřízení, v němž by existovalo více politických stran. Tyto myšlenky se pak dále rozvíjely a upřesňovaly. O šest let později Togliatti prohlásil, že v socialistické Itálii budou připuštěny i strany propagující kapitalismus a že dostane-li se komunistická strana do vlády, odejde z ní v případě volební porážky.

Kdyby šlo o deklaraci těchto zásad, neviděli by v tom ani vlastní členové nic víc než demagogický trik. Avšak italsí komunisté se pustili do hlubokého studia zkušeností socialistického hnutí, zejména po druhé světové válce, ale i před ní. Poznali, že cesta, kterou prošly země střední a východní Evropy je pro ně neuskutečnitelná, a zejména že model socialismu vytvořený v těchto zemích je pro západní Evropu nežádoucí. Opustili šablonové chápání pojmu "moc", podle něhož moc může být - až na krátká přechodná období - buď v rukou buržoazie nebo proletariátu. Vidí problém značně složitější: i v buržoazní demokracii má dělnická třída část moci /možnost legální činnosti odborů a stran, pozice v zastupitelských orgánech v závodech i obcích/ a může moc kapitálu ome-

zovat. V roce 1962 dospěla IKS ke koncepci "postupného vývoje, v němž bude velmi těžké říci, kdy přeměně nastala kvalitativní změna." /X.sjezd IKS, Praha 63, str. 52/ Taková politika ovšem znamenala rozchod se starou sterilní opozičností, kdy komunisté pouze kritizovali poměry v kapitalistické společnosti a spokojovali se s propagandistickým tvrzením, že socialismus vše vyřeší, kdy pozitivní činnost se omezovala na boj za vyšší mzdy, sociální opatření a konkrétní práci v rámci obcí či okresů. Komunisté se začali podílet na rozhodování o závažných krocích v národním životě. Rovněž kritika systému v zemích východní Evropy se prohloubila. Lucio Lombardo Radice vyjádřil nedávno názor, že mluvit o dnešním "reálném socialismu" jako o socialismu zatíženém deformacemi a degeneracemi /Togliattiniho formulace z r. 1956/ už nestačí. Podle jeho mínění jde o státní socialismus, jemuž je inherentní socialistická despotie.

Italská strana vykročila na novou cestu první a nenalezla ihned ohlas. Francouzi vyjádřili obavy, že tato cesta skrývá četná nebezpečí. Nicméně pro uplynulých 22 let je charakteristické, že názory Italů se postupně uchycovaly ve většině západoevropských komunistických stran. Španělské se přihlásili k pluralismu v roce 1960, Francouzi se v roce 1967 vyslovili pro legální existenci socialistické strany a spolupráci s ní v socialistické státě, v posledních letech pak plně akceptovali myšlenku pluralismu, kterou doplnili heslem "socialismu

ve francouzských barvách" a odmítnutím diktatury proletariátu. FKS se v procesu odpoutávání od starých schémat opozdila, nicméně proces generačního omlazování a politické obrody se projevil na všech úsecích: v představách o socialistické společnosti, v aktuální vnitřní politice, v uvolnění vnitřního režimu ve straně i v ostré kritice poměrů v socialistických zemích. A ten, kdo ví, jak strany prošlé stalinskou školou žárlivě střežily svou minulost a nepřipouštěly její kritické spracování, pochopí význam skutečnosti, že FKS dnes polooficiálně kritizuje svou politiku po roce 1956, která brzdila obrodný proces.

To vše jsou kroky, které se příkrě rozcházejí se starými představami o mezích komunistické politiky; jejich iniciátoři museli počítat, že se dříve nebo později ocitnou pod palbou kritiky z ortodoxních ideologických pozic. Tato ideologie se nazývá "marxismem-leninismem" a bylo k ní třeba zaujmout stanovisko.

Italové sice dosud mají ve svých stanovách tezi o marx-leninismu, ale podstatné je, že v diskusích posledních desetiletí u nich převládl názor, že "marxismus-leninismus" je de facto pseudonym stalinismu. Hlásí se k marxismu, uznávají i inspirující sílu Leninova myšlení, ale nepodepíší žádný dokument, který by se hlásil k marxismu-leninismu. Jejich vztah k Leninovi je historický: Po XX. sjezdu KSSS uvítali heslo obnovy leninských norem stranického a státního života, protože to znamenalo konec vlády jedince, návrat ke kolektivnímu ve-

dení, řešení sporů diskusí a ne vylučováním či represí. Neupadli však ani do Leninova kultu, ani do pochybného východiska, jakým je zaujetí oficiálního postoje. Lenin je pro ně předmětem kritického bádání; historici, sociologové i politologové mohou svobodně zkoumat a vyslovit závěry svého výzkumu bez jakýchkoli zábran. Vcelku je možno říci, že italští komunisté v něm ctí velkého revolucionáře a politika, k žadě jeho tezí se však staví kriticky a rozhodně nepovažují leninismus za "marxismus epochy imperialismu a proletářské revoluce". Nejde přitom o kritiku druhořadých tezí. Giuliano Precacci ve své analýze byrokratizace Bolševické strany dospěl k názoru, že Lenin toto nebezpečí viděl v plném rozsahu, ale jeho návrhy na řešení nebyly východiskem. Nakladatelství IKS Editori riuniti vydalo knihu Roje Medvěděva, kritizující bolševiky za celou orientaci po Říjnu: podle něho i oni nesou, vedle ruských kontrarevolucionářů a interventů, spoluodpovědnost za vznik občanské války. Italští komunisté jsou i názoru, že už politika lidové fronty ve třicátých letech znamenala překonání Leninových představ a že v jeho myšlenkách nelze hledat recepty k řešení jejich dnešních problémů. Santiago Carillo se ve své knize Eurokomunismus a stát zabývá Leninovými názory a odmítá řadu jeho podstatných tezí. Leninovu větu "v komunistické společnosti se bude demokracie přetvářet a přeměňovat ve zvyk, bude odumírat", považuje za rozpornou: přetváření ve zvyk není odumírání. A v Chruščovově tezi o možnostech pokojného přechodu k socialismu vidí Carillo "revizi a ko-

rekturu určitých Leninových tezí o omezenosti všeobecného hlasovacího práva a demokracie v buržoazních režimech. Všechny tyto úvahy vedly španělskou stranu k tomu, že na posledním sjezdu vypustila ze svého programu zmínku o leninismu.

Méně než eurokomunismus se užívá termínu reformní komunismus. Vyjadřuje skutečnost, že jeho zastánci se neorientují na jednorázové a definitivní převzetí moci /po němž ostatně vždy nastává dlouhá cesta reformem/, ale na postupném reformování dosavadního stavu, postupné omezování moci kapitálu a posilování moci pracujících, jako na jedinou možnou cestu k socialismu. Tím se pochopitelně sbližují se socialisty či sociálními demokraty. Toto sbližení obou dělnických stran je dosti všeobecným rysem posledních desetiletí, rozhodně ve všech zemích, kde působí eurokomunistické strany. V každé zemi je ovšem odlišná situace, nejen tím, že poměr sil mezi oběma stranami je různý: ve Francii jsou síly vyrovnané, italští komunisté jsou trojnásobně silnější než socialisté, ve Španělsku je poměr opačný. Ve Francii se před několika lety vytvořila unie levice - klasická levicová koalice zahrnující především socialistickou a komunistickou stranu. Před letošními parlamentními volbami však vypukly mezi oběma partnery neočekávaně silné spory a volby, v nichž měla levice nejlepší šance za posledních třicet let, skončily její porážkou.

Španělští komunisté stojí stejně jako socialisté mimo vládu, ale obě strany konstruktivně spolupracovaly na tvorbě nové demokratické ústavy. Zvláštnost situace v Itálii je

jednak v silné pozici křesťanské demokracie, jednak v neobyčejně těžkých problémech ekonomiky a celého veřejného života /mimořádně vysoká nezaměstnanost a inflace, teror/. To dovedlo italské komunisty k závěru, že tak svízelná situace není řešitelná levicovou vládou - nemluvě o tom, že komunisticko-socialistická většina v parlamentě není v blízké perspektivě pravděpodobná. Proto navrhli tzv. historický kompromis, tj. koaliční vládu komunistů, křesťanských demokratů, socialistů a všech ostatních stran s výjimkou neofašistů. Protože jen v takovémto národním sjednocení vidí cestu k ozdravení situace a z hlediska dalších perspektiv nutnou etapu na cestě k socialismu. O celonárodní vládu se vede boj, který probíhá i uvnitř křesťanské demokracie. Dnešní stav je takový, že kabinet je složen pouze z křesťanských demokratů, ale komunisté a ostatní strany jsou součástí vládní většiny v parlamentě a mají tak vliv na vládní politiku. Nejbližším cílem je přímá účast všech koaličních stran ve vládě.

Nový internacionalismus

Druhým podstatným rysem nového proudu je nové pojetí internacionalismu. Jestliže do roku 1956 a mnohde i poté se zdůrazňovala vedoucí role KSSS v mezinárodním komunistickém hnutí, Togliatti jí tuto výsadu upřel a tento názor se postupně šířil. Teze o vedoucí úloze pak zmizela z dokumentů mezinárodních porad, objevovala se však při řadě dvoustranných jednání a v ústech mnoha předáků; na moskevské poradě

v roce 1957 ji bezvysledně prosazovaly delegace z Číny, Československa, NDR, Bulharska a dalších zemí. Naopak byla všeobecně uznána a v mnoha dokumentech zakotvena teze o samostatnosti a autonomii každé strany. Praxe ovšem ukázala, že představy o samostatnosti a autonomii jsou velmi různé.

Italští komunisté považovali za nutné sahát kritické stadium společností ve východní části Evropy. Současně v jejich tisku ustalo paušální vychvalování Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí, naopak se začaly objevovat kritické poznámky /např. k Chruščovovu projevu o kultuře/. Mezníkem v tomto trendu se stalo Togliattiho jaltské memorandum. V tomto spisku, napsaném těsně před smrtí, vyjádřil Togliatti velkovou kritiku poměrů v socialistických zemích -taktní, někdy i diplomatickou, ale zásadní: "Není správné mluvit o socialistických zemích /ani o Sovětském svazu/, jako by tam všechno klapalo...Některé situace vypadají stěží pochopitelné...Je vesměs považován za nevyřešený problém původu Stalinova kultu a toho, čím byl vůbec umožněn...Celkový dojem je, že lze pozorovat pomalost a odpor k návratu k leninským normám, které zajišťovaly ve straně i mimo ní široké svobody projevu a diskuse na poli kultury, umění, ba i na poli politickém...My vycházíme vždy z myšlenky, že socialismus je zřízení, kde pracující mají tu nejširší svobodu, a fakticky, organizovaně se účastní řízení veškerého společenského života. Víáme proto všechna zásadní stanoviska a všechna fakta, která nám ukazují, že taková skutečnost je ve všech socialis-

tických zemí a zejména v Sovětském svazu. Naopak celému hnutí způsobují škodu fakta, která někdy svědčí oopaků.7/Dokumen-
ty IKS, Praha 66, str.29-31./ Postoj k jednotě mezinárodního
komunistického hnutí vyjádřil Togliatti tezí o jednotě při
odlišnosti.

Rozdílnost stanovisek se v dalších letech zvětšovala
a kvalitativní skok nastal v roce 1968. Jestliže italští
komunisté sledovali náš obrodný proces s jednoznačnou sym-
patií a řada dalších západoevropských stran se sympatií
provázenou menšími či většími výhradami, srpnovou interven-
cí odsoudily všechny komunistické strany západní Evropy
s výjimkou portugalské, západoněmecké, lucemburské a řecké
/resp.jedné její frakce/. Bylo to poprvé, co komunistické
strany - a dokonce ve velkém počtu - otevřeně v prohlášeních
svých vedoucích orgánů odsoudily čin sovětské vlády. Většina
z nich toto stanovisko nezměnila, podstatnější však je, že
strany dnešního eurokomunismu z něho vyvodily dalekosáhlé
závěry. Giuseppe Bogga o tom řekl v rozhovoru k desátému
výročí srpna : "...československé poučení usnadnilo, ba i
podpořilo proces našeho vývoje. Rok 1968 je důležitým datem
komunistického hnutí celé západní Evropy...snad se nemýlím,
řeknu-li, že tehdy se odehrál jeden z rozhodujících okamžiků
při formování oné tendence, která se dnes nazývá euroko-
munismem." A Giancarlo Pajetta k tomu dodal:"Když mluvíme
o eurokomunismu, máme na mysli proces, na němž se nepochybně
podílí i zkušenost z Československa. Tedy země, o níž si
nikdo nemůže myslet, že ji vyloučí z našeho kontinentu."

Vývoj po roce 1968 nebyl ovšem přímočerý - FKS se v dalších letech snažila snormalizovat své vztahy k "normalizovanému" vedení KSČ, ale na politické procesy proti aktivistům pražského jara v roce 1972 /Hübl, Šabata, Müller aj./ reagovala veřejným protestem politického byra. Vztahy mezi KSSS a KS Španělska se dále zostřily, když za sovětské podpory vznikla odštěpenecká organizace vedená generálem Listerem. /Zůstala však mrtvě narozeným dítětem./

Život donutil eurokomunistické strany vyjádřit konkrétněji jejich postoj ke stěžejním problémům evropské politiky. Pokud jde o vztah k EHS, italští komunisté jako první opustili negativní postoj. Označili integraci za výraz objektivní a progresivní tendence a požadavek vystoupení samě z EHS nahradili požadavkem jeho demokratické reformy. Španělská strana ještě za Francovy diktatury vytyčila heslo vstupu demokratického Španělska do EHS. Ve stejném směru změnila své stanovisko i FKS. Ještě obtížnější bylo zaujmout nový postoj k NATO a Varšavské smlouvě. Staré stanovisko, žádající likvidaci obou bloků a shodující se tak s oficiálním postojem Varšavské smlouvy, už nestačilo, protože zánik těchto bloků je v nedohlednu. Proto je italští a francouzští komunisté doplnili : pokud se nepodaří oba bloky odstranit, jsme v zájmu udržení evropské rovnováhy pro setrvání našich zemí v NATO.

Jednota mezinárodního komunistického hnutí v podstatě skončila čínsko-sovětskou roztržkou. V této souvislosti je zajímavé sledovat, jak se vyvíjel vztah IKS k Číně a naopak. Číňané zahájili svůj otevřený nástup k všeobecné polemice

pod praporem stalinismu v roce 1963, kdy obvinili ~~strevizio-~~ nismu nejen KSSS, ale i italakou, francouzskou a většinu komunistických stran. Italové nato polemicky reagovali, zdůraznili přitom, že nazývají stanovisko ani sovětské, ani čínské strany, ale stanovisko samostatné. V samotném čínsko-sovětském sporu se postavili na sovětskou stranu, protože to bylo stanovisko XX. sjezdu, mírového soužití a pokojné cesty k socialismu. Přitom jí vytkli odvolání techniků z Číny a některé metody, jako dohodu o zastavení veřejné polemiky. Nikdy se však nepřipojili k protičínské propagandistické kampani a rozhodně odmítali jakoukoli formu exkomunikace čínské strany z mezinárodního hnutí. K vnitřní problematice ČLR zachovával tisk IKS zdrženlivost /podmíněnou nedostatkem spolehlivých informací/, ale vždy docenoval historický význam čínské revoluce a velké pozitivní dílo ČLR.

Otázka nabývá na významu v posledních měsících, kdy Hua-kuo-fang navštívil Rumunsko a Jugoslávii - dvě země, s jejichž stranami má IKS nejlepší vztahy. Jsou-li zprávy o setkání Pajetty s čínskou delegací v Bělehradě či o zamýšlené Berlinguerově cestě do Pekingu nepotvrzené, pak je zde řada skutečností: Pajetta napsal článek, v němž se vyslovil pro navázání vztahů s KS Číny. Čínský ministr zahraničí Huang-hua se při návštěvě Říma setkal i s Ingramem jako předsedou poslanecké sněmovny. A čínská strana vyjádřila souhlas s orientací evropských komunistů na pluralistickou společnost, což dříve odsuzovala.

Samostatné stanovisko zaujala IKS i v otázce mezinárodních porad. Poslední světové rady /Moskva 1969/ se ještě zúčastnila, odmítla však schválit většinu bodů rezoluce; k dalším světovým poradám se staví negativně. V létě 1976 se eurokomunisté zúčastnili celoevropské rady ve východním Berlíně, musely však být přijaty jejich požadavky : v deklaraci nenajdeme slova "marxismus-leninismus", "proletářsky internacionalismus" ani odsouzení Číny.

Proč odmítají eurokomunisté termín proletářsky internacionalismus? Důvody jsou dva : tato formule je úzká, "problémy internacionalismu nejsou jen pro-letářské", napsal Sergio Segre a dodal : "Kromě toho se tímto pojmem ospravedlňuje např. intervence v Praze." Pajetta formuloval dnešní potřebu internacionalismu těmito větami: "...žádný stát nebo strana nemohou samy čelit velkým problémům, které stojí před lidstvem. Ať se jedná o otázky ekonomické, energetické, o perspektivy na poli ekologie a demografie /které by mohly být bídné/ nebo o velké sociální přeměny a o postup k socialismu..." A Segre nekritizuje socialistické země za internacionalismus, ale právě za slabiny v přístupu k těmto problémům: "...jedna z největších slabin Sovětského svazu nebo socialistických zemí je dnes v tom, že nejsou sto dát pozitivní odpověď na světové problémy: problémy měny, vztahu mezi vyvinutými a rozvojovými zeměmi, problém surovin. Žijí ještě v přesvědčení, že svět je rozdělen na dva bloky a nevidí, jak aspoň myslíme, velkou ideu budoucnosti, že

svět je jednotný a potřebuje jednotná řešení, protože jinak vůbec žádná řešení nemáme."

Pozice eurokomunismu

V každé západoevropské zemi sice existuje komunistická strana, ale většina z nich je natolik slabá, že nehraje žádnou, nebo jen velmi malou, úlohu v národním životě. Vezmeme-li strany, které ve volbách dokázaly získat zhruba od 10 % hlasů výše, pak máme takových stran pouze šest /nepočítáme-li státy s méně než milionem obyvatel/.

země	Itálie	Francie	Finsko	Portug.	Řecko	Španělsko
rok	1976	1978	1975	1975	1978	1977
%	34	21	19	17	11	9

Ostatní strany mají méně než 5% hlasů, některé dokonce pod 1 %. Z šesti významných stran odmítá eurokomunistickou orientaci jen portugalská a řecká, finská je v této otázce neutrální či spíše rozdělená, většina je však bližší eurokomunismu /strana je již podruhé v koaliční vládě/. Jediným citelným neúspěchem eurokomunismu je Řecko. Tamější strana se v šedesátých letech rozštěpila, "pročeskoslovenská" strana nesla hlavní tíhu boje proti vojenské diktatuře, "pro-moskevská" měla těžiště v emigraci. Po pádu vlády plukovníků byla "vnitřní" strana silnější, v posledních volbách však zmizela ze scény, zatímco její komunistická oponentka zesílila. Vcelku však, vezmeme-li v úvahu sílu jednotlivých stran a váhu zemí, v nichž působí, je západoevropský komu-

nismu zřetelně ve znamení eurokomunismu. /Ostatně ani všechny malé strany nezastávají nekritické stanovisko k SSSR: zejména z britské, švédské a belgické strany zazní často kritické hlasy..//

Pro posouzení pozice eurokomunismu je též důležité, jak na něj reagují ostatní politické síly. Přihlášení se komunistů k demokratickým pravidlům hry vzbudilo v celém světě živý ohlas, ale i otazník: myslí to doopravdy poctivě, nebo je to jen lest k dobytí moci, po níž by následoval vývoj známý z východní poloviny Evropy? Otazník byl logický vzhledem k tomu, že nedůvěra je nutnou součástí politického postoje a že největším argumentem je vždy zkušenost, tedy argument, který je možno uplatnit zatím jen ve Finsku. Vcelku však možno říci, že je v chodu proces rozptylování této nedůvěry. Nebyla však ještě rozptýlena zcela ani mezi sociálními demokraty. /Ostatně - zcela nikdy odstraněna nebude; zatvrdelí konzervativci by se tím zbavili důležitého politického argumentu o komunistickém nebezpečí pro demokracii./ Harold Wilson v tomto směru nedávno důrazně varoval, i Kreisky dává najevo značnou zdrženlivost. Ovšem vztahy se vyvíjejí. V zemích, kde jsou silné eurokomunistické strany, s nimi socialisté spolupracují. A na pořad dne se dostává vztah SPD, Labour Party, rakouské, švédské a dalších sociálně-demokratických stran k eurokomunismu. Když se v lednu tr. americký státní department vyslovil proti účasti komunistů v italské vládě, uveřejnilo devět sociálně-demo-

kratických a socialistických stran semí EKS dokument, odmítající jakékoli změšování do italských záležitostí. Tuto intervenci ostatně neodmítli jen socialisté, ale i Giscard d'Estaing. A dnes už i ve významných buržoazních listech jako v londýnských Times můžeme najít články plné respektu k IKS jako k síle, která by mohla vyvést semí z nezáviděníhodné situace.

X X X

Je tedy eurokomunismus skutečně novým programem nebo jen novou léčkou? Jsem přesvědčen - a to od jeho samotných začátků - že jde o nový program, vyplývající z drazé zaplacených zkušeností a z hlubokého promyšlení dějinných trendů. Cesta, kterou k moci dospěly zatím všechny komunistické strany - v Evropě i v Asii - byla tak či onak spjata se světovou válkou a bez ní byla nemyslitelná. Dobyťí moci v klasickém smyslu pralamentní cestou se rovněž nerýsuje v dohledu. IKS, která je nejsilnější a jediná vykazuje již 30 let neustálý vzrůst hlasů, by k absolutní většině při pokračování dosavadního trendu /což není, pravděpodobné/ potřebovala 36 let. Mnohem větší váhu má však argument, že dosavadní modely socialismu, charakterizované diktaturou jedné strany, jsou pro dnešního západního dělníka nežádoucí. Ten by sice vyměnil vysokou podporu v nezaměstnanosti za zajištěnou práci a přijal by nejedno sociální opatření ze socialistických zemí, ne však za cenu snížení životní úrovně, ztráty práva na stávku a omezení odborářských, politických a občan-

ských práv.

Slyším často námitku : Marchaisovi a Berlinguerovi se to mluví, Gottwald mluvil podobně. Jakmile dobudou moc, budou muset nutně nastolit diktaturu, aby ji udrželi. Tato námitka ani tak nebere v potaz úmysly, jako zdůrazňuje objektivní působení mocenských mechanismů. Její slabina je v nehistorickém stotožňování předúnorového Gottwalda s dnešními vůdci eurokomunistů. Českoslovenští komunisté před rokem 1948 viděli svůj vzor v Sovětském svazu a v Jugoslávii, pluralismus považovali za přechodný nebo přinejmenším za nepodstatný pro svou linii. Z kritik "reálného socialismu", jimiž se dnes hemží eurokomunistický tisk, nenalezneme v předúnorovém Rudém právu či Tvorbě ani stín. Ostatně i výroky o československé cestě k socialismu byly snačně mlhavé, nenalezneme v nich slib trvalé existence nesocialistických politických stran nebo závazek odchodu z vlády v případě volební porážky. A mluvilo se pouze o zvláštní cestě, nikdy o odlišném modelu. Avšak hlavní slabina smíšené námitky je v tom, že eurokomunistické strany vůbec nemají v programu dobytí veškeré státní moci; jejich cílem je účast v koaliční vládě s jinými stranami. Monopolní dobytí moci, obsazení všech klíčových míst ve veřejném životě, úplné znárodnění výroby, obchodu a nucená kolektivizace zemědělství je nelákají. Ostatně jestliže ve východní části Evropy bylo pět let po válce možno úplně znárodnit průmysl při vzestupu výroby a znárodnit obchod při zlepšeném zásebování, při dneš-

ním rozvoji mezinárodního obchodu by takové zásahy vedly k vážným poruchám. Takže lidé, kteří by se dnes na západě chtěli zmocnit mocenského monopolu, by nebyli politickou stranou, ale skupinou maniaků moci. Celá fysiognomie italské i francouzské komunistické strany, jejich dlouhodobá, po celá desetiletí trvající práce ve stovkách měst, okresů a dnes i krajů tomu vůbec nenasvědčuje. Nezapomeňme ani na generační výměnu. Generace partyzánů, která má vždy sklon řešit politické problémy puškou, je dnes z velké části v penzi. /Nechci ovšem nijak schématicizovat, přeceňovat generační faktor : vždyť Longo a Amendola byli partyzánští velitelé!/

Pokud jde o vnitrostranický režim, jsme svědky velkých změn proti minulosti. Všechny eurokomunistické strany nadále uznávají za svůj organizační princip demokratický centralismus, ale to je příliš široký pojem, pod který se dá vtěsnat celá škála od skutečně demokratického pořádku až po bonapartismus. V italské straně se již dlouho volně diskutuje, i v tisku a to i o takových stěžejních problémech jako je vztah k marxismu-leninismu. Italský stranický tisk dává své stránky k dispozici i nestraníkům, socialistům, katolíkům. Diskuse o vypuštění teze o leninismu probíhala ve Španělsku i na stranickém sjezdu a hlasování bylo bojovné. Ve francouzské straně proběhla velmi široká a živá diskuse o příčinách volební porážky; protože stranický tisk odmítl otisknout názory kritiků postupu vedení, uveřejnili je v le Monde,

aniž by jim to vyneslo disciplinární řízení.

Dostáváme se k problému hranice mezi eurokomunismem a sociální demokracií. Není v možnostech tohoto článku podat zevrubný výklad. Nechci rozdíly mezi oběma směry podceňovat. Podotýkám jen, že žijeme ve fázi, kdy převládá tendence k překonávání rozkolu dělnického hnutí, k němuž došlo v souvislosti s první světovou válkou. Amendola navrhl vytvoření jednotné socialistické strany v Itálii už před 14 lety. Věc není tak jednoduchá, šedesátiletá tradice je silná, poslední dvě desetiletí však charakterizuje zesílená spolupráce, při zachování samostatnosti stran a dokonce i odborů.

Eurokomunismus není formální blok s jednotnou platformou. Problémy španělské, italské a francouzské strany jsou do značné míry různé, různé jsou i názory, jak přistupovat k jejich řešení. Ale eurokomunismus je nesporně proud a jeho vnitřní diferencovanost svědčí spíše o jeho vitalitě. Je to, podle mého názoru, jediný životaschopný směr západoevropského komunismu, jediný, který je sto vnést aktivitu, obětavost, organizovanost a smysl, pro teorii - tyto tradiční vlastnosti komunistů - do služeb boje za socialismus, za demokracii skutečně vyššího typu.

Doc. dr. Miloš Hájek, CSc., je přední československý historik, dlouholetý pracovník Historického ústavu ČSAV, v roce 1968 ředitel Ústavu dějin socialismu.

Gustaw Herling-Grudziński

Adam Michnik

DIALOG O EUROKOMUNISMU

GHG : Domnívám se, že vhodným východním bodem pro náš dialog bude fragment Kolakowského článku v jednom úproven čísle římského týdeníku Espresso: Antitotalitní opozice v zemích sovětského bloku se staví k tzv. eurokomunismu s dosti smíšenými pocity. Jistěže tato opozice vítá každý akt morální podpory od západních komunistů, každou jejich opatrnou a laskavou kritiku komunistických vlád ve východní Evropě. Ny tyto kritické hlasy se často odvolávají různé dokumenty této opozice. Je třeba však zdůraznit, že sympatie k eurokomunismu v komunistických zemích jsou hlavně sympatiemi k hnutím, oslabujícím sovětský expansionismus, a nikoliv globálním souhlasem s opravenou verzí komunismu. Zatím jediným známým komunismem, stojícím u vlády, je komunismus sovětského typu ve své leninsko-stalinaké verzi: totalitní, imperialistický a despoticcky zasahující do všech oblastí lidské činnosti. Dokud v eurokomunistických zemích nedojde k celkovému a definitivnímu rozchodu se sovětským systémem, bude sympatie antitotalitní opozice ve východní Evropě plná rezerv."

Kolakowského názor se přesně kryje s tím, co jsem na téma eurokomunismu několikrát psal v Kultuře. V lednovém čísle-

le jsem vyjádřil svůj skepticismus vůči eurokomunismu, ale současně jsem naznačil, že "sympatie k eurokomunismu mezi disidenty na Východě jsou velmi složité a velku arozumitelné". Za jediné nesporné kritérium jeho dobrých úmyslů jsem označil úplné odtržení od sovětského systému, čili prakticky přechod na pozice sociální demokracie.

Máme nyní příležitost podívat se na eurokomunismus ze dvou různých - a uvidíme, do jaké míry různých - stran: z hlediska polského ~~křesťanského~~ ^{polního} emigranta žijícího v Itálii a úzce svázaného s Kulturou a z hlediska hluboce angažovaného příslušníka opozice v Polsku.

Otázky, které eurokomunismus vmucuje pozorovatelům, nehodlajícím mu příliš lehkomyslně a ukypaně důvěřovat, jsou nám známy. Je to taktika na cestě k moci nebo se eurokomunismus opravdu a definitivně rozejde s leninako-stalinským modelem komunismu? Znamená proklamované respektování zásad demokracie a pluralismu cestu k specifické revoluci na základě hlasovacího lístku /protože jiná je na Západě málo pravděpodobná/, jen dokud jsou tyto komunisté v opozici, nebo budou tyto zásady přijaty natrvalo a znamená to sřeknutí se diktatury jedné strany? Je to velká operace s tichým souhlasem Moskvy nebo je to vědomý a plánovitý odvrát /i kdyby na usdě/ od Moskvy? Uvědomuji si, že vadou těchto otázek je neustálé přihlížení ke "spiklenecké teorii dějin", což pokusům o odpovědi musí dávat deklarativní charakter: věřím eurokomunistům; nevěřím žádným komunistům. Konečně existuje také úkaz méně vystavený nebezpečí deklarativnosti, úkaz zvaný "dilema západního socialismu".

AM : K rozvinutí tohoto aspektu celého problému připomenu výrok Leszka Kolakowského : Jestli se socialistické hnutí -píše Kolakowski v londýnské Tribuně- považuje za nositele partikulárních zájmů dělnické třídy proti požadavkům a aspiracím všech zbývajících částí společnosti /i kdyby slibovalo, že v nějaké daleké budoucnosti se všechny zájmy "konečně" sejdou/, je toto hnutí nutně hnutím menšiny. Jestliže se navíc může v příznivých okolnostech násilím zmocnit prostředků vlády, je odsouzeno držet tuto vládu despotickým způsobem a proměnit se nutně v diktaturu politického aparátu, namířenou proti všem společenským vrstvám, dělnickou třídu nevyjímaje. Jinými slovy: diktatura proletariátu nad většinou společnosti je prostě nemožná, možná je pouze diktatura strany; není možné uchování demokratických práv pro dělnickou třídu, jestliže jsou odebrána všem ostatním. Ale ani diktatura strany nemůže být dlouhotrvající, protože je nepravděpodobné, že by se udržela vnitrostranická demokracie v podmínkách, kdy byla demokratická práva odňata ostatní části společnosti."

"Odtud závěr" - pokračuje Kolakowski - "je-li demokratický socialismus vůbec možný, může být pouze hnutím, které získalo podporu velké většiny středních vrstev, tzn. zemědělců /tam, kde vůbec jsou/, pracující inteligence učitelů, intelektuálů, úřednických a manažerských vrstev/, pracovníků služeb, svobodných povolání a také drobného průmyslu a obchodu. Socialistický program, který odmítá přijmout velká většina těchto vrstev, nemůže být programem demokratického socialismu, lhotejno, jaké by si dal jméno."

"Chilská katastrofa je násornou a dramatickou ilustrací těchto úvah: země v situaci hlubokého neklidu a hospodářské krise, rozdělená téměř rovnoměrně mezi tři politické tábory, s levicí, která nebyla s to získat podporu ani nižších středních vrstev, ani dokonce celé dělnické třídy, a jejíž část přešla k revolučnímu despotismu. Nastala situace, z níž něbylo schůdné cesty / s výjimkou - budiž - zázraku v podobě okamžité a gigantické hospodářské pomoci zvnějšku, k čemuž přirozeně neměla chuti žádná velmoc, i když každá z jiného důvodu/. Diktatura levice nebyla technicky možná, kdyby ano /a to by nebylo vyloučeno v jiné zemi a za poněkud jiných okolností/ mohla by s přimhouřeným okem předstírat diktaturu proletariátu, aby se poté rychle proměnila v despotickou vládu byrokracie jedné vítězné strany a policie. Druhou možností byla vojenská diktatura pravice, a ta se stala skutkem."

Souhlasím v zásadě s Kolakowským, a proto ovšem soudím, že eurokomunismus - vycházející z konkrétní situace společenské a politické - musí směřovat k hledání reformistických a demokratických forem. Týká se to zejména masových stran, které mají reálné šance zmoenit se vlády.

GHG : Tím se dostáváme k objektivním příčinám, které by měly západoevropské komunisty přimět k radikálnímu, a nikoliv pouze taktickému a prosatímnímu odmítnutí sovětského vzoru. Pokusím se to objasnít krátce na příkladu Itálie, a to jednak proto, že poměry v této zemi nejlépe znám, jednak proto, že italští komunisté jsou - a právem - považováni za vlastní předchůdce a promotéry eurokomunismu. Analýza Kolakowského v "Dilematu západ-

ního světa" ukazuje stručně a přesně společenskou nutnost evoluce směrem k sociální demokracii. Protože se nepotvrdily prognózy, že zároveň s postupem industrializace vzroste úměrně i účast dělnictva při současném poklesu četnosti středních vrstev, musela věrnost Gramsciho zásadě "hegemonie dělnické třídy" uzavřít italské komunisty do hranic menšiny, bez možnosti dovolávat se zbývající části společnosti. Jinými slovy: buďto partikulární zájmy dělnické třídy a linie podle sovětského vzoru, vedoucí k diktatuře jedné strany, nebo získání důvěry velké většiny středních vrstev, a tedy linie podle západního vzoru, vedoucí k demokratickému socialismu v rámci systému několika stran. V Itálii se mezi kritiky eurokomunismu říká: je třeba žádat italské komunisty, aby překročili svůj Bad Godesberg.

Tolik o společenské nutnosti. Pokud jde o politickou nutnost, stačí prostě konstatovat, že od chvíle, kdy skončily poválečné kalkulace s revolucí a válečný pochod Sovětů na Západ, platila a dodnes platí - již pomalu třicet let - otázka: jak dlouho může velká a stále rostoucí strana setrvat v opozici? Nynější italský premier Andreotti je autorem výroku: "Moc opotřebovává; naprosto správně, opotřebovává ty, kteří ji nemají." Jednomu z vůdců italské křesťanské demokracie se tak podařilo postihnout trefně v několika slovech problém italských komunistů.

Berlinguer se v knížečce, kterou o něm napsal novinář Gorresio, dovolává skicou B. Croceho "Proč se nemůžeme nenazývat křesťany?" Nezbytnost sáhnout k náboženskému klidu v katolické zemi, tak nabádavě znějící v ústech komunisty, byla by totiž třetí

objektivní příčinou postupného, leč konsekventního odvratu KSI od "vlasti světového proletariátu".

A konečně mezinárodní vztahy. Stačí si poslechnout samého Berlinguera: "Nechci, aby Itálie vystoupila z NATO, kdyby to mělo narušit mezinárodní rovnováhu. Cítím se bezpečněji zde, kde jsem. Západní systém nás méně omezuje než Moskva."

Shromáždil jsem úmyslně nejdůležitější argumenty, které hovoří ve prospěch evoluce italského komunismu, hlavní opory eurokomunismu. Povím později, proč se mi zdá, že tyto argumenty nejsou dostatečnou zárukou trvalosti a tedy i autenticity evolučního procesu, i když mají svůj specifický význam.

AM : Ve stalinské epoše nedělala analýza komunistického hnutí žádné zvláštní potíže. Strany byly prakticky řízeny centrálně a v zásadě je bylo možno považovat za součást sovětské strany. Proč komunisté dovolili, aby byli takto řízeni, to je jiná otázka. Je třeba vzít v úvahu mezinárodní kontext/fašismus/, ideový kontext/mýtus první vítězné revoluce protikapitalistické/, jev definovaný Miloszem jako "zotročení ducha" etc. Po XX. sjezdu ~~1956~~ začal - Togliattiho tezí o polycentrismu - proces destalinizace a ^{de}štalizace v mezinárodním komunistickém hnutí. Eurokomunismus je jednou z fází tohoto programu.

Odmítám spikleneckou teorii historie, která soudí, že je to výsledek tajných plánů Kremlu. Je to stejně absurdní jako myšlenka, že opoziční hnutí ve východní Evropě je dílem schizofreniků nebo imperialistických výzvědných služeb.

Eurokomunismus bývá příliš často posuzován výlučně přis-

matem jeho vztahů k Sovětskému svazu. To zavádí. Nebyl to vztah k Moskvě, který diktoval dvanácti milionům Italů, že se rozhodli hlasovat pro KSI. KSI vděčí za svou popularitu a sílu dlouhým letům války s fašismem. Tuto stranu zformovaly nejen její vztahy ke Kominterně, ale i konkrétní italská situace. Je skutečně svázána s dělnickou třídou, jejíž práva a zájmy tvrdě hájí, reprezentuje realistický program strukturálních reforem a přeměn. Totéž je možno říci o komunistické straně Španělska. Evoluční proces italských komunistů je srozumitelnější v kontextu jiných evolucí, jimiž oplývají dějiny komunistického hnutí. Možno připomenout Kostíleru, Siloneho nebo Annie Kriegelovou, kteří se úplně rozešli s komunismem, ale je třeba připomenout i takového Bieńkowského, Dedižera, Havemanna, Hegedúse, Sarkovského, Dubčeka nebo Mlynáře, kteří se snažili /a snaží dodnes/ komunismus zvnitřku přetvořit. Vývoj italských a španělských komunistů připomíná ideovou cestu těch druhých. Je to pokus o destalinizaci komunistických stran bez rozchodu s plynulostí tradice. Poněkud jinak chápu evoluci předáků KS Francie. Je to rovněž autentická evoluce, ale evoluce jiného druhu, přes některé zdánlivé analogie. Georges Marchais reprezentuje v rámci eurokomunismu tendenci blízkou - řekněme - linii vůdce rumunských komunistů Ceaucesca. Distance od politiky SSSR není provázena demokratickou autorevizí vlastní politiky.

Je těžké předpovídat další vývoj Berlinguera nebo Carilla, ale stejně obtížné bylo předvídat vývoj Dubčeka. Proto též, i když se s eurokomunismem neztotožňuji, pohlížím na eurokomunisty s nadějí. I když mám mnoho výhrad, věřím přesto tomu, co mi

v osobní rozmluvě pravil Giancarlo Pajetta: italští komunisté již nikdy nebudou souhlasit s pronásledováním opozice ve východní Evropě.

GHG : 10. února byl v Expressu uveřejněn "apel" dvou marxistů ke všem marxistům. Vynikající autoři tohoto apelu, prof. Lucio Colletti a prof. Massimo Salvadori, dali předsednictvu IKS svým způsobem ultimatum: Zastanete, ať s takovými nebo jinými výhradami, věrni leninsko-stalinské minulosti nebo-jak to již učinil Carillo-se rozhodnete "urbi et orbi" říci, že v "Sovětském svazu vládnou diktatura tenké společenské vrstvy nad celou společností", že sovětský systém nemá nic společného se socialismem a pro socialisty nemůže být v žádném případě vzorem k následování? Krátký úryvek stojí za doslovnou citaci: "I když Vaše strana opřela svou strategii na ideál politické demokracie, její neujasněný vztah k tradici umožňuje křesťanské demokracii blokovat cestu levice k vládě tím, že poukazuje na dvojsmyslnost KSI, strany, uchováující v sobě - jako pozůstatek vlastního původu - totalitní projekt, odložený jen na chvíli stranou".

Téhož dne večer byla v televizi tisková konference s Berlinguerem. S verdiktem španělského generálního tajemníka nad SSSR se vypořádal krátce: "Povrhnul jsem názor, který nesdílím." Arrigo Levi, redaktor turinského deníku Stampa se na něho obrátil s dotazem, co soudí o "apelu dvou marxistů". Pokusíme se Berlinguerovu odpověď zkrátit do tří bodů. SSSR a země lidových demokracií jsou státy, v nichž /samozřejmě s otřesy a rozpory/ existuje socialismus se všemi pokrokovými kvalitami, jaké tento pojem obsahuje; přátelství s těmito socialistickými zeměmi /vedle

mnoha dobrých věcí jsou tam i jevy, které je možno kritizovat/ nebude ohroženo k potěše těch, kteří by v takovém rozehodu spatřovali správnou obnovu KSI; blížíci se porada italských, francouzských a španělských komunistů v Madridu nebude mít v žádném případě-jak si někteří představují-charakter preludia k vypracování autonomního stanoviska eurokomunistů proti SSSR. Levi se ještě pokusil obrátit rozhovor k sovětským a východoevropským disidentům. Berlinguer pokrčil rameny: "Při budování socialismu jsou omyly nevyhnutelné." O dva týdny později, během návštěvy Louise Corvalána v Římě, zdůraznil, že KSI se nikdy nezřekne "svěží myšlenky internacionalismu", čili, podle komentáře le Mondu, nikdy se nerozejde s Moskvou.

Vrátím se na chvíli k "apelu dvou marxistů". Hovoří se v něm o "rozdvoreni KSI na politický empirismus, který do určité míry bere na vědomí novou situaci a vyvozuje z ní důsledky, a na ideologickou inerci, která udržuje stranu stále v područí starých mýtů". Na žádost redakce Espresso komentovali "apel dvou marxistů" vůdce italských socialistů Craxi a člen sekretariátu KSI Gerardo Chiarenmonte. Craxi vytknul s nádechem ironie italským komunistům "zvláštní anomálii" v interpretaci sovětského přízení jako socialistické struktury a "autoritativní nadstavbou"; připomněl s výrazem zklamání Berlinguerovu táborovou řeč z 30. ledna v Miláně, která byla odměněna bouřlivým potleskem stranické "masy" za tři stanoviska: že KSI tvoří integrální součást světového komunistického hnutí, že kromě některých neliberálních aspektů je společnost v SSSR a lidových demokraciích socialistická, že demokratický socialismus zůstane zásadním předpokladem

"pružnosti" KSI; a nakonec otevřeně kritizoval italské komunisty za "mrtvou pauzu, ne-li ústupek" ve vývoji. Chiaramonte vysvětlil Sovětskému svazu patent na socialismus a na vysvětlenou dodal, že socialistický řád může mít rozmanité politické režimy.

A teď, když jsem shrnul nejčerstvější materiál, budu moci snáze představit svůj skeptický odhad vývoje KSI. Proč se Berlinguer nařednou zaryl do země, jako by se dal na ústup? Mluví se o zesíleném sovětském tlaku. Moskva, ač před časem souhlasila s eurokomunistickými operacemi /i když bez entuziasmu a s podmínkou, že západní komunismus se nebude vměšovat do záležitostí východního komunismu/, je dnes vážně znepokojena, že se jí tato operace vymkne cele z rukou, a že se navíc obrátí proti "bloku". Prostředky nátlaku: finanční pomoc obchodním společnostem, hrozba inscenace rozkolu, strašidlo blízké Jugoslávie po Titově smrti. Je v této verzi asi hodně pravdy, ale podstata věci tkví hlouběji. Domnívám se, že se Berlinguer sám začal obávat, že se mu operace vymkne z rukou, v každém případě, že se mu nepodaří zvládnout riziko v ní ukryté. A zde se vracím k objektivním hlediskům, která hovoří ve prospěch neměnnosti vývoje italského komunismu. Celá obtíž je v tom, že tato hlediska nejsou známa většině stranické "masy". Po třiceti letech ideologické indoktrinace a stranické propagandy není schopen průměrný člen KSI:žít se zásady "hegemonie dělnické třídy" a s ní související touhy po diktatuře jedné strany, strpět aspoň ve vládě společenství nenáviděné křesťanské demokracie ve jménu "historického kompromisu"; přistoupit na dlouhodobé příměří s církví; rozejít se /pod ochrannými křídly NATO/ s mýtem revoluční "vlasti světového

proletariátu". Krátce řečeno, Berlinguer poznal, že jeho linie se příliš vzdálila od nálady stranických mas, že ji prosadil spíš zásluhou jejich disciplinovanosti než skutečnou podporou.

Méně toho vím o francouzské KS, soudím však, že přes všechny rozdíly v politickém životě Francie a Itálie, lze najít analogie mezi pozicí Berlinguera a Marchaise. Zvláštní postavou je Carillo, jediný v eurokomunistickém spřežení, který má všechny důvody vyběhnout z trojky do klusu.

AM : Skoro všichni kritizují eurokomunisty za příliš volné tempo evoluce. Myslím, že je to velmi složité a že naléhání na rychlejší vývoj může být právě tak prospěšné jako nerealistické. Prospěšné tím, že znamená prvek nátlaku; nerealistické, protože proces postupného odvratu od stalinismu probíhá úplně jinak u intelektuála a jinak u masového hnutí nebo několikatisícové dělnické strany.

Souhlasím, že důležitou úlohu hraje odpor stalinské základny. Myslím si např., že kdyby předáci KSI ohlásili rozchod s centrálou po intervenci do Československa - což částečně žádala vnitrostranická opozice /Rossanda, Natoli, Pintor, Magri/- byl by důsledkem rozkol ve straně. Dubček a jiní také neodvrhli stalinismus a jeho důsledky ze dne na den. Italský komunista, jeden z vůdců odborového hnutí, mi vyprávěl nedávno o nesouhlasu stranické veřejnosti se stanoviskem sekretariátu KSI ve věci Československa. Dělníkům, vychovaným v obdivu k SSSR, bylo obtížné zařadit se do tábora kritiků "první země socialismu" spolu s krajní pravicí. Nám, Polákům, je těžké to pochopit, ale cožpak by kdokoli z nás ochotně odsuzoval diktaturu v Chile nebo

Indonésii zároveň s Žukromským nebo Putramentem?

Proces evoluce eurokomunismu je pomalý, ale kdoví, zda to není nezbytná podmínka jeho účinnosti? Mnoho lidí, jichž si velice vážím, vystoupilo z komunistických stran, protože považovali proces destalinizace za příliš pomalý a nekonsekventní. Obdivuji intelektuální odvahu a poctivost Collettiho a Rossandy, Pierra Daixe a Clauda Roye, Ferdinanda Claudina a Jorge Sempruna, ale to ne oni, ale Berlinguer, Carillo a Marchais vnesli do komunistického hnutí stálý zvyk kritizovat konkrétní činy antidemokratických předáků sovětských, polských a jiných. Je těžké docenit význam této skutečnosti - italští komunisté jednoznačně odsoudili vojenskou invazi do Československa, věznění příslušníků ruské opozice, protidělnické represe v Polsku. Člen ÚV KSI Lombardo Radice, mi vyprávěl o své návštěvě u profesora Roberta Havemana, který je neustále napadán tiskem v NDR. Vyprávěl mi také o integrální podpoře, kterou vyslovila KSI i sám Berlinguer Chartě 77. Dodávám, že oficiální vydavatelství KSI vydalo knihy vyloučených ze strany W.Bruse, Roje Medvěděva a Z. Mlynáře.

CHG : Je třeba pohlížet na eurokomunismus také z širšího mezinárodního kontextu, přesněji, z perspektivy Ameriky. Mám

po ruce anonymní výpověď /uverejňenou ve stém čísle Survey/ úředníka Státního departementu USA, experta v záležitostech "bloku". Uvažuje zhruba takto: Setkáváme se s ujišťováním, že vstoupí-li eurokomunisté do koaličních vlád v Itálii nebo jiných západních státech a budou-li v Americe a vůbec na Západě přijati bona fide jako demokraté, pomůže to revizionistickým silám ve

východní Evropě, protože jim to usnadní jejich boj o větší nezávislost na SSSR. Dokonce i z východní Evropy se ozývají hlasy, aby Amerika podpořila eurokomunismus v zájmu těchto emancipačních snah. Ale nevěříme, že by pochod eurokomunismu mohl být opravdu nápomocen procesu klidných a postupných změn na Východě. Proč? Kdyby se v Itálii, ve Francii nebo ve Španělsku zmocnili eurokomunisté vlády, Atlantický pakt by byl otřesen a oslaben a byla by narušena strategická rovnováha sil, na niž klade sám Berlinguer tak velkou váhu jako na nezbytnou podmínku začínající détente. Při nejisté rovnováze, bez détente, kdyby byl Západ oslaben, byl by SSSR jistě méně tolerantní a usiloval by o větší dominanci. Naděje zemí východní Evropy na větší nezávislost by spíš klesly než stouply.

Není těžké odhadnout, že expert Departmentu pochází ze stáje Kissinger-Sonnenfeldt. Filosofickým východiškem je mu zachování za každou cenu statu quo, eděným přirozeně v licoměrnou "starost" o východní Evropu. Podle mne je všechno jiné lepší než status quo. Jestliže eurokomunismus představuje jisté jeho narušení /navíc bez nutnosti vystavovat bona fide eurokomunistům potvrzení o jejich demokratičnosti a aniž byla akceptována jejich účast na vládách/, zdá se mi větší elastičnost amerického vztahu k Trojce slibnější než jednoznačné veto. Tuto větší elastičnost projevuje patrně Brzezinski.

AM : Zásadní otázka zní: kdo je na Západě spojencem lidí, bujících ve východní Evropě o lidská práva? K ocenění Cartera je ještě brzo, ale - podle mého názoru - není tímto spojencem americká politika ve své kissingerovsko-sonnenfeldtovské

variantě této politiku, nemlouvám se za nemódní formulace, považuji za cynickou a imperialistickou. Její podstatou je snaha o trvalé rozdělení světa mezi supermocnosti, o stabilizaci statu quo v Evropě východní i západní. Shoduje se to, i když to někteří považují za paleomarkismus, se zájmy velkého kapitálu, který investuje ve východní Evropě. Pravili mi italští komunisté, že Fiat raději investuje tam než v Itálii, protože tam je levnější pracovní síla a nejsou tam starosti se stávkami. Italský ministr zahraničí Forlani citoval nedávno výrok sovětského funkcionáře, že "v Itálii je příliš mnoho stran, příliš mnoho stávek a příliš mnoho pornografie". Nemusím dodávat, jak trpce na ten výrok reagovala italská levice.

Sonnenfeldtova doktrina, jejímž fundamentálním předpokladem bylo zmrazení statu quo, se setkala s jednoznačnou kritikou západní levice a východoevropských disidentů. Bohužel obě strany si ne zcela uvědomovaly, že jejich zájmy jsou společné. Proto je třeba tuto vzájemnost vysvětlovat těm i oněm. Akce disidentů ve východní Evropě jsou levici - a také eurokomunistům - potřebné; jedině vítězství nad Svatou koalicí supermocností umožní realizaci projektu "socialismu na svobodě" v západní Evropě. Akce západní levice je nám potřebná, protože je činitelem destabilizujícím Svatou koalici, je činitelem nátlaku na vlády, který může změnit détente v opravdovou úlevu, opřenou o respektování lidských práv v celé Evropě. Myslím proto, že našim spojencem je levice. Nejenom proto, že spatřuji u těch lidí jakousi autentickou ideovost, že v záplavě hloupostí, které mluví, píšou

a dělají, pozor i opravdovou snahu o lepší svět, že u nich nacházím ty mentální vlastnosti, jimiž se vyznačují nejušlechtilejší disidenti z východní Evropy, prostě: že srdce je na levé straně, na druhé zase nabitá peněženka. Připomínám redakční komentář Figara, kde čteme, že obrana lidských práv ve východní Evropě je totožná s naváděním k ozbrojené revoltě. Připomínám také, že nikoli Berlinguer, ale velký italský kapitál, buduje dnes entente cordiale s vládami východní Evropy, nebo že nikoli Agnelli a Pirelli, ale komunistou Brunem Trentinam vedený svaz kovodělníků /FIM/ vyhlásil deklaraci solidarity s Výborem na obranu dělníků a nabídl materiální pomoc pronásledovaným polským dělníkům.

Západní levice - eurokomunisty k ní počítám - formuluje otázky skutečně pro všechny industriální společnosti. Představme si, že jsou v Polsku respektována všechna práva člověka. A co dál? Stojíme okamžitě před problémy, o nichž diskutuje dnes levice: čím má být továrna, jak má fungovat samospráva, jak má být reorganizována universita - a šíře - celý systém výchovy? Jak budeme řešit problém "hodnoty život" a ekologického ohrožení? Co dělat s tzv. volným časem? Jak organizovat demokratickou funkci masových sdělovacích prostředků? O všechny tyto problémy se musí starat opoziční hnutí ve východní Evropě a velmi potřebné zde mohou být reflexe eurokomunistů a západní levicové ideje vůbec. Ovšem, mnohemu se lze přiučit z boje italských kovodělníků o platnou dělnickou vědu i z diskusí francouzské levice na téma "l'autogestion".

Konečně zde jsou i zkušenosti španělské. Je to přece doko

nalý a k bližšímu prozkoumání vhodný model boje s totalitní diktaturou. Model evolučního vývoje od této diktatury k demokratickým formám. Španělský eurokomunismus může být pro levici ve východní Evropě významnou lekcí, jak vybudovat společnou frontu s lidmi jiných názorů, lekcí otevřené a loajální spolupráce s katolickou církví, konečně i lekcí nezávislého dělnického hnutí v podmínkách totalitního tlaku. Myslím zde samozřejmě na pověstné "dělnické komise", cenný nástroj boje za práva a zájmy dělníků.

Do východní Evropy by konenčně měl být implantován i zásadní nárys programu, vyhlášeného euro komunisty. V Madridské deklaraci Berlinguera, Carilla a Marchaise čteme mj: "Španělští, francouzští a italští komunisté usilují zaměřit svou činnost k vybudování nové společnosti na základě politické a společenské většiny, chtějí chránit záruky a rozvoj všech kolektivních a individuálních svobod: svobodu myšlení a slova, tisku, shromažďování, manifestací, volného pohybu lidí uvnitř země i do zahraničí, svobodu spolkového hnutí, nezávislost podnikání a práva na stávku, nedotknutelnost soukromého života, respektování všeobecných voleb a možností demokratické alternativy většiny, svobodu vyznání, svobodu kultury, svobodu uměleckou. Stejně tak vůle k realizaci demokratického a svobodného socialismu je začátkem koncepcí, vypracovaných nezávisle každou ze tří stran."

Nic jiného nepřejí Polsku.

Pravda, eurokomunisté nezveřejnili v Madridu jednoznačné vyjádření o situaci ve východní Evropě, což může svědčit o jejich dvojsmyslném postoji. Důvody této nekonekventnosti jsou

zřejmé. Je to obava před konečným rozchodem, který je však, podle mého, nevyhnutelnou konsekvencí procesu destalinizace. Když se tak na to dívám ze svého varšavského dvorku, není těžké postihnout, že prospěšný vliv eurokomunismu na vedení východoevropských stran bude trvat tak dlouho, jak dlouho bude existovat byť třeba jen verbální jednota. Není to bohužel jediný paradox na tom nejlepším ze všech světů.

GHG : Pokusím se v "posledním slovu" shrnout svoje stanovisko.

Bez výrazného odtržení od sovětského systému a od leninskostalinických kořenů musí vzbuzovat eurokomunismus nedůvěru. Jeho radikální a trvalý vývoj k demokratickému socialismu je v nejbližší době málo pravděpodobný, ani ne tak kvůli nátlakům, podvodům a manévřům Moskvy, ale zejména s ohledem na dlouhá léta pěstovanou mentalitu stranických mas a jistě též velké části stranického aparátu. Přiznávám však, že příliš daleko vidět není a že tedy není možno předem definitivně vylučovat eventuality hlubších změn. Něco se pohnulo a vyklubalo a všechny nuance hnutí se nedají předpovídat. Nepříklad vzrůst vnitřní opozice v "bloku" také těží z eurokomunismu, který je tím také tak či onak ovlivňován.

Máš úplně pravdu, že by rozchod eurokomunismu se sovětským systémem znemožňoval antitotalitní opozici v "bloku" odvolávat se na Berlinguera, Marchaise a Carilla; dnešní "soudruzi", i když neloajlní, by se proměnili v renegáty. Jistěže jen na chvíli. V případě rozchodu zůstalo by eurokomunistům jediné východiště: vytvořit společně s ^{euro} socialisty frontu antitotalitní levice. To by bylo důležité pro ty síly, které tvoří v "bloku" opozici

pod heslem demokratického socialismu.

Tak či onak, nezávisle na tom, co se v budoucnu přihodí, hic et nunc je nutná strážlivost. Zmínil jsem se o mentalitě stranických mas a větší části stranického aparátu v Itálii. Mlý incident ti připomene, jak to vypadá mezi intelektuály. Ředitel Biennale, socialista, se letos rozhodl uspořádat výstavu věnovanou tvorbě umělců-disidentů z SSSR a zemí východní Evropy, podle vzoru výstav, věnovaných dříve Chile a Španělsku. Komunistický člen správní rady Biennale, profesor benátské university, ostře protestoval: "Jestliže se vedle sebe staví Chile, Španělsko a země Východu, používá se tím úskoku, který kategoricky odmítám, protože má rysy povrchní a hrubé instrumentalizace. Považují tento paralelismus za projev neotesaného antisovětiismu." Otesaný eurokomunismus považuje za rouhačství srovnávat SSSR a Chile, Polsko a Španělsko.

AM : Úplně souhlasím. Nicméně důležitější než odkud se jde, je kam se jde. Věřím, že směr vývoje je alternativa demokratického socialismu, tak důležitá pro celou Evropu.

Gustaw Herling-Grudziński je významný představitel polské kulturní emigrace, žijící v Itálii.

Adam Michnik je polský historik, jeden z předních aktivistů polského občanského hnutí, člen Výboru společenské sebeobraný - KOR. Žije ve Varšavě.

Jiří Dienstbier

JIMMY CARTER V BÍLÉM DOMĚ

/Spojené státy ve změněném světě./

Carterova administrativa vstoupila před dvěma roky do Bílého domu za zvědavé pozornosti Ameriky i světa.

Kandidát přesvědčil voliče spíše tím, co mu chybělo - nikdy neměl funkci ve washingtonských institucích ani ve vedení své strany. Po mocenských skandálech, vrcholících Watergatem, to byla výsnamná kvalita; převážila i nad bezúhonnou pověstí protikandidáta Forda, jenž však strávil aktivní život ve Sněmovně reprezentantů a jako prezident pardonoval Nixona. Proti bezbarvému Fordovi působil Carter autentičtější - sympatickou osobností a morálním zaujetím. Vzhled, původ i životopis farmáře z Georgie, námořního důstojníka, zbožného člověka, úspěšného v hospodářském i politickém podnikání, vytvářely potřebný volební základ. Od občanské války první vážný uchazeč o presidentskou funkci z "hlubokého Jihu" evokoval tradice i současnost, ale i jejich syntézu: za jeho vlády vrcholil proces, který vynesl atlantské Peach Street přídomek "Rockefellerovo centrum Jihu". Jméno skupiny nejmodernějších mrakodrapů středního Manhattanu, představujících moc "technetrické" Ameriky,

bylo přiřazeno ulici, na níž před více než sto lety prožívala Scarlett O'Harra americkou katarsi v apokalypse Shermanova vítězství.

Barevné, někdy i sentimentální podrobnosti však doplňovaly ne tak viditelné, nicméně závažné skutečnosti.

Jimmy Carter se nebál: přes změnu generací bylo dosud v Atlantě výsvou politickému osudu umístit na guvernéřský stůl bustu Martina Luthera Kinga a projednávat státní záležitosti s Andrew Youngem a jeho černými přáteli.

V roce 1973 založili profesoři a manažeři z Columbie, Harvardu, Rockefellerovy nadace a podobných institucí trilaterální komisi z občanů USA, západní Evropy a Japonska. Komise byla prvním důsledkem jejich analýz světové situace a snahy nově formulovat americké postavení v měnícím se světě. Jejich dalším krokem bylo najít pro Demokratickou stranu dynamického a zvolitelného vůdce. Rozhlédli se po americké politické scéně a vsadili na "toho mladého jižního guvernéra".

Guvernéř pochopil a hned - jednak, že tady vzniká nový program, jednak, že se musí učit. Agilní a vnímavý žák svých spolupracovníků odjel s Brzezinským na mezinárodní konferenci do Japonska a rychle se stával rovnocenným partnerem. Když začal vyhrávat primárky, rezignovali i byrokraté Demokratické strany. Pokud stále zcela nedůvěřovali "pěstitelům buráků", že bude umět plout ve světové politice, věděli,

že tohle "profesoři" nějak zastanou. Rozhodující však bylo, že "profesoři" měli kandidáta, který sbírá hlasy; stará partajní garda ho neměla.

Až kandidát vyhraje, ocitne se s ním u noci koalice myslících lidí, kteří byli o čtyři roky dříve iniciátory jeho kampaně nebo se k ní připojili právě pro nové perspektivy, které slibovala zhmotnit - Zbigniew Brzezinski povede Národní bezpečnostní radu /bude v ní i Samuel Huntington/, Cyrus Vance Státní department, Michael Blumenthal finance, Harold Brown Pentagon, Paul Warnke odzbrojovací jednání, Andrew Young misi ve Spojených národech atd.

X X X

Není co závidět prezidentovi, když se ještě před jeho vstupem do Bílého domu mluví o "znovuvzkříšení amerického idealismu", jak tuto náladu později označil Brzezinski. Inflace a nezaměstnanost, světová i domácí energetická krize, ekologické problémy, závody ve zbrojení a mezinárodním obchodě se zbraněmi, vztahy velmocí, bída rozvojových zemí, rasové konflikty, soupeření v Africe či stav lidských práv - všechny tyto a jiné problémy jsou sice přítomny, ale v takové chvíli se vytrácejí za oparem optimismu. Nikdo neřekne, že prezident vysype řešení z rukávu, to by bylo příliš prosté; bude však jeho vina, když to neučiní, svláště, byl-li sám k přílišnému optimismu svou nezkušeností sveden. Později kritikové zdůrazní, že poměr mezi sliby a jejich

plněním je u něho horší než u jiných presidentů.

Na počátku vládní příměří, neboť kongres, veřejnost i poněkud překvapený svět poskytují čas, aby se prezident zavedl. A Carter se vrhá do zákonodárné činnosti s vehemencí a důvěrou. Posílá do kongresu jeden zákon za druhým. Rozvíjí kampaň za lidská práva. V jeho administrativě se vytváří nový styl práce. Do léta 1978 zjistí, že kongres jeho zákony rozcupoval k nepoznání, že jeho popularita za rok klesla z 67 na 39 procent, že se objevují úvahy, že nepřezíje první funkční období a že začalo příslušné hemžení mezi potenciálními kandidáty. Do podzima, po Camp Davidu, překročí opět padesátiprocentní hranici.

Pohlédneme-li blíže na tyto výkyvy, připišeme značný podíl presidentově počáteční neobratnosti. Jejich podstata však plyne z řady faktorů měnícího se světa, který se ekonomicky i politicky polarizuje mnohem složitěji než jak jsme byli zvyklí po druhé světové válce. To platí pro vnitřní i zahraniční vazby. Carterovy problémy pak plynou zejména z toho, že americká politika, dlouho podléhající černobílému zjednodušování, se v novém týmu odvrací od bipolárního, či přímo jen amerického vidění a znovu váží jednotlivé domácí i světové mocenské faktory a jejich vzájemné působení. Každá taková změna postojů je nezvyklá, ale také sporná, neboť na výsledky je často třeba čekat velmi dlouho. Kritice se otevírá takřka neomezené pole působnosti.

Lecos naznačiliž už samotný styl práce. Byrokraté a je-

jich souputníci ihned zavětřili, když poradce Brzezinski, ministr Vance a velvyslanec Young vyslovi li poměrně /či zcela/ veřejně různé názory na zahraniční politiku. Kritické mají ovšem pravdu, že svět není na takovou praxi zvyklý, nechápe smysl diferencí a může dojít k závěrům, že americká politika není konsistentní, neví, co chce a že Carter je slabý president, který si nedovede zjednat pořádek ani mezi vlastními spolupracovníky. Ve světě rozličných rovnováh by to mohlo být i nebezpečné.

Odpůrci volnější diskuse budou však proti takovému stylu vždycky. Je proto sympatické, že Carter ani ve chvíli, kdy jeho popularita byla nejnižší, nesuspendoval Andrew Younga. Když Young v létě promluvil o tisících politických vězňů ve Spojených státech, žádali jeho sk alp všichni konzervativci, nemohoucí snést jakoukoli kritiku vlastních poměrů. Young byl přitom důsledný : zásadně odmítl moskevské politické procesy z léta 1978 a pronásledování obhájců lidských práv kdekoli na světě. Nenechal však nikoho na pochybách, že tím "kdekoli" myslí opravdu všude, tedy i ve vlastní zemi, jejímž je velvyslancem. O měsíc později se vědomě dopustil dalšího kacířství, když v pro jevu k dobrovolníkům mírových sborů v Dominikánské republice přirovnal jejich práci k činnosti kubánských lékařů v Angole.

Co platí o stylu práce, platí tím spíše o přístupu k problematice Spojených států a světa. Existuje tu jediná hierarchie hodnot? Nebo má každá otázka svou hierarchii?

Jak sladit třeba boj za lidská práva ve východní Evropě s trpěním vražd perského spojence?

"Co je v době tak rychlých změn - zvláště když změny postihují hodnoty v protikladu k našim tradicím - důležitější?", ptá se Brzezinski. "Udržet status quo, nebo se máme pokusit tyto změny svést takovým směrem, abychom ochraňovali naše zájmy a podporovali naše hodnoty? Nebo je možné udělat od každého něco?...Po druhé světové válce byla naše zahraniční politika - z nouse - především soustředěna na otázky, které souvisely se studenou válkou. Tím se zúžilo ohnisko, zaostřilo se na obranu a to v mnoha případech ulehčilo mobilizaci veřejného mínění. Zahraniční politika zaostřená na jeden požadavek mohla být podpořena hlasy veřejnosti. Dnes stojíme před daleko těžší úlohou, která potřebuje podporu nesenou rozumem. Musíme se zabývat dalekosáhlejším rozsahem problémů - problémy, které vyplynuly ze složitého procesu globálních změn. Soustředěná zahraniční politika musí udělat místo komplexní zahraniční politice, v jejímž ohnisku dále nestojí jediná dramatická úloha, jako je například obrana Západu. Místo toho se musíme zabývat dalekými a obtížnými cíli, utvářet svět, který se náhle politicky probudil a stal se sociálně neklidným...Jsem přesvědčení, že demokracie - ve svých mnohoznačných projevech a rozmanitých vývojových stadiích - se nejbližší přiblíží splnění nároků lidstva, skutečně důrazně vynucovaných. Jsme plni důvěry, že naše spolupůsobení může zvětšit šance, aby člověk v budoucnosti žil ve světě, který bude tvářícím způsobem pluralistický."

Nebo takto : "V určitém ohledu byla duchovní krize v minulých letech specificky americkou záležitostí, v širším smyslu však patřila k všeobecnému pocitu stísněnosti na Západě. V mnohém ohledu se sbíhá s politickým probuzením lidstva, jímž se až dosud univerzální hodnoty Západu dostaly do perspektivy, ohraničující omezený okruh jejich platnosti...To je důvod, proč nový americký prezident...kladl tak velký důraz na "nového ducha". Tváří tvář světu, který začal ztrácet víru v Ameriku - světově rozšířeným fenoménem antiamerikanismu - postavila nová administrativa úplně na začátek seznamu svých priorit nutnost znovu oživit jak důvěru v Ameriku, tak i v duchovní význam Západu...Cítíme, že po dlouhou dobu - a často právem - byla ve Spojených státech viděna země, která se staví na odpor změnám,...myslí na stabilitu pro stabilitu a zabývá se především udržováním rovnováhy moci, aby si zachovala privilegia."

Na takovou otevřenost a kritickou sebereflexi mocenských špiček jsme zatím neměli kde přivyknout. I když i ona se obrací kriticky především k minulosti, postihuje nicméně i vlastní situaci. Avšak přesto, jak před padesáti lety napsal jiný Američan, je snadné "soudit sebe podle vlastních motivů a jiné podle jejich činů". Dodejme, že vyhlásit motivy a cíle je rovněž snadnější než cílů konkrétními činy dosáhnout.

XXX

Optimismus nastupující Carterovy administrativy byl

od počátku v příkřím rozporu s faktem, že žádný poválečný prezident před Carterem nemstupoval do "oválné kanceláře" v situaci, kdy tradiční americký optimismus byl tak nízko, a to z důvodů subjektivních i obecných. Gerald Ford je snad výjimkou, ale netypickou, protože nebyl volen, nýbrž vystřídal odstoupivšího Nixona.

Od Rooseveltova Nového údělu ve třicátých letech prudce rostlo zasahování vlády do všech společenských problémů, omezování tradičního individualismu, rozšiřování státního vlivu v hospodářství, v otázkách sociálního zabezpečení, lékařské péče a dokonce i školství a kultury. Pro odstraňování bídy a rasové diskriminace byla tato úloha federální vlády rozhodující. Vláda se stala jedním z největších zaměstnavatelů a financováním veřejných projektů a nákupem stále dražších zbraní největším kupcem. Zdroje pro společenskou spotřebu získávala stále vyšším zdaněním, stále progresivněji postihujícím vyšší příjmy. Extrémní individualisté hovořili až o "socializaci" Spojených států. Vietnamská katastrofa a Nixonův pád, vyvolaný zneužitím této obrovské moci, musely oslabit důvěru v oprávněnost takové koncentrace práv v rukou federální vlády a zpochybnit autoritu presidentské funkce. Už dříve byl vyslovován požadavek "Less Government!", méně vlády, ale v posledních letech se stal konstantním veřejným míněním.

Řada problémů je v rámci presidentského období, jedné generace či několika desetiletí vůbec neřešitelná. Jeden příklad za všechny : Narkomanie a zločinnost jsou především

plodem barevných ghett. Dlouho neřešený rasismus vytvořil někde až milionové aglomerace negramotných či málo kvalifikovaných vyděděnců, nacházejících v alkoholu a drogách útěchu a ve zločinnosti vůči lhostejné společnosti východiško. Ze statisíců dětí, které se zde rodí, může jen menší část tohoto prostředí uniknout, takže se reprodukuje jak beznaděje a zločinnost, tak rasismus jejích bílých obětí. Přes obrovský pokrok v rasové otázce je zřejmé, že i při optimální politice se budou Spojené státy s tímto problémem potýkat ještě po dvě až tři generace.

Naftová a surovinová krize, vyvolaná jak ubýváním zdrojů, tak rostoucí silou rozvojových zemí, upozornila na nereálnost představ o trvalém kvantitativním růstu. Od začátku průmyslové revoluce v minulém století ho doprovázelo plýtvání surovinovými a energetickými zdroji na výrobu stále více zbytečných či zcela zbytečných předmětů - od atomových bomb přes málo trvanlivé spotřební zboží po upomínkové výkaly z plastické hmoty.

I když nesdílíme katastrofické vize budoucnosti, je zřejmé, že možnosti extenzivního růstu západní konzumní společnosti /napodobované ovšem všude na světě podle místních možností/, jsou značně omezeny. Aktuálně z toho plyne prozatím alespoň to, že obrovská expanze průmyslové a tzv. vědecko-technické revoluce se nemůže opakovat, že další růst už nebude v extenzivním hromadění nových předmětů, ale bude spočívat ve změnách kvality a hodnotových orientací. Proto je také stále méně

ně možné řešit nové problémy rozdělování a přerozdělování metodami, vyvinutými za uplynulých stopadesát let. Hospodářská expanze a zvyšování objemu hmotných statků ústila v růst materiální úrovně obyvatelstva. Prostředkem byl zápas o mzdy a ceny, kterým dosáhli pracující spravedlivějšího podílu na ziscích z růstu, přičemž se americké odbory staly jedním z nejvýznamnějších mocenských skupin v zemi. Pokud se však kvantitativní růst podstatně snížil, znamená zápas o ceny a o mzdy jen boj o přerozdělení už existujícího a politický konflikt mezi zaměstnavateli a odborovými svazy vede stále více k poruchám ve výrobním procesu a začarovanému kruhu inflace a nezaměstnanosti.

První postižení jsou nejchudší vrstvy, důchodci a ti, co žijí z úspor stále méně hodnотné měny. Přes vysoký standart ve Spojených státech to značné procento obyvatelstva vrací na hranici nebo za hranici bída, z které se v minulých desetiletích vymanilo.

Inflace v USA má ovšem i významný mezinárodní dopad. Vzhledem k tomu, že Spojené státy jsou největší světový výrobce a mezinárodní obchodník, v jehož měně se platí většina světových obchodních transakcí, udržuje inflace dolaru životní úroveň v Americe na úkor ostatního světa, znehodnocuje úspory a zisky druhých, zejména rozvojových zemí. Vezmeme-li v úvahu, že probuzený rozvojový svět dobře chápe, že hospodářský rozvoj Spojených států v uplynulých sto padesáti letech byl značně usnadněn dovozem surovin za nepatrné ceny, poškozují inflace

mezinárodní postavení Spojených států. Antiamerikanismus tu má živnou půdu - a oprávněně.

Stále dokonalejší technika vyřazuje z práce nejen spoustu jednotlivců, ale často celé profese. Spojené státy při svém předstihu mají také náskok v této oblasti, ale tento problém postihuje dnes už významně i západní Evropu. Řešení "reálného socialismu", občas pochvalované některými levičovými proudy na Západě, není řešením, pro tože nedostatek pracovních sil je důsledkem nízké produktivity práce a těžkopádné organizace. Zdá se, že perspektiva je ve změnách hodnotových orientací, využívání volného času a vytvoření podmínek pro seberealizaci všech lidí, kteří budou trávit stále méně času v zaměstnání a věnují se činnosti podle svého zájmu. Taková perspektiva je však zatím vzdálená a převládají konzumní hodnoty, i když právě ze Spojených států vyšly důležité studie této problematiky.

V rámci dnešního hodnotového systému nemá žádná vláda možnost úspěšně, a zejména trvale, vyřešit žádný ze základních problémů - inflaci, nezaměstnanost, situaci měst, symbolizovanou finančním krachem města New Yorku a hrozící i dalším megalopolím. Změna hodnotových orientací je pak mnohogeráční proces, na který je funkce výkonné moci příliš omezená, presidentská období příliš krátká a politik, který chce navíc ještě kandidovat, se nemůže pustit do celkové přestavby, i kdyby chtěl.

President Carter však může některé problémy zmírnit nebo

nabídnout alespoň částečná východiška. V posledních měsících zaznamenal v tomto směru některé úspěchy. Prosadil konečně energetický zákon, sice skromnější, než původně zamýšlel, ale přece jen značně úspěšný /podle ministra energetiky Schlesingera by mohl vést ke snížení dovozu ropy až o 20 %/. Kongres také schválil daňovou reformu a řadu protinflačních opatření. Carter přitom posílil svoji pozici i takovými akcemi, jako vetování daňového zvýhodnění rodičů a dětí na vysokých školách, čímž přesvědčil, že úsporní myslí vážně a nebojí se za nimi stát, i když jsou nepopulární. Podaří-li se mu udržet vnitropolitické problémy alespoň trochu v klidu, zabrzdit inflační křivku a zmírnit nezaměstnanost, je ovšem nejisté a ani přední američtí ekonomové nejsou nijak optimističtí. Navíc musí Carter čelit kritice liberálního křídla své strany, které mu vytýká, že omezuje sociální výdaje a žádá zásahy jinde, zvláště ve sféře vojenské. Z hlediska prezidentských voleb 1980 budou nejdůležitější výsledky rozpočtového roku 79-80 a návrh rozpočtu na léta 80-81. Rozhodnutí, které výdaje omezit bude právě v této době záviset především na výsledcích mezinárodních jednání a vývoji světových událostí. Lze tedy právem říci, že následující dva roky budou především ve znamení zápasů o mezinárodní vztahy, závazky a postavení Spojených států.

Od pádu izolacionismu za druhé světové války a po ní

se Spojené státy samy chápaly jako nejsilnější světová velmoc, vůdce Západu a hospodářsky a politicky silnější partner bipolárně manipulovaného světa. Tento pocit měl spasitelský náter, protože Spojené státy neřídily jakýkoli svět, ale svět svobodný. Když to šlo, pak jednáním. Když třeba, s příslušnou dolarovou injekcí /už Theodor Roosevelt na počátku století žádal: "Nahraďme kulky dolary!"/. A když to nešlo, pak i kulkami, jako ve Vietnamu nebo moderněji, jako v Chile.

Pro Spojené státy tedy není žádná otázka vnitropolitická, či naopak: Každé téma vyvolává zájmová střetnutí na americké politické scéně, protože pro Spojené státy neexistuje na zeměkouli problém, do kterého by nebyly tak či onak zataženy, který by neovlivňovaly a který by nepůsobil zpětně na jejich domácí poměry.

V jiné zemi by se zdálo neuvěřitelné, kdyby soupeřící strany zápasily o tak odlehle téma jako zda prodávat zbraně Turecku či ne, když prodej zbraní do zahraničí je běžný a nejde ani o ekonomické aspekty.

Takové angažování vnitřních zájmů je částečně dané složením amerického obyvatelstva a voličského sboru. Zejména u poslanců a senátorů z oblastí, kde příslušná menšina představuje značné procento elektorátu, to vyvolává neústupná stanoviska. Tento aspekt nemůže pomínout ani prezident, který nesmí vyvolat pocit, že přehlíží menšinové zájmy. Nejvýznamnější menšiny jsou soustředěny často ve velkých městech a ve státech, které počtem volitelů vlastně rozhodují volby. Prezident si musí

být jist většinou menších států unie, aby si mohl dovolit ztratit New York nebo Kalifornii.

Avšak podstatnější než zájmy menšin je stále převládající pocit, že moc a bezpečnost Spojených států je třeba prosazovat a hájit v každém koutu světa.

Jde však o to jak a právě v tom se Carterova administrativa pokouší o nové pojetí. "Jame si vědomi," říká Brzezinski, "že by bylo falešné konstruovat geometrický svět, ať už dvoustranný, trojstranný nebo petistranný, který vylučuje většinu, nacházející se v rozvojových zemích. Světová soustava, která by chtěla tuto realitu ignorovat, by byla nehumánní, protože by vyjadřovala lhostejnost k utrpení druhých. Byla by nerealistická, protože nemůžeme jednoduše ignorovat tucty národů, s nimiž jsme se dostali zvýšenou měrou do vzájemné závislosti. Byla by výhledově nebezpečná, protože problémy, které dnes zanedbáváme, dolehnou na nás zítra ještě prudčeji. Snažíme se o vytvoření nového politického a mezinárodního pořádku, který nabízí opravdovou větší účast a navazuje na celosvětové přání po větší sociální spravedlnosti, rovnoprávnosti a větší sebe-realizaci jednotlivce."

Za výchozí bod americké angažovanosti ve světě považuje Brzezinski vztah k západní Evropě a Japonaku. "Jame-li rozhodnutí posílit americké vedení ve světové politice," říká, "představujeme si pod tím společné vedení." Z této perspektivy pak pohlíží také na vztahy Východu a Západu: "Třetina lidstva dnes žije pod komunistickými systémy a tyto státy

- pokud jsou k tomu připraveny - musí být začleněny do větší sítě globální kooperace. Cílem tedy je společně pojmu vztahy Západ - Východ do rozšířeného rámce spolupráce a ne koncentrovat se na vztahy Západ - Východ jako na rozhodující a ovládající záležitosti světa...Ke vztahům Západ - Východ a zvláště k americko-sovětským vztahům patří jak prvky světových rozepří, tak i spolupráce a to zůstane i nadále. My jsme s ohledem na naši schopnost a rozhodnost ke světovému soutěžení v hospodářské, politické a vojenské oblasti celkem plni důvěry. Nesmíme však připustit, aby utváření nějakého vztahu, určovaného jak světovými rozepřemi tak kooperací, dominovalo všem našim perspektivám."

Je ovšem třeba říci, že Carter a jeho tým příchodem do Bílého domu "nezačali dějiny", jak jim ironicky připomíná Kissinger. Mimo mocenské struktury ve Spojených státech nikdy neustalo veřejné přemýšlení o světě a americkém postavení v něm. V předchozím období pak Kissingerova politika odstranila z cesty překážky, ~~bez~~ s kterými by nová vláda nemohla s novou koncepcí ani přijít, protože by ji zcela zaměstnaly: ~~vítězství v Vietnamu~~. Skončila válka ve Vietnamu, je uzavřena dohoda s Čínou a první dohoda o omezení strategických zbraní se Sovětským svazem, rozbit mýtus o neřešitelnosti situace na Středním východě, otevřena americká politika vůči Africe a Latinské Americe a zaseto myšlenka lidských práv tak, aby mohla vzklíčit jako významný prvek mezinárodních vztahů. Bylo tu mnoho ústupků, zvratů, porážek i pochybných vítězství

/Chile/, onoho diplomatického kličkování, které nezkušení lidé a estéti chápou vždy a zásadně jako odporné. Proto ani hvězdy Kissingerových úspěchů nedokázaly pomoci Nixonovi, jehož problém spočíval v diletantském zneužívání moci, tedy ve sféře neúspěchu a morálky. Jméno však nucení žít v paradoxu moci : Přes dávky velmocenského cynismu a arogance Kissinger protřhl bariéru ideologického balastu, vyvinutého po druhé světové válce, kdy pax americana se většinou Američanů zdála jedinečně snesitelným mírem a bránila jim vidět skutečnosti stejně jako zájmy a práva druhých. Brzezinski to později přizná alespoň věcně, když řekne, že šlo o "střetnutí - konfliktu zakořeněného v ideologii, moci a nacionálních ambicích s náhlým znásobením počtu účastníků". Tento svět však Spojené státy dlouho viděly jen jako vlastní jeviště. Z tohoto hlediska je příznačný podíl Spojených států na likvidaci Allendova socialistického pokusu v rámci Kissingerova přísně bipolárního pohledu. Přitom Allende odmítl potlačit demokracii i v okamžiku smrtelného nebezpečí a otevřené sabotáže, podporované z USA. Allendův úspěch - zdaleka ještě nezajištěný a nejistý - by prokázal životnost nezmanipulovaného socialismu a oslabil pozice všech variant stalinismu, zatímco porážka vojenským pučem a vražděním posílila stalinisty a extrémisty všeho druhu. Ukázalo se, že americká politika hájení demokracie má své meze, za nimiž je vojenský režim lepší alternativou než demokracie, vzniknou-li u americké vlády pochybnosti strategického charakteru. Protipólem

je v tomto bipolárním vidění např. postoj amerických činitelů k 21. srpnu 1968, kdy prezident Johnson přijal informaci velvyslance Dobrynina, presidentský kandidát Nixon jásal nad tím, že vpád mu zajistí volební vítězství a bojovník proti vietnamské válce Eugene MacCarthy kritizoval Johnsona i za to, že svolal Národní bezpečnostní radu k posouzení situace. A ještě na jaře 1978 Carterův a Vancův Státní department vydal prohlášení proti účasti komunistických stran v západoevropských vládách, což vyneslo protest socialistických, ale i konzervativních evropských politiků proti americkému vměšování.

Americká politika si tedy zachovává svou rozpornost v teorii i praxi a srazí se s tím mnohokrát i Jimmy Carter tam, kde se snaží prosadit nové přístupy, např. při boji o schválení smlouvy s Panamou v Senátu. Výsledek byl do poslední chvíle nejistý, když ještě v roce 1978 mocní odpůrci smlouvy argumentovali tím, že kanál je americký majetek a nepřekáželo jim, že byl kdysi získán rozbitím cizího státu, jenž vzdoroval americkému nátlaku.

Bylo potřeba vietnamské porážky a Kissingerovy realpolitiky, aby mohl Brzezinski o panamské smlouvě říci: "Nová administrativa má jasno v tom, že všechny snahy o udržení statu quo otravují naše vztahy k Latinské Americe a nakonec by téměř podkopaly naši snahu udržet kanál volný. Jsme proto rozhodnutí dokázat, že nejmocnější národ světa je připraven spolupracovat s jedním z nejmenších, aby vytvořil stav spočívající na partnerství a vzájemné úctě. Doufáme také, že tím dokáže-

me, že nedědkmutelné zóny dřívějšího panství světových velmocí jsou historický anachronismus."

Je-li tato snaha jen kvalifikovanějším úsilím o udržení amerického předstihu a mocenského postavení ve změněném světě, jsme nicméně daleko od trapných klišé, která dominovala studené válce a která ještě před deseti lety v mnohém otravovala americké vidění. Jeden příklad za všechny : "čínsko-sovětský blok", strašící v ústech politiků a komentátorů ještě v roce 1968, desetiletí poté, co roztržka byla zjevná a dvaseš let poté, co McCarthyho hon na čarodějnice vyhnal z ministerstva zahraničí Johna P. Daviese a jeho kolegy, dokazující, že navázat dobré vztahy s rodící se komunistickou Čínou je pro Spojené státy kardinální otázkou jejich pacifistického a světového působení.

x x x

V poločase svého funkčního období je Carterova vláda v situaci, kdy vyslovila řadu dobrých předsevzetí, usiluje o novou multipolární koncepci a podnikla řadu významných kroků. Zbývá jí však dokázat a přesvědčit, že koncepce bude fungovat ve svém celku.

Největšího úspěchu - i osobního - zatím Carter dosáhl Camp Davidem, jehož výsledek nelze zatím dost docenit. Budou-li egyptsko-izraelské vztahy opravdu urovnány, znamená to nesmírné posílení amerického vlivu a prestyže v celé středo-východní oblasti. Sovětský svaz a jeho východoevropští spojenci - s výjimkou Rumunska - zahájili nechtěný ústup už

přerušením diplomatických styků s Izraelem v roce 1967, čímž se odsoudili k pozici jedné strany ve sporu. Zdánlivý zisk z dočasně posíleného vlivu v některých arabských státech se rychle vytratil, když tyto země zjistily, že taková politika k míru nevede, přičemž jim velmocenský spojenec nemůže poskytnout vojenský materiál v takovém rozsahu a kvalitě, aby s jeho pomocí Izrael vojensky rozdrtily. Sovětský svaz to ovšem nemohl učinit vzhledem ke své ~~nepřekážce~~ globální odpovědnosti, protože ta vyžaduje respektování alespoň základních amerických zájmů. Nejdůležitější hraniční stát se tedy obrátil ke Spojeným státům přímo. Kompromis vyřazuje Egypt z frontové linie, čímž se jakékoli vojenské řešení stává iluzorní. Přes všechny militantní a zásadní postoje a obviňování Sadata ze zraedy arabských a palestinských zájmů, to už v této chvíli modifikuje názory četných činitelů na Středním východě. Arabské vlády pochopitelně čekají na definitivní výsledek, mj. už proto, aby nepodnítily vnitřní militantní opozice, které by v případě neúspěchu jednání měly pravdu, což je v křehkých místních poměrech nebezpečné. Události dostaly příliš neuvěřitelný spád, nikdo nepochybuje, že celý mírový proces je dlouhodobá a vždy znovu nejistá anabáze. Období totální nesmiřitelnosti však trvalo desítky let a na jednou je natolik "passé", že Jásir Arafat nabízí zastavení útoků na Izrael a uznání židovského státu výměnou za uznání Organizace pro osvobození Palestiny Spojenými státy a jednání o palestinský stát na západním břehu Jordánu a v Gaze. Rétorika se tedy

nadále spojuje s cestami do Moskvy, naděje na případné konkrétní změny se obracejí zcela jinam. Pro některé lidi je to ovšem nudnější než zápas o "všechno nebo nic".

Problémy nové americké koncepce se odrážejí v postojích k současné destabilizaci v Iránu, kterou Henry Kissinger, kritizující v prosinci 1978 Carterovu vládu, považuje za skutečnou tragedii Západu. Argumentuje přitom čistě ze strategického bipolárního hlediska : Šach byl vždy na straně Západu, nikdy nezastavil tok ropy z politických důvodů, jeho ekonomický program byl velmi úspěšný a posunul zemi z feudalismu do moderního věku, reakce Carterovy vlády zněla téměř tak, jako kdyby USA prohlašovaly Irán za neutrální oblast, pád Šacha bude obecně vnímán jako kolaps čelné západní bašty, "prvním cílem v Iránu musí být obnovení autority", na konečně-"kampaň za lidská práva, jak je nyní vedena, je zbraň zamířená především na spojence". Ve složitější koncepci Carterovy vlády je skutečně nezaměnitelné, že současný perský režim patří mezi největší potlačovatele vlastního obyvatelstva v dnešním světě, což však nevylučuje strategické problémy ani starost o dva-set miliard dolarů, které Irán dostává ročně za ropy. Kdo s nimi bude nakládat? Nějaký extremistický moslimský režim, podobný Kádáfího Libyi? Zdá se však, že ani jiné velmoci tu nejsou bez starostí. Sovětský postoj je zdrženlivý nejen proto, že možnost nějakého levicového seskupení, které by mu umožnilo přístup k ropy, do Indického oceánu a Arabského moře, není natolik přesvědčivá, aby převážila následné vel mocenské kompli-

kace. Při rostoucím nacionalismu v sovětských středoasijských republikách, který se opírá o islám a posiluje populační explozi, by ideologicky militantní moslimský stát byl zdrojem nebezpečné nákazy. Zatím nelze také posoudit, jaký vliv by změna režimu nebo dlouhotrvající rozvrat v Iránu měla na celkovou stabilitu v Asii a arabském světě. Tento aspekt zaznamenali i Číňané a Hua Kuo-feng se nezastavil uprostřed protišachovských demonstrací v Teheránu náhodou.

Nová americká politika zatím příliš neuspěla v jižní Africe, ale nelze také mluvit o její porážce. V nenávratnu zmizela ještě nedávná jednoznačná americká podpora rasistických režimů a portugalské nadvlády v Angole a Mozambiku. Černí obyvatelé Jihoafrické republiky, Zimbabwe /Rhodesie/ a Namibie už vliv této změny pocítili, neboť rasistické režimy musely poprvé učinit ústupky většině. Nepřestaly být proto rasistické, ale z jejich jednání se vytratila předchozí nadutá suverenita; jejich jednání spíše vede k závěru, že se snaží oddálit svůj nevyhnutelný pád. O tom svědčí jak rostoucí vystěhovalectví bělochů, tak i vnitřní řešení v Zimbabwe nebo volby v Namibii, uspořádané jihoafrickými vládci v rozporu s přáním Spojených národů a velmocí, ale přece jen ve snaze přenést vládu "většiny" na sympatizující černochoy. I ti však byli ještě nedávno nejméně jednou nohou ve vězení, ale častěji oběma nebo v emigraci. Jimmy Carter a jeho velvyslanec Andrew Young zřejmě očekávali výsledky jasnější, poněkud situace přecenili i veřejně a jsou dnes pod palbou kritiky. Udrželi-li však současný trend

a příslušnou míru tlaku na rasisty, můžeme se dočkat pozoruhodného vývoje. V sázce je mnoho, neboť neúspěch by se rychle ~~xx~~ zvrátil v dlouhodobou vyhlazovací válku. Je však z hlediska možného dalšího vývoje příznačné, že se značně zmírnila např. i angolská politika. Po porážce dvou povstání v zairaké provincii Šaba, kam povstalci pronikali z angolského území, svolil angolský prezident Neto přímou dohodu s prezidentem Mobutuem. Zabíjí tím další mouchu : Mobutuovu podporu Holdemu Robertovi, vůdci protivládního odboje v Angole, čímž je švagr zairakého presidenta ze zápasu prakticky vyřazen.

Americko-čínské vztahy se zlepšují tak rychle, až to vyvolává zvláštní problémy. Čínské vedení začalo projevovat mimořádné pochopení i pro citlivou tajwanskou otázku, když nabídlo tajwanským sportovcům účast v čínské sportovní skupině na mezinárodních hrách a prohlásilo, že Taiwan, připojený k Číně, by si mohl ponechat své vnitřní zřízení. Uvažuje se dokonce o otevření letecké linky Taipei-Hongkong-Šanhaj. Jsou v proudě četná jednání o dodávkách pátmyslových komplexů Číně, o studiu deseti tisíc čínských studentů a odborníků na Západě a především ve Spojených státech. President Carter zatím sice vyloučil dodávky zbraní, které Spojené státy nedodávají ani Sovětskému svazu, dal však najevo, že nemá námítky proti prodeji zbraní ze západní Evropy. Na pořadu je znovu diskuse o plném vzájemném uznání Číny a Spojených států, včetně diplomatického zastoupení, dosud nahrazovaného misemi. Stabilizace tohoto trendu je nyní spíše závislá na vnitřním čínském vývoji, který sice již ukázal své kontury, ale dosud

nemůžeme posoudit, nakolik je nezvratný. Historické analogie ~~historické~~ nás nutí k podezření, když se na pekingských nástěnkách objeví výzva prezidentu Carterovi, aby se zajímal o lidská práva v Číně. Jak daleko je režim schopen kontrolovat takové tendence, nakolik je silný, aby je mohl připustit?

Je zbytečné uvažovat, zda a jak mají či nemají Spojené státy hrát s čínskou kartou, protože čínská karta hraje sama. "Hrát s čínskou kartou" se ovšem rozumí hrát proti Sovětskému svazu. Je jistě v zájmu multilaterální koncepce americké politiky, aby na eurasijské pevnině neměl Sovětský svaz příliš dominantní postavení. V tomto smyslu se na posílení Číny orientuje také politika některých západoevropských vlád a politických seskupení, které v čínské váze vidí snížení tlaku sovětské moci v Evropě. V kritice této politiky se vzácně shoduje Sovětský svaz se Solženicynem. Pomineme-li jiné argumenty, platí v každém případě, že žádnému zlu se dosud nezabránilo udržováním té či oné země v zaostalosti. Právě zaostalost a bída je jedním ze zdrojů totality, což se projevilo i v německé krizi třicátých let.

Čína se pochopitelně snaží rozbít bipolární svět, který omezuje její možnosti. Dnes je přesvědčena, že hlavní nepřítel je na severu. Čínsko-sovětský konflikt se dnes jeví pro Západ jako výhodný, zejména na pozadí někdejších obav z mocného "čínsko-sovětského bloku". Avšak nová čínská snaha o modernizaci si vyžádá dříve či později pochopení, že "modernizace závisí na vzájemné závislosti a globálním koncertu mocí", jak upozornil Arrigo Levi. Levi přitom vyzývá Západ, aby v této situaci

působil na Sovětský svaz a na jeho zájem na vytvoření "mezinárodního pořádku". Klade americké politice provokativní otázku: "Dospěje president Carter jednoho dne k závěru, že prostředkování mezi Pekingem a Moskvou může být ještě významnější než dosahování míru mezi Židy a Araby?"

Americko-sovětské vztahy ovšem zůstávají vzhledem k váze obou velmocí prvořadě významné. I Brzezinski o nich na podzim 1978 říká: "Jsme dvě přečnávající globální vojenské moci, sledující soupeřící globální politiku v dynamickém uspořádání nestability třetího světa."

Tyto vztahy jsou znovu zásadně testovány jednáním o omezení strategických zbraní /SALT - Strategic Arms Limitation Talks/. Odborníci se zabývají tím, zda bude zahrnut ten či onen bombardér či raketa. Skutečné otázky jsou však jiné, neboť současný stav dobře charakterizuje ironické označení současných jednání jako MAD, což jako zkratka znamená Mutual Assured Destruction, tj. vzájemně zajištěné zničení a jako slovo "šílenský".

Za této situace je třeba rozhodnout, zda se bude vyvíjet nová generace zbraní, která by zatížila ekonomiku obou supervelmocí i světa v příštích letech vyhozením možná 200, možná 300, možná více miliard dolarů. S tím, že je lhostejné, mohou-li se partneři teoreticky vzájemně zničit stokrát nebo tisíckrát, když prakticky to po prvním zničení lze stěží vyzkoušet. Tíživost této perspektivy, v níž by příslušné miliardy chybě-

ly pro potřeby vlastního rozvoje a narůstajících problémů třetího světa, dnes podtrhuje ještě vědomí surovinových a energetických ztrát. Je-li tato perspektiva vzhledem k omezenějším zdrojům nevýhodnější pro Sovětský svaz, není ani pro Spojené státy nijak příznivá.

Carterova administrativa bere otázku vážně a ještě před podpisem druhé dohody SALT pracuje Národní bezpečnostní rada pod Brzezinského vedením na třetím kole jednání pro léta 1979-80. President Carter několikrát vyjádřil naději, že se již brzy sejde s Leonidem Brežněvem k podpisu dohody. Atmosféru sovětsko-amerických vztahů vylepšují i takové velké akce, jako návštěva delegace senátorů v Moskvě nebo konference o americko-sovětských obchodních vztazích, jíž se zúčastnili ministr financí Blumenthal, ministryně obchodu Juanita Krebasová a na 350 průmyslníků, představujících čtvrtinu americké produkce. To samo však situaci neřeší.

"Skutečnou otázkou je," píše International Herald Tribune, "zda Rusové a Senát přijmou stejnou dohodu SALT. A téměř jakoukoli dohodu budou zjevně odpůrci líčit jako ohrožení národní bezpečnosti, ne-li rovnou jako zaprodání se Rusům." Získat dvoutřetinovou většinu v Senátu - 67 ze 100 hlasů - nebude pro Cartera v žádném případě snadné, protože bude muset přeevidčit, že "SALT-2 zapadá do určité promyšlené, koherentní a nesentimentální koncepce bezpečnostních zájmů USA, jejichž implikace Mr. Carter chce sledovat" /Washington Post/.

Odpůrci dohody jsou totiž dvojího druhu. Argumenty prvních

není třeba se moc zabývat - jsou to konzervativní představitelé "vojensko-průmyslového komplexu" /použijeme-li slavného výroku presidenta Eisenhowera/, kteří bezpečnost vidí jen v nepřetržitém hromadění vojenského železa. Podstatní jsou však ti druzí, kteří poukazují na stoupající počet sovětských tanků v Evropě /jen za poslední rok podle amerických údajů z 43 na 50 tisíc/, změnu v Afgánistánu, kubánskou přítomnost v Africe, dodávky nejmodernějších sovětských letadel na Kubu atd.atd. Vyjadřují pochybnosti o důvěryhodnosti sovětských závazků a dokumentují to mj. sovětským a východoevropským přístupem k otázce lidských práv.

Lidská práva se dostala v posledních letech do popředí světového zájmu a politika Carterovy vlády se na tom značnou měrou podílí. Kritikové namítají, že spíše zhoršila než zlepšila stav lidských práv ve východní Evropě, že je vměšováním do vnitřních záležitostí, že nelze jednat o zmírnění napětí a chtít na partnerech, aby si pod sebou podržovali větev, že je nejjednodušší, že ani situace ve Spojených státech není dokonalá, že Spojené státy dosud neratifikovaly řadu významných mezinárodních dokumentů o lidských právech, že supervelmoc nemůže být garantem lidských práv už vzhledem ke svým globálním závazkům apod.

Jsou tu však dva argumenty závažnější : Především - mezinárodní pakty o lidských právech se staly v důsledku Helsinek a ratifikací četnými státy součástí mezinárodního práva. Jejich signatáři se jejich přijetím dobrovolně vystavili

je alespoň diskuse vysoko nad úrovní východních analýs. James Reston to definuje takto : "V minulé generaci představoval Západ status quo a komunisté změnu...Ale hlavní věcí je, že se svobodné národy a jejich instituce přizpůsobují, i když pomalu, změnám moderního světa rychleji než kdokoli jiný."

Pomineme-li Restonovu terminologii - který národ může sám sebe dnes doopravdy označit za svobodný? - zbývá fakt, že současný svět se mění rychlým tempem a jeho síly se lépe či hůře připravují na příští úkoly a střety. Zvolení Karola Wojtyly hlavou sedmi set milionů katolíků je dramatickým výrazem vůle po obrodě jedné z největších světových institucí. Patří sem i vývoj eurokomunistických stran či komunistické strany japonské. Na světovou scénu znovu vstupuje dynamická Čína. Roste sebevědomí a zkušenosti rozvojových zemí, z nichž mnohé už nacházejí platné místo v mezinárodním společenství. Příklad organizace zemí, vyvážejících naftu ukazuje, jak se umějí brát o svá práva, že přistupují ke světu se stále většího odpovědností a že s nimi musí každý počítat.

Po zklamání nadějí XX.sjezdu KSSS v roce 1955 je zatím "reálný socialismus" nejvíce stagnující velkou mocí. Sovětská a východoevropská politika je paralyzována uchováváním přežilých, ne-li od počátku nevhodných, vnitřních struktur, znemožňujících otevřenou diskusi a sebereflexi. Patří sem i strnulý názor na svět "třídně rozdělený na dva protichůdné tábory". Svět je sice rozdělen i třídně, ale dělení je dnes mnohovrstevné a zápas neprobíhá jen na rovině mezistát-

ních vztahů, ale uvnitř každé společnosti, seskupení, bloku. Do těchto tezí se křečovitě vměstňuje problematika třetího světa, ale i sovětsko-čínský spor a spory menší, jako kdysi s Jugoslávií a dnes kambodžsko-vietnamský meho mezi Rumunskem a jinými zeměmi Varšavského paktu. I když konkrétní politika je citlivější než dříve, o míře pragmatismu rozhodují pouze mocenské špičky, zejména sovětské a není důsledkem myslivého zkoumání reality a vztahů současného světa zainteresovanými složkami celé společnosti.

Ve světě, směřujícím k "détente", je za takové situace ovšem americká politika ve výhodě, i když si ponechává veškeré velmocenské atributy - zejména prostřednictvím mezinárodních monopolů si dosud usurpuje nadměrný podíl na světovém bohatství, a celosvětovým zasahováním právo na politickou manipulaci a vyvolává její prptějšek - antiamerikanismus /např. iránské demonstranti také křičí : "Pověsit amerického šacha!"/.

Mohli bychom se zabývat ještě dalšími problémy, např. americko-západoevropskými či americko-japonskými vztahy atd. Chtěli jsme však pouze vymezit nové uvažování americké vlády, a dokumentovat je některými typickými činy, poukázat na jejich rozpornost i na jejich vztah k existujícímu, či "reálnému" světu. Posuzovali jsme z hlediska amerických zájmů a víme, že z jiného hlediska by některé stránky působily odlišně, zejména pak z hlediska zbožných přání, u každého jiných. To je však jasné.

Je tu však ještě hledisko další. Studená válka, vyznačující se v padesátých letech neuvěřitelným primitivismem na obou

stranách, je v takové podobě nenávratná, protože jedním z jejích kořenů bylo totální černo-bílé vidění jako dědictví psychologie války. Dulles či Vyšinskij dnes působí jako pohádkové bytosti z jakéhosi neuvěřitelného světa a promluví-li dnes někdo jejich jazykem, je cítován jako hlupák pro obveselení čtenářů novin. Je dobře si připomenout, že ve své době představovali jedinou reálnou světovou moc. Svět se za dvacet let od jejich působení přeměnil; přemýšlení na všech stranách je přitom strukturovanější. Avšak dilemma zůstává.

Při určitém zjednodušení můžeme říci, že moderní myšlení dnes ve Spojených státech představuje Kissinger se svou strategicky podmíněnou bipolární koncepcí /z tohoto hlediska uvítal dohodu o navázání plných diplomatických styků USA a Číny/ a Carterův a Brzezinského tým s pružným multipolarismem, v jehož základě tkví víra v americkou schopnost převahy ve volnějším hře různých sil. Z těchto dvou koncepcí je ovšem ta druhá optimističtější. Zbývá tedy otázka, zda je také nadějnější.

Henry Kissinger vstal na podzim 1978 od apísování pamětí a s okem zaměřeným na volby 1980, konkrétně na senátorské křeslo za New York, jež možná uvolní starý Jacob Javits, se znovu vydal na válečnou stezku. Navštívil staré známé, Giscarda d'Estainga, Jamese Callaghanna a Helmutha Schmidta, pronesl v západním Berlíně velký projev o perspektivách pro osmdesátá léta a poskytl exkluzivní interview Newsweeku. Zaučtil na zahraniční politiku Carterovy vlády.

Už jsme se zmínili o Kissingerově stanovisku i Iránu.

Kissinger kritizuje presidenta za to, že "osvobodí naši politiku od strachu před komunismem, který ji charakterizoval v minulosti" /Carter/, což podle bývalého státního tajemníka vyvolává nejistotu spojenců stejně jako úsilí "získat" neangažované. "Musíme respektovat neangažovanost," říká Kissinger, "ale musíme se postarat, abychom nerozrušili rozdíl mezi spojenci a neutrály. Naše aliance se pak nevyhnutelně stanou pro jejich členy méně zajímavé." Žádá, aby vláda čelila "sovětskému expansionismu" s tím, že SSSR nemůže mít současně expansionismus a détente. Bez respektování "geopolitických důsledků" by se "détente zvrátila v appeasement". Kissinger se domnívá, že Sovětský svaz geopoliticky získává a v souvislosti s iránskými událostmi formuluje tři oblasti americké odpovědnosti za tento vývoj: "1/ geopolitický ústup od Vietnamu přes Angolu, Etiopii, jižní Jemen a Afgánistán demoralizoval přátele a povzbudil nepřátele; 2/ kampaň za lidská práva, jak je vedena, je zbraní, zaměřenou především na spojence a cílí k podminování jejich domácích struktur; 3/ útok na CIA nás připravil o podstatné informace a životní nástroje." Podle Kissingera "bychom měli usilovat o uvolnění napětí, ale protože napětí není způsobováno nedorozuměním, ale objektivními podmínkami, buď se odstraní podmínky působící napětí nebo ~~se~~ krize znovu vypuknou."

Podle Kissingera porážka v Angole otrásla důvěrou v USA a vyvolala Etiopii. "Takže myslím," říká Kissinger, "že Sovětský svaz bude jistě tlačit až k hranicím své geopolitické síly. Je to jeho podstata jako velmocí a jako komunistické moci. Naší odpo-

vědností je vytvořit nezbytnou protiváhu. Nemůžeme krýt slabost uvolněním. Nevybudujeme-li odpovídající moc, nebudeme-li připraveni čelit expanzi, détente nebude pracovat pro nás." K výstavbě sovětských sil v Evropě se Kissinger vyjadřuje takto: "Buď musí růst sovětské výzbroje přestat nebo musíme rozšířit naše ozbrojené síly." Sovětský svaz podle něho "nemůže pravděpodobně vyhrát zbrojní závody proti Spojeným státům. Naše technika příliš převažuje jejich." Z hlediska mocenského zasahování je pak zvláště významné toto konstatování: "Musíme zabráňovat geopolitické expanzi v raných fázích, kdy není tak zjevná a kdy existuje nejméně důkazů pro její důsledky." Jako kdysi v Dominikánské republice? Nebo jako v Chile? Na to Kissinger neodpovídá. Říká jen, že se jeho úvahy netýkají sam otného Sovětského svazu, ale také akcí jeho spojenců a dokumentuje to kubánskou přítomností v Africe.

"Détente, správně pojatá, je nezbytností," říká Kissinger. O jeho úmyslech není pochyb a prokázal je ~~maximálně~~ za osm let, po které řídil americkou zahraniční politiku. Viděli jsme však, že východiskem správného pojetí je pro něho geopolitický zájem Spojených států a přesvědčení, že velmoc nezbytně tlačí k hranicím své geopolitické moci. Jenže dnešní situace v Angole či Etiopii, bez ohledu na různé postoje k jejich vývoji, je také mimo jiné důsledkem geopoliticky podmíněné ignorance zájmů těchto národů, donedávna vysávaných kolonialismem nebo domácí aristokracií za americké spolupráce. Novost přístupu Carterovy vlády je v tom, že se snaží tyto

aspekty začlenit do své politické strategie.

Padne-li však mírová iniciativa na Středním východě pro izraelské nepochopení jedinečné a možná neopakovatelné příležitosti, dá-li se jižní část Afriky do vyhlazovací války všech proti všem pro neschopnost dojednat u stolu vyřešení dávno přezrálých problémů předání vlády většině, vzroste-li potlačování lidských a občanských práv na světě a zejména v Sovětském svazu a východo-evropských zemích, poroste-li nadále vojenská síla, jak to požadují generálové NATO i poslední zasedání Varšavské smlouvy, rozšíří-li se nekontrolované výbuchy v zemích a mezi zeměmi třetího světa, podněcované velmocenským střetáváním a využíváním místních rozporů velmocemi, může být současné větší rozevření amerického postoje ke světu, jak se projevuje v Carterově administrativě, stěží úspěšné. Padesátá léta se ovšem nevrátí, ale bylo by to takové budování mezinárodního pořádku, které by opět podřadilo lidské, skupinové, národní, kulturní či sociální aspirace nukleárnímu a vojenskému superpatu, tedy "nejzákladnějšímu" lidskému právu : právu na uchování holého života. Byl by to však život, v němž bychom až příliš cítili citlivé ruce paranoidních strategií a špionomaní popedlých policajtů.

Hovoříme však o politice Carterovy vlády. I ona si pro tento případ ponechala zádní vrátka, například odsunutím definitivního rozhodnutí o neutronové bombě na pozdější do-

bu. Je si vědoma toho, že z dva roky půjde do voleb : jako moc, která spolu s jinými přispěla k dalšímu snížení možnosti válečného konfliktu a zvýšení mezinárodního porozumění a kooperace; nebo jako vláda, která po strokotání nadějí volí všem srozumitelnou, silnou a tvrdou politiku.

Optimismus a pesimismus nepatří k politickým kategoriím. Zájmy protagonistů velkých i malých konfliktů jsou jednoznačně v jednání, které přizná základní potřeby druhých, bez ohledu na jejich "geopolitickou" sílu. Zbývá tedy doufat, že síly ve hře se budou k pochopení vlastních zájmů přibližovat. Při povaze dnešního světa, a jeho zbraní, nelze beztrestně směřovat nikam jinam než k porozumění a snaze o spolupráci.

+ Mtr.89 - Mezi dopsáním článku a zveřejněním byly navázány mezi Spojenými státy a Čínskou lidovou republikou řádné diplomatické styky s platností od 1. ledna 1979.

Jiří Dienstbier je bývalý zahraničně-politický redaktor Československého rozhlasu, korespondent na Dálném východě a ve Spojených státech.

Mousa Al Moussauí

PROČ KRVEPROLITÍ V IRÁNU

/Psáno pro Los AngelesTimes./

Není překvapením, že Američané jsou zaskočeni krveprolitím v Iránu a nedávnými demonstracemi na severoamerických ulicích. Zaskočeny jsou také, zdá se, americké sdělovací prostředky, které přinášejí neúplné nebo jednostranné zprávy a analýsy, jež připisují protesty Iránců na obou polokoulích buď konzervativním náboženským vůdcům nebo radikálním, dokonce marxistickým, provokatérům.

Pro Američany by nemělo být těžké pochopit, co se děje v Iránu: je to revoluce lidu a pro lid a proti monarchovi - v tomto případě proti šachovi Rézovi Pahlávimu. Je to revoluce, zasahující všechny třídy, politická filosofie, náboženská přesvědčení, muže i ženy. Je to zápas za svobodu, rovnost a především lidská práva.

Je pravda, že revoluci vedou mulahové, kteří řídí denní praktický ~~život~~ a duchovní život členů moslimské sekty Šiitů, tvořících 93 % iránského obyvatelstva. Islám a komunismus jsou naprosto neslučitelné, tudíž tato revoluce nemůže být považována za komunistickou. Vědí to mulahové, vědí to Iránci a vědí to i Rusové. Nevědí to však, zdá se, Američané a jejich političtí vůdci.

Šach v zoufalé snaze najít obětního beránka nafoukl marxis-

tičkou hrozbu do neúnosných rozměrů. Těch několik marxistů, kteří mohou v zástupech být, se veze na vlně revoluce a zmizí v neznámu, jak se bude revoluce rozvíjet.

Šach zakrývá opravdové problémy a falešně obviňuje náboženské vůdce z reakčního konzervatismu pro opozici vůči jeho pozemkové reformě, jeho úsilí ve prospěch ženských práv a jeho modernizačnímu programu.

Je třeba se ptát, kdo je reakcionář - ten, kdo vládne tyranskými metodami nebo ten, kdo bojuje za lidskou důstojnost? Mítští mulahové a iránský lid bojují za svobodu, sociální spravedlnost a lidskou důstojnost, jež jsou mezi předními zásadami islámu.

Šachovo tvrzení, že mulahové jsou proti pozemkové reformě, dnes stěží obstojí, protože 75 % iránské půdy bylo rozděleno před patnácti lety. Mulahové schvalují pozemkovou reformu, která je v souladu s islámskou poučkou, že "úroda náleží tomu, kdo ji sklízí", jak je psáno v islámském Haddítu. Avšak mulahové litují, že zbývajících 25% půdy je v držení Pahlaviho nadace, jejíž příjmem ve výši miliardy dolarů nepodléhá zdanění. Ti, kdo pracují na Pahlaviho pozemcích, nejsou podílníky na reformním programu rovného dělení půdy, ale ommalové, námezdní síly, placené za obsluhu zemědělské mechanizace. Pahlaviho nadace je na čelném místě šachových finančních zájmů a učinila jeho a jeho rodiče z nejbohatších na světě.

Šachovo tvrzení, že mulahové popírají práva žen, je v rozporu s islámskou doktrínou o právech žen, patřící pravděpodobně k nejpokrokovějším v historii náboženství. Je ironií, že šachova

vězení jsou plná žen, které jsou proti němu. Je také dobře známo, že za jeho vlády bylo mnoho žen popraveno. Tisíce žen se nedávno zúčastnily více než milionové demonstrace v Teheránu proti šachovi.

Náboženští vůdcové se nestaví ani proti programu modernizace, který pomáhá zlepšit životní úroveň lidu. Vysoká úroveň výživy, bydlení, zdraví a vzdělání pro všechny jsou cíle islámu.

Existují pádné důvody pro šachovy problémy v zemi. Zklamal lid vytvořením státu politického útlaku, hospodářské kalamity a neospravedlněných vojenských výdajů.

Potlačování politických práv sahá od parlamentu, plného šachem osobně vybraných kandidátů a zvolených v manipulovaných volbách k veznění tisíců nevinných lidí, z nichž mnozí strávili ve vězení až deset let za pouhou kritiku šacha. Notoricky známá je jeho kontrola nad tiskem a potlačování informací.

Šachem patronovaný rozvoj průmyslu na úkor soběstačného zemědělství stojí Irán inflační skoky až 50% ročně. Irán dnes musí dovážet 60% potravin.

Šach dále ohrozil hospodářství země vydáváním dvou třetin rozpočtu na vysoce vyvinuté systémy vojenké výzbroje. Jednoduchá analýza by odhalila, že bez ohledu na modernost a nákladnost vojenského potenciálu by se Irán nemohl vypořádat s reálnou hrozbou od severního souseda, SSSR. Ostatní země, obklopující Irán, pro něj nepředstavují žádnou hrozbu.

Proč tedy těch 36 miliard dolarů, vydaných za zbraně? Proč udržovat armádu o 220 000 mužů a 300 000 záložníků, je-li pro 40 milionů obyvatel jen 3 000 lékařů?

Na zemi leží břímě šedesátiprocentní ngramotnosti. Proč je jen 3 000 km silnic, když by jich mělo být 50 000? Proč pro 70% obyvatel neexistuje vodovod a elektřina? A proč má 100 000 studentů studovat v zahraničí a není pro ně místo na domácích universitách?

President Carter, jeho administrativa a americký lid musí přehodnotit svou podporu šachovu režimu ve světle vyhlášených závazků k lidským právům.

Náboženské vedení v Iránu stmeluje lidové masy země a jako přirozená protikomunistická síla slouží za mocný nárazník proti expanzi sovětského komunismu. Kdyby se však situace v Iránu měla dále destabilizovat, šachovy obavy z marxistického spiknutí by se opravdu mohly naplnit, nikoli proto, že tam má marxismus masovou základnu, ale spíše proto, že chaos poskytuje příležitost pro spiknutí.

Mousa Al Moussaui je bývalý člen iránského parlamentu, vnuk zesnulého velkého imáma Saída Abula Hassana. Po studijním pobytu na kalifornské universitě přednáší nyní islámskou filosofii na universitě v Bagdádu.

HNUTÍ 5. DUBNA

/Vyšlo jako úvodník v The Times v listopadu 1978./

Vzrušená davy, které netrpělivě čtou plakáty, vyvěšené v Pekingu a ostatních čínských městech, se šťastně připojují k požadavku svobody, demokracie a zákonnosti. Některé plakáty žádají přímo politickou svobodu. Jiné požadují rehabilitaci savržen-ců jako Liu Šao-či. Kritika Mao se zdá být bez hranic. Nadšení připomíná hnutí "sto květů" z roku 1957. Dojde i tentokrát k náhlému zaváhání a novému útoku na "pravičáky", z nichž někteří možná ještě nebyli puštěni z vězení, do kterého byli uvrženi před třinácti lety? Neodvolá Teng Hsiao-ping podporu, kterou nepokrytě poskytuje manifestaci veřejného citění? Je to velmi nepravděpodobné, když sám požaduje rehabilitaci Peng Te-huaie, jehož kritika Mao vedla v roce 1959 k jeho odvolání z funkce ministra obrany. V té době to mnozí Pengovi kolegové pociťovali jako nespravedlnost. Byl to první z mnoha případů, kdy Mao zacházel s nesouhlasícími jako s nepřáteli.

Bližší prozkoumání kampaně podněcované Tengem ukazuje, že jeho hlavním cílem je zrušit nezákonnost vedení Maovy strany, vzniklé zvláště za kulturní revoluce a po ní. Podrobný článek v Ženmínžbao naznačuje, že za ilustraci mají sloužit události 5. dubna 1976. Tradiční festival uctívání předků měl být tehdy považován za omluvu masových demonstrací na počest tři měsíce mrtvého Čou En-laje. Nikdy předtím nedemonstrovali lidé na veřejném místě své pocity tak spontánně a ohnivě. Demonstranti

nezanechávali pochyby, že sympatie k zemřelému premierovi se podílejí na náhlém obratu proti politickým bojům minulého desetiletí. Jeden plakát odsuzoval desetiletou /1966-76/ "fašistickou diktaturu". V politickém zneužívání lze těžko očekávat korektnost. Je však zcela jasné, že čínský lid se z maoistického extrémismu nijak netěšil. Neméně zřejmá je rostoucí popularita Tenga, vycházející z jeho prosazování požadavku, aby Čína "hledala pravdu ve faktech".

Na prvním místě je požadavek zvrátit charakter rozhodnutí po potlačení demonstrace 5.dubna. Už Ženminžbao prohlásilo, že projevy masového citění nebyly kontrarevoluční, ale naopak. Tato korekce se bezpochyby objeví v protokolech ústředního výboru. Ale co s dalšími rozhodnutími: na základě jednoho byl Teng odvolán ze všech funkcí, druhé povýšilo Hua-Kuo-fenga do funkce prvního místopředsedy strany, tedy nástupce Maa, a potvrdilo jeho uvedení do funkce premiéra místo Čou En-laje. Za pravděpodobný výsledek situace byl doposud považován přímý konflikt mezi Hua Kuo-fengem a Teng Hsiao-pingem. Tenga se však podařilo přesvědčit, aby získa Huu pro kampaň za obnovení zákonnosti ve straně. Nad personálními otázkami není třeba se znepokojovat. Hua Kuo-feng byl schálen ve svých funkcích sjezdem strany a Všečínským shromážděním lidových zástupců na začátku tohoto roku. Již nikdy nebude čtyřka manipulovat rozhodnutí zastrašením politbyra, zastrašeného však, jak všichni věděli, pouze tím, že Mao čtyřku podporoval.

I když je návrat strany k zákonnosti potvrzen, zůstává samozřejmě mnoho nezodpovězených otázek. Článek v časopise Čínská

mládež se ptá, proč Lin Piao a "čtyřka" mohli zůstat u moci tak dlouho a sám odpovídá, že Číně vládli po staletí diktátorští císaři, jejichž autoritu si nikdo netroufal zpochybňovat. Zamezit této konformitě lze pouze tajným hlasováním, ve kterém by byli zvoleni representanti, které lid zná a jimž důvěřuje. Přemýšlíme-li o rozpuštěných a rozčarovanych rudých gardách, o generaci sedmdesátých let, připravené o slušné vysoké školy a poslané na venkov, musí být v záloze ještě kupa rozporů. Nyní má být zřejmý podpořen fakt, že demonstrace 5. dubna 1976 byla vyzdvižena na "revoluční" piedestal.

Datum navíc slibuje, že bude uznáno za bod obratu v čínské revoluční historii, získá pravděpodobně tutéž důležitost jako hnutí 4. května 1919. /Plakáty se už odvolávají na Hnutí 5. dubna. V tom případě by jedním z výsledků byl postupný návrat Číny k vyrovnanějšímu vztahu k vlastnímu historickému dědictví. Od roku 1949 byla celá "nová" Čína doma neustále nucena, aby se úplně odvrátila od své minulosti. Žádná země nemůže takto zapřít svou minulost, nejméně ze všech Čína. Pohlédneme-li nazpět tímto stoletím k prvním dramatickým revolučním pohybům, začaly rovněž jako demonstrace. Studenti, kteří 4. května 1919 protestovali proti ponižujícím podmínkám, které slabá čínská vláda přijala ve Versailles, vyvolali emoce, které se ozvaly po celé zemi a mezi mladší generací brzy vyústily v novou důvěru. Náhle, po dwacetiletých zmatcích se zrodila čínská schopnost hledat vlastní cestu vpřed. Mladí přinejmenším našli důvod k novému nabrání sil.

Problém národní obnovy, silné a nezávislé Číny, zůstal cílem roku 1978 tak, jak byl pojat v roce 1919. Přerušení obdobím slábnoucí a zkorumpované Číny a komunistickým vítězstvím v roce 1949 samozřejmě neztrácí svůj obrovský význam a Maova genialita ve formování a ve ení těchto sil není zapomenuta. Nieméně může mít čínská moderní historie z tohoto nového rámce, spojujícího 4. květen 1919 a 5. duben 1976, užitek; první v dosažení společného národního citění, druhý v protestu proti diktatuře a v požadavku svobody. Snad kolem roku 2 000, až Čou En-lajovy "čtyři modernizace" přinesou nějaké ovoce, bude Čína schopna podívat se zpět na přeměny minulých dvou let s uznáním. Nebude to znamenat pokrok k demokracii podle žádných západních měřítek. Tímto směrem se čínské myšlení ještě dostatečně neposunulo. Úspěchem Teng Hsiao-pinga by mohla přinejmenším být strana, která své dílo vykonává ústavně, strana, která opět nabízí kariéru za talent, strana, mnohem připravenější ověřovat své jednání veřejným míněním než bylo žádoucí od roku 1949 dosud.

DVAKRÁT O STŘEDNÍM VÝCHODĚ

/Rozhovory Newsweeku s Felicií Langerovou a Kamilem Šamunem./

NEWSWEEK : Co si myslíte o americké politice vůči Libanonu?

ŠAMUN : Pro nás, křesťany, je jejich postoj znepokojivý. Chtějí, abychom se podřídili Syřanům a vůbec nereagovali.

To je v protikladu s našimi zájmy. Dostane-li Syrie volnou ruku v Libanonu, bude realizovat svůj starý sen o opanování země.

NEWSWEEK : Jak si tuto americkou politiku vysvětlujete?

ŠAMUN : Američané si asi myslí, že Syrie by mohla souhlasit s návrhy na mírové urovnání s Izraelem. To je zcela šílené. Nikdy nedojde k mírové dohodě mezi Syrií a Izraelem. Syřané tu podporují levicové a komunistické elementy. Proč na nás Američané chtějí, abychom se podřídili syrské nadvládě, když jsme vždycky byli stabilizujícím faktorem v této oblasti? Ovlivňovali jsme konservativní linii. Podněcujeme sociální blahobyt a jsme proti komunistům.

NEWSWEEK : Syřané intervenovali v roce 1976 ve váš prospěch, ale nyní mají úzké vztahy s některými palestinskými skupinami a bojují proti vám ve východním Bejrútu. Co se stalo?

ŠAMUN : Arabské země vždycky hrály špinavou hru a využívaly ubohou situaci Palestinců. Syřané používají Fatah a tyto Palestince proti nám. Používají je proti Káhiře. Používají je proti Iráku.

NEWSWEEK : Podle nedávných zpráv požádal Washington Israel, aby vám neposkytoval žádnou další pomoc. Je to pravda?

ŠAMUN : Nejde o to zabránit Izraeli, aby nám poskytoval pomoc.

Skutečný problém je zaměření americké politiky proti křesťanům. Nechápu, proč Američané tlačí Sadata a Izrael, aby spolu hovořili a podepsali mír, ale má námítky proti jakýmkoli dobrým vztahům mezi křesťany a Izraelci.

NEWSWEEK : Jaké jsou vaše vztahy s Izraelem?

ŠAMUN : Je to začátek přátelských vztahů. Jsme dvě menšiny, které mají právo žít v této oblasti a být respektovány.

NEWSWEEK : Jakou podporu a pomoc vám Izrael poskytuje?

ŠAMUN : Mohu říci, že nemáme žádné izraelské poradce. Nemáme žádný izraelský personál. Ale jsme menšina a můžeme-li mít přátelské vztahy s jinou silnou menšinou na Středním východě, budeme je mít. Nemám proti tomu žádné námítky.

NEWSWEEK : Jak byste charakterizoval roli současné libanonské vlády?

ŠAMUN : Neexistující. Vláda sotva existuje na papíře. Je to pouze stín vlády.

Kamil Šamun je bývalý libanonský prezident /1952-58/, vůdce Křesťanské národní, liberální strany, jejíž milice bojují s palestinskými a syrskými silami. V Libanonu představuje krajní pravici.

NEWSWEEK : Co si jako izraelská Židovka myslíte o budoucnosti Izraele? A jak můžete obhajovat lidi, kteří ho chtějí zničit?

LANGEROVÁ: Věřím v právo palestinského lidu na nezávislý stát na západním břehu a v pásmu Gazy vedle - a ne místo- Izraele. Hájím právo izraelského národa na existenci. Nemám jinou vlast. A také Jásir Arafat v nedávných interview zdůraznil, že přijímá právo Izraele na existenci.

NEWSWEEK : Neznepokojuje vás skutečnost, že někteří z vašich klientů chtějí vymazat vaši vlast?

LANGEROVÁ: Všichni moji klienti prohlašují, že bojují proti izraelské okupaci ~~jižní~~ země. Někteří z nich vidí nejlepší řešení ve světském státě /namísto Izraele/. Ale žádný z nich neříká, že chce zničit stát, vyhladit Židy nebo poslat je zpátky tam, odkud přišli před rokem 1948. Moji klienti prostě bojují proti okupaci své země.

NEWSWEEK : Mnozí Palestinci však říkají, že samotná existence Izraele je okupací, která musí být odstraněna.

LANGEROVÁ: Mluvím o územích, okupovaných ve válce z roku 1967.

NEWSWEEK : Obhajujete palestinské teroristy podobné těm, kteří v březnu unesli na telavivské silnici autobus?

LANGEROVÁ: Ne. Jsem proti činům, které postihují civilisty. Nevystupuji v procesech, které projednávají útoky na civilní cíle a při nichž došlo k obětem.

NEWSWEEK : Co si myslíte o teroristickém útoku na izraelského vojáka v Izraeli?

LANGEROVÁ : Utlačovaní lidé pod cizí nadvládou mají právo bojovat proti okupaci všemi prostředky včetně násilí. Má se na ně pohlížet jako na válečné zajatce, ačkoli Izrael tento názor nepřijímá. Vždycky jsem vínu za tyto činy přisuzovala okupaci a politice naší vlády.

NEWSWEEK : Vaše práce je nepopulární?

LANGEROVÁ : To je mírné slovo. Moje práce je v Izraeli nenáviděna.

NEWSWEEK : Proč ji děláte? Z politických principů jako komunistka nebo z legálních principů jako právnička?

LANGEROVÁ : Z obou. A je tu třetí faktor: ukázat druhou tvář izraelského lidu. V okupovaných územích je pojem "Žid" synonymem utlačovatele - policista, který prohlédává váš dům, osadník, který se zmocňuje vaší země. Je dobře, když palestinské děti vědí, že Felicia Langerová, Židovka, pomáhá jejich matkám a otcům. Je to jakýsi most k míru, který svou prací budují.

 Felicia Langerová je izraelská komunistická právnička, specializující se na obhajobu Palestinců, obviněných z teroristické činnosti. Interview poskytla Newsweeku při své letní návštěvě Spojených států.

LUBOŠ DOBROVSKÝ

SOLŽENICYNova KRITIKA ZÁPADNÍHO SVĚTA, JEJÍ ZDROJE A HRANICE

Alexandr Solženicyn, nositel Nobelovy ceny za rok 1970, přednesl po tříletém mlčení na Harvardu úvahu o "rozbitém světě". Tato Solženicynova přednáška vyvolá jistě celou řadu ohlasů, jak pozitivních, tak odmítavých a stane se nejspíš podnětem i k pracem obsáhlejší, které posoudí stanoviska velkého současného ruského spisovatele kvalifikovaněji a fundovaněji, než to může učinit autor této krátké recenze.

Solženicynova úvaha je plamenná, ostře kritická výzva k popření západní představy světa, humanisticko-materialistické ~~podobu~~ ^{podoby} člověka, jak ji podle názoru Alexandra Isajeviče dědíme z renezanace. Svět je rozbit, pokus sjednotit ho v rámci představy západu o svobodě a demokracii, v níž je člověk mírou všeho, je vadný ve své podstatě i ve svých důsledcích. Západní inteligence zklamala, nedostává své roli; znechucena neúspěchy systému západní svobody sympatizuje s představami o komunistickém řádu jako východisku z krize. Tisk svévolně a nikým nekontrolován zavaluje lidi povrehnými a zaujatými informacemi podléhajícími módě. Právní existence občana degradovala ve spoléhání na instituce, politici a

intelektuální činitelé západu jeví známky úpadku odvahy, na druhé straně pak trpí neúměrnými návaly statečnosti a neústupnosti vůči vládám bez moci a vůči slabým státům. Pod záminkou demokratické kontroly je zajišťováno vítězství prostředností. Západní myšlení je konzervativní: Kéž by svět zůstal takový, jaký je!

V dnešní západní společnosti, pokračuje kritik Solženicyn, lze konstatovat nerovnováhu mezi svobodou konat dobro a páchat zlo. Autorita odpovědného vedení je podpopávána a státní moc ve všech západních státech značně oslabena. Společnost není chráněna před propastmi lidského úpadku, např. před svobodou páchat mravní násilí na mládež: teoretickým protějškem svobody nabízet pornografii je pouze svoboda tuto pornografii nekupovat. Tak se ukazuje, že život pojatý právem se sám nedokáže bránit proti zlu a nechává se posvolna nahlédávat.

Solženicynovi se zdá, že východiskem zla bylo blahovlnné humanistické pojetí člověka jako pána světa.

Kritickému pohledu Alexandra Isajeviče neuniká téměř nic: Neuspokojuje ho ani mravní stav ducha západního občana ani chybné kroky vlád, které nepochopily specifiku jiných světů a zahrnuje do jejich počtu někdejší i dnešní Rusko. Jeho sympatie nezískává ani západní tisk, ani americký občan odmítající válku ve Vietnamu a krátkozrace přehlížející, že svým odporem k této válce přibližuje nebezpečí komunistického zmaru i pro svoji vlastní zemi. Málo pochopení má kritik

i pro západní hudbu, která mu zní nesnesitelně.

To všechno jsou pro Solženicyna důsledky začínající katastrofy, "beznáboženského lidského vědomí". Svoboda, jak ji rozumí západ, je svobodou, která je zbavena trvalé náboženské odpovědnosti. V člověku, který se domohl vysokého stupně lidských práv, zakrnělo jeho vědomí odpovědnosti před Bohem a před společností. To znamená těžkou duchovní krizi a slepou uličku.

Recenzent Solženicynovy úvahy je daleký toho, aby viděl západní svět jako ráj na zemi, tím méně mu imponuje princip západní technizované civilizace. Nicméně Solženicynovo vidění západu nemůže označit jinak než jako vidění úzké, nepřesné, zaujaté, provokované vším možným, nejméně ovšem hlubším pochopením principů, na nichž je tento svět uspořádán.

Solženicynova kritika západu je nesporně vyvolána takovými nedostatky světa, v němž je dnes spisovatel přinucen žít, které bijí do očí. Je to kritika vyrůstající ze zklamáního očekávání. Nikoliv jistě osobního; Solženicyn je zklaman a roste v něm obava, že západní svět není s to postavit hráz silám, jichž se kritik právem obává a které způsobily tolik příkoří všem, jejichž jménem spisovatel již léta mluví a jejichž neštěstí a hloubku bolesti svým dílem odhalil světu.

Zároveň je ovšem Solženicynova kritika podmíněna výrazně rozdílnými světonázorovými východisky:

Na jedné straně západní člověk beroucí všechnu odpověd-

nost za své činy, za své jednání i za své myšlení na sebe, vědomý si dvojakosti své přirozenosti, v níž dobro i zlo jsou přítomny stejnou měrou. Člověk reklamující pro sebe právo být posuzovatelem sebe sama před lidmi i před Bohem, kterého si svobodně vybírá nebo ho svobodně odmítá jako cokoliv jiného, pozemského. Až dosud, zdá se, tato svoboda výběru přináší ve smyslu lidskosti, jak ji chápeme dokonce spolu s kritizujícím Solženicynem /viz jeho literární tvorbu/, více dobrého než zlého.

Na druhé straně pak kritik, křesťan pravoslavného ražení, jak ukážeme později, hledající orientační bod lidskosti vně člověka. Bod, řídící centrum, sílu, která mravními principy uplatňovanými třeba i sankcemi /jak jinak, vezmeme-li vážně tvrzení o slabosti vlád či nekontrolované svobodě ke zlu/ usměrní člověka, společnost k jednání, jež bude v souladu s kodexem odpovědnosti vůči společnosti a vůči Bohu.

To je podstata sporu, který vede kritik Solženicyn se západní společností. Této podstatě se bohužel kritik ve své úvaze vyhýbá, nenazývá ji, nedefinuje výchozí body svého pojetí člověka dostatečně jasně, zůstává u mlhavých slov jako "sebeomezování člověka", "duchovní plamen", "vzestup k nové výšině pohledu, k novému způsobu života, který by nezatracoval naši přirozenost, jako středověk, ale ani nepošlapával naši přirozenost duchovní, jako moderní doba".

Solženicynův hlas, líčící apokalyptické slo dnešního světa vůbec a západu zvlášť, zní tu nepřítliš nově. Nemí snad

historického období, v němž by takový hlas nebyl zaznamenán, v němž by svět nebyl viděn jako civitas diaboli v protikladu k civitatis dei. Zněl tak už i hlas svatého Augustina, zněl tak hlas Gogolův v korespondenci s přáteli, a zůstane-li v Rusku, zněly velmi podobně i hlasy slavjanofilů.

"Je nepopíratelnou skutečností", praví Solženicyn ve své úvaze, "že na západě se charakter člověka oslabil, kdežto na východě upevnil. Náš národ za šest a národy východní Evropy za tři desetiletí prošly duchovní školou, která nechává zkušenost západu daleko za sebou. Složitý, smrtelný a drtivý život tam vykoval charaktery silnější, hlubší a zajímavější, než západní život s řízeným blahobytem...Lidská duše sklíčená desetiletími násilí touží po něčem vyšším, vřelejším a čistším, než je to, co může dnes nabídnout masová existence na západě, která se jako navštívenkou ohlašuje odporným tlakem reklamy, hrubostí televize a nesnesitelnou hudbou".

Kdo by si při četbě těchto řádků nepřipomněl někdejší slavjanofilskou víru ve spasitelské poslání Ruska, jehož síla spočívá právě v popření západního racionalismu a zhoubného osvícenství. Kdo by si ovšem nepřipomněl také slova Gercenova, jimiž v roce 1851 kriticky oslovil slavjanofily: "Největší omyl slavjanofilů spočíval v tom, že v pouhé otázce viděli odpověď a možnost směřovali se skutečností. Domnívali se, že vstoupili na cestu, která směřuje k velkým pravdám a musí změnit náš pohled na současné události..."

I Solženicyn je upřímně přesvědčen, že vstoupil na cestu, která směřuje k velkým pravdám, a nám nezbývá, než opakovat Gercenův výrok o "zneužívání prázdných slov", neboť Solženicynova kritická slova budou znít dutě a prázdně potud, pokud nenabídne jako východiško z krize víc, než subjektivně viděnou a ničím nepodloženou statistiku charakterů a jako cíl něco jiného, než mlhavou autoritu Boha prosazovanou pevným a silným státem v zájmu potlačení zla, pocházejícího od ďábla humanisticky pojaté svobody.

Při četbě Solženicynovy úvahy se velmi ostře připomínají charakteristické pasáže ze spisovatelových literárních i publicistických prací. Konkrétně pak z románu Srpen 1914, z Dopisu vůdcům a z interview při návštěvě Španělska.

V románě Srpen 1914 je zachycena nesmírně silná, umělecky působivá scéna z pohřbu velitele. Rusko je poráženo, vojáci trpí, propadají malomyslnosti, hynou, ztrácejí síly tělesné i ~~duševní~~ mravní. Padl velitel, je třeba něco udělat, pokusit se obnovit ztracenou morálku. Takovým obnovujícím činem se stává improvizovaná panychida za mrtvého velitele. Ze zpěvu starých pravoslavných žalmů, posunujících svým rituálem skutečnost k jakési mysticky chápané tradici, vyrůstá tu síla, která jako mávnutím kouzelného proutku popře všechnu racionalitu okamžiku konce, zmaru a smrti, povýší smrt samu na cosi velkého a mysticky tajemného, před čím celá, proti Rusku spolčená Evropa, se svou moderní technologií a se svým rozumářstvím je náhle ubohá a směšná. Tolik

síly nachází Solženicyn v pravoslavném náboženském rituálu.

To je jeden moment Solženicynova nazírání světa, moment pravoslavné religiozity. Druhým momentem je pak víra v mravní a duchovní sílu Ruska a ruského národa, který, jak se dočteme v Dopisu vůdcům, je vyvolen k tomu, aby přijal úlohu obnovitele přirozenosti světa.

Třetí součást Solženicynova pojetí nového světa pak vystupuje na povrch v interview, které Alexandr Solženicyn poskytl madridské televizi 29. března 1976, a v němž doslova říká: "Slyšel jsem, jak vaši političtí emigranti říkají, že vás občanská válka stála půl milionu obětí. Nevím, nakolik je tato cifra přesná. Dejme tomu, že je přesná. Musím pak ovšem říct, že naše občanská válka nám také vzala dva tři miliony životů, ale vaše i naše občanská válka skončila rozdílně. U vás zvítězil křesťanský světový názor, protože na tom jste také chtěli s válkou skončit, abyste zhojili rány. U nás zvítězila komunistická ideologie, a konec občanské války neznamenal její konec, ale začátek..."

Z těchto tří součástí, z pravoslavné religiozity, z nekritického nacionalismu a z militantního odporu ke komunismu roste pak celá budova Solženicynova kritického pohledu na současný západ, a tyto tři principy jsou také hraničními body jeho světónázorového obzoru. Takto vymezen a takto určen, není kritik Solženicyn schopen nabídnout našemu očekávání nic víc než návrat, a návrat nebývá východiskem přitažlivým.

Nabádá-li Solženicyn západ k tomu, aby se pozastavil nad svou neschopností porozumět jiným světům, včetně ruského, nemůžeme než s ním souhlasit. Je ovšem třeba, aby i on pozorněl ke specifice západu a s větší kritičností aby revidoval svět svůj, neboť je to zatím svět, z něhož právě vyrostlo to, co transformováno do nových současných podob vyhnalo velkého spisovatele z domova, aby z něho učinilo, jak se zdá, cizince kdekoliv na tomto našem rozbitém světě.

Luboš Dobrovský je rusista, bývalý zahraničně-politický redaktor Československého rozhlasu, korespondent pro východní Evropu a v Sovětském svazu.

